

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

- กาญจนา แก้วเทพ. "สื่อเพื่อการพัฒนา" วารสารสังคมพัฒนา 4. (กรกฎาคม - กันยายน 2530)
- _____. และศิริชัย สิริกายะ. ทฤษฎีสื่อสารมวลชน. กรุงเทพฯ : คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2531.
- งามพิศ สัตย์สงวน. การวิจัยทางมนุษยวิทยา. กรุงเทพฯ : คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2537.
- จิตตนา หนูณะ. บทบาทและการเสื่อมสลายของร่องเงืงต้นหยง สาขาวิชานิเทศศาสตร์พัฒนาการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหาร, 2533.
- จันทร์เพ็ญ ขาดิพันธุ์. การรับข่าวสารทางด้านจริยธรรมจากสื่อพื้นบ้านประเภทของประชาชน ใน อ.สันกำแพง จ.เชียงใหม่ สาขาวิชานิเทศศาสตร์พัฒนาการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหาร, 2530.
- จุมพล รอดคำดี และคณะ. การวิจัยบทบาทสื่อพื้นเมืองต่อการศึกษาของชาวบ้าน. กรุงเทพฯ : คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2521.
- ฉวีวรรณ กิनावงศ์. การละครสำหรับครูปฐม. แผนกการพิมพ์ มศว. พิษณุโลก, 2520.
- ธีรนาถ เกิดสุคนธ์. การศึกษาอิทธิพลทางจริยธรรมจากสื่อละครโทรทัศน์ที่มีต่อเยาวชน สาขาวิชานิเทศศาสตร์พัฒนาการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหาร, 2525.
- เบญจมาศ พลอินทร์. วรรณคดีการละคร. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2525.
- ปราณี วงษ์เทศ. พื้นบ้านพื้นเมือง. กรุงเทพฯ : เจ้าพระยาการพิมพ์, 2525.
- ปัทมา บุญอินทร์. การปรับตัวของเพลงพื้นบ้าน ศึกษากรณีเพลงโคราชจังหวัดนครราชสีมา สาขาวิชามนุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหาร, 2537.
- เลิศชาย สิริชัย. บทบาทของศิลปินพื้นบ้านในฐานะนักสื่อสารเพื่อการพัฒนาและถ่ายทอดวัฒนธรรม. เอกสารประกอบการสัมมนาเชิงปฏิบัติการมิติใหม่ของสื่อพื้นบ้าน. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต, 2535.

- วรรณิ วิบูลสวัสดิ์ แอนเตอร์สัน. "แนววิเคราะห์ทัศนด้านการแสดงและการสื่อความหมาย"
ศิลปวัฒนธรรมฉบับพิเศษ. กรุงเทพฯ : เจ้าพระยาการพิมพ์, 2531.
- วิชาญ สว่างพงศ์. การวิเคราะห์ตำนานจากวรรณคดีสมัยรัตนโกสินทร์ สาขาวิชาภาษาไทย
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, 2520.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. "บทนา" สื่อพื้นบ้านพื้นเมือง. กรุงเทพฯ : เจ้าพระยาการพิมพ์, 2525.
- ศักดิ์ดา ปั่นแห่งเพ็ชร. คุณค่าเชิงวรรณคดีเรื่องขุนช้างขุนแผนสาขาวิชาวรรณคดีเปรียบเทียบ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, 2517.
- ศิลปากร, กรม. ขุนช้างขุนแผน. กรุงเทพฯ : อมรการพิมพ์, 2510.
- สตาไส พันธุมภักม. ศิลปการละครกับเยาวชน. กรุงเทพฯ : สามัญศึกษา, 2519.
- . การละครสมัยใหม่. กรุงเทพฯ : คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
 2517.
- สุภางศ์ จันทวานิช. วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ. กรุงเทพฯ : คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์
 มหาวิทยาลัย, 2537.
- สุนนมาลย์ นิมเนดิพันธ์. การละครไทย. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2526.
- สุรพงษ์ โรธนะเสถียร. การสื่อสารกับสังคม. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
 2533.
- สุรพล วุฒิรัักษ์. "สื่อพื้นบ้านเพื่อการพัฒนา" วารสารนิเทศศาสตร์ 5. (สิงหาคม 2527).
- อภิญญา ศรีรัตนสมบุญ. การวิเคราะห์ละครโทรทัศน์ชุดคู่กรรมในการถ่ายทอดความเชื่อและ
ค่านิยมในสังคมไทย สาขาวิชาการสื่อสารมวลชน จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. วิทยานิพนธ์
 ปริญญาโทมหาบัณฑิต, 2533.
- อุบลรัตน์ ศิริยุวศักดิ์. อารมณ์ขันในสื่อมวลชน. กรุงเทพฯ : คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์
 มหาวิทยาลัย, 2536.

สัมภาษณ์

- กิติกร พรหมา. สัมภาษณ์, 10 พฤษภาคม 2537.
- จารุณี ศรีสวัสดิ์. สัมภาษณ์, 11 พฤศจิกายน 2537.
- ชม แจ่มจรัส. สัมภาษณ์, 10 พฤษภาคม 2537.

- ฐิติมา วิทยาางศ์รุจิ. สัมภาษณ์, 3 สิงหาคม 2537.
 นางลักษณ์ แก้วสีทอง. สัมภาษณ์, 7 กรกฎาคม 2537.
 นวรัตน์ ศรีสวัสดิ์. สัมภาษณ์, 9 กรกฎาคม 2537.
 บุญเรือน พงศ์วิชัย. สัมภาษณ์, 9 กรกฎาคม 2537.
 บัญญา นิตยสุวรรณ. สัมภาษณ์, 11 พฤศจิกายน 2537.
 ลาพอง สิทธิพันธุ์. สัมภาษณ์, 12 ตุลาคม 2537.
 วรณกร แซ่เอี้ยว. สัมภาษณ์, 17 กรกฎาคม 2537.
 วลัยภรณ์ แสงวณิช. สัมภาษณ์, 17 กรกฎาคม 2537.
 สุชาติ คาศี. สัมภาษณ์, 9 กรกฎาคม 2537.
 อาไพ สุวรรณประดับ. สัมภาษณ์, 9 กรกฎาคม 2537.

ภาษาอังกฤษ

- Ang Swce Lin. The Impact of Social - Cultural moderniyation on the training dance in yougyakarta. International Seminar, University Sains Malaysia, Penang, Malaysia. 10 - 13 August 1992.
- Brandon, R James. Theatre in Southeast Asia. Cambridge, Mass. Harvard University Press, 1967.
- Fauconnier G. Mass Media and Society. Leuven, Belgium : Leuven University, 1993.
- Lasswell, Harold D. The structure and Function of Communication in New York : Happer and Brothers, 1984.
- Layassfeld, P.and R.Merton "Mass communication Popular Task and Social Action" in L.Brvtson (ed) The Communication of Ideas. New York : Happer and Brothers, 1984.
- Mc Bride's Commission. Many Voice One World. Paris : UNESCO (Kogan page). 1980.

M.L.DeFleur. Theory of Mass Communication" New York : David Mckay, 1976.

Modelsohn, Harold. "Society Perspective on the study of Mass Communication in people". Society and Mass Communication in Lewis A Decter and David Manning White (ed) People, New York : Free Press, 1964.

Office of Planning and Development National Media Production Center. The Folk/Traditional Media Study of the National Media Production Center : Prepare for ASEAN Cultural/Traditional Media Meeting of Experts. (Manila : Mineo grapheed, 1980) p.1 - 3

Stewart, Elbert W.and Jame A. Glynn. Introduction to Sociology. New York : Mc Graw - Hill, 1979.

Tan Sooi Beng. Towards a Social - historical Ethnomusicology : Bangsawan as case study. Paper presented at the colloquium an "Music of Southeast Asia : a Workshop on Music Research in Southeast Asia." University Kebangsaan Malaysia. 19 - 17 July 1992.

Wright, Charles R. "Function Analysis and Mass Communication" in Lewis A Decter and David Manning White (ed) people, Society and Mass Communication" New York : Free Press, 1964.

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แบบสัมภาษณ์

เรื่อง

การวิเคราะห์บทบาทและค่านิยม "สื่อพื้นบ้านละครเสภาขุนช้างขุนแผน"

ข้อตกลง

คำถามซึ่งผู้วิจัยใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลครั้งนี้ เป็นคำถามเพื่อใช้เป็นแนวทางให้กับผู้บอกข้อมูล ได้บอกรายละเอียดต่าง ๆ ตามความเป็นจริงทุกแง่มุมมากที่สุด เพราะฉะนั้นคำถามจึงต้องมีการปรับเปลี่ยนไปบ้างตามกาลเวลา บุคคล และตามความต้องการเนื้อหาสาระของผู้วิจัยเอง มีคำถามที่เฉพาะเจาะจงลงไปเพียงอย่างใดอย่างหนึ่ง แต่เมื่อประมวลเนื้อหาคำถามทั้งหมดแล้ว ก็อยู่ในขอบเขตที่ผู้วิจัยต้องการข้อมูล โดยแยกออกเป็น 3 ส่วนคือ ส่วนที่ 1 ใช้สำหรับผู้บอกข้อมูลทุกคนทั้งผู้เชี่ยวชาญการแสดงและกลุ่มผู้ชม ส่วนที่ 2 ใช้สำหรับผู้เชี่ยวชาญการแสดง และ ส่วนที่ 3 ใช้สำหรับกลุ่มผู้ชมการแสดง ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ส่วนที่ 1 คำถามเกี่ยวกับผู้บอกข้อมูล (ใช้กับกลุ่มประชากรทุกกลุ่มตัวอย่าง)

- 1.1 ชื่อ สกุล
- 1.2 เพศ
- 1.3 อายุ
- 1.4 การศึกษา
- 1.5 อาชีพ

ส่วนที่ 2 คำถามเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของละครเสภาขุนช้างขุนแผน โดยสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญทางการแสดงและการละคร 2 ท่าน

- 2.1 ประวัติความเป็นมาของเสภา
- 2.2 วิวัฒนาการของเสภาขุนช้างขุนแผนจนกลายมาเป็นละครเสภา
- 2.3 ขนบธรรมเนียมการแสดงละครเสภา
- 2.4 องค์ประกอบการแสดง อาทิเช่น โรงละคร, เครื่องดนตรี, เครื่องแต่งกาย, ตัวผู้แสดง

- 2.5 ขบวนการสืบทอดและรักษาให้คงอยู่ต่อไป
- 2.6 ปัจจัยที่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อละครเสภาขุนช้างขุนแผน (ผลกระทบต่อทุกด้าน)

ส่วนที่ 3 คำถามสำหรับผู้ชมการแสดง

- 3.1 เคยชมการแสดงละครเสภาขุนช้างขุนแผนหรือไม่
- 3.2 ถ้าเคยชมในโรงกาสิโนบ้าง, จำนวนครั้งที่เคยชมถึงปัจจุบัน (โดยประมาณ)
- 3.3 ค่าบัตรเข้าชมแต่ละครั้งเท่าใด ราคาสูงสุด และราคาต่ำสุด
- 3.4 ปัจจุบันหาชมละครเสภาตามสถานที่อื่น ๆ ได้บ้างมี, ถ้าได้ตามสถานที่ใด และใครเป็นผู้แสดง (กรมศิลป์ หรือบุคคลภายนอก)
- 3.5 มีตัวละครที่ชื่นชอบเป็นพิเศษหรือไม่
- 3.6 ทำไมจึงชอบตัวละครดังกล่าว
- 3.7 ปัจจุบันคิดว่าสื่อพื้นบ้านละครเสภาขุนช้างขุนแผน เสื่อมความนิยมไปหรือไม่ อย่างไร
- 3.8 มีความรู้เกี่ยวกับละครเสภาขุนช้างขุนแผนอย่างไรบ้าง
- 3.9 ได้รับข้อมูล ความรู้ หลังจากชมละครเสภาขุนช้างขุนแผนหรือไม่ อย่างไร

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

คำสัมภาษณ์อาจารย์ปัญญา นิตยสุวรรณ

ผู้เชี่ยวชาญนักการละคร ระดับ 9

ณ กองการสังคีตศิลป์

กรมศิลปากร กรุงเทพฯ

การสัมภาษณ์ ผู้วิจัยใช้กรรมวิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก เพื่อให้ได้ข้อมูลความจริงมากที่สุด เกี่ยวกับละครเสภาขุนช้างขุนแผน ดังต่อไปนี้คือ

ผู้สัมภาษณ์ : ละครเสภาขุนช้างขุนแผนเกิดขึ้นเมื่อใด

อาจารย์ปัญญา : เกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ แต่เดิมทีในสมัยอยุธยามีการเล่านิทานเรื่องขุนช้างขุนแผนเป็นร้อยแก้ว ต่อมาถูกเป็นคำกลอนและขับเสภา การขับเสภาในสมัยก่อนมีแต่เพียง "กรับ" ที่ขับประกอบเท่านั้นเอง แล้วขับเสภาเป็นเรื่องขุนช้างขุนแผนไปเรื่อย ๆ พอมาถึงในสมัยรัชกาลที่ 2 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ โปรดให้มีวงปี่พาทย์บรรเลงในการขับเสภาด้วย ก็เป็นวิวัฒนาการขั้นหนึ่งก่อนที่จะมาเป็นละครเสภา ที่นี้การมีปี่พาทย์บรรเลงก็มีการร้องรับด้วย แทนที่จะมีการขับเสภาไปอย่างเดียว ก็มีการร้องส่งร้องรับทำนองเพลง 2 ชั้น คล้าย ๆ กับการเล่นละคร ครั้นต่อมาก็มีการปล่อยตัวละครออกมาเล่นในบางตอนที่เห็นว่ามันควรจะเป็นละคร เช่น ตอนเกี่ยวกันรบกัน จะปล่อยตัวละครออกมาทำให้นักดูสนุกสนาน ดีกว่าการฟังการขับเสภาเฉย ๆ ครั้นปล่อยตัวละครออกมาเป็นบางตอน แล้วก็ดำเนินเรื่องโดยการขับเสภาไปเรื่อย ๆ จนกระทั่งเปลี่ยนมาเป็นการแสดง "ละคร" โดยมีการขับเสภา และมีการขับร้องประกอบ ศิลปะการแสดงละครแบบนี้เป็นแบบอย่างของศิลปะละครนอกมาเล่น เป็นที่ทราบกันอยู่ว่าศิลปะละครนอกไม่อ่อนช้อยสวยงาม ต้องการความรวดเร็วตลกขบขัน นี่ก็คือศิลปะละครนอก ศิลปะละครนอกมาเล่น และมีการขับเสภาแทรกเข้าไปก็เลยกลายเป็นละครเสภา นี่ก็เป็นทางหนึ่งที่กำเนิดละครเสภา แล้วค้นพบว่าเกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 ย้อนขึ้นไปในสมัยรัชกาลที่ 4 ยังไม่มีละครเสภา

ผู้สัมภาษณ์ : ในสมัยรัชกาลที่ 4 ไม่มีละครเสภา แล้วต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 5 จึงเกิดละครเสภาขึ้น นอกจากนี้แล้วมีละครชนิดอื่น ๆ บ้างหรือไม่

อาจารย์ปัญญา : รัชกาลที่ 5 เป็นรัชสมัยของต้นกำเนิดละครหลายแบบตั้งแต่ละครตลกขบถ ละครพันทาง ละครเสภา ละครร้อง เกิดในสมัยรัชกาลที่ 5 ทั้งนี้ ที่ละครเสภาอีกนัยหนึ่ง บางคนบอกว่า เดิมทีการขับเสภา คือการขับเสภาอย่างเดียว ไม่มีการร้องเพลง แล้วก็มี "ขับกรับ" แล้วที่นี้มีคนเอาการขับเสภามาเล่นเป็นการ "ออกตัว" ก็เรียก "เสภารำ" แต่เสภารำไม่มีการร้องเพลง มีการขับเสภา มีการรำประกอบ และมีดนตรีประกอบ จะไปจะมีเพลงเชิดเสมอประกอบ แต่ขับเสภาอย่างเดียวยังนี้ เรียกว่า "เสภารำ" แล้วพอต่อมาที่มีผู้คิด "เสภาตลก" ขึ้น คือเสภาตลกนั้น เรื่องราวที่ดำเนินอย่างเรียบร้อยก็ทำให้ตลกขึ้น เช่น ให้มีตัวตลกเข้ามาแทรก อย่างเช่น ตอนเข้าห้องนางแก้วกิริยา ก็มีตัวตลกเข้ามาแทรก หรือตอนเข้าห้องนางแว่นแก้วไปเจอ "ม้านิล" ม้านิลเป็นตัวตลกก็อยากจะขอเป็นพลายบัวบ้าง ผู้ขับเสภา ก็จะแก้งขับให้ลครตลก ตลก ๆ นั่นก็เป็นเรื่องของการเล่นเสภารำ ในแนวตลก ต่อมาก็เรียก "เสภาตลก" นั่นคือวิวัฒนาการอีกขั้นหนึ่งของ "ละครเสภา" แต่ที่แน่นอนที่สุดนั้น การที่ขับเสภาแล้วมีการร้องเพลง มีดนตรีประกอบ มีตัวแสดงออกมาเล่นเป็นบางตอน และปรับปรุงมาโดยมีตัวเล่นแสดงตลอดเลย ศิลปะละครนอกจึงปรับมาเป็นละครเสภาในที่สุด

ผู้สัมภาษณ์ : เมื่อพัฒนาการมาเป็นละครเสภาแล้วนั้น มีข้อกำหนดอะไรบ้างหรือไม่

อาจารย์ปัญญา : "ละครเสภา" มีข้อกำหนดอยู่ว่า เวลาขับเสภา นั้น ควรมีการรำ "กรับ" ขยับด้วย แต่ในระยะหลังคนเห็นว่า ผู้ขับกรับไม่เก่ง หรือว่าไม่มีคนขับ "กรับ" ได้ ก็เลยขับเสภาไปเปล่า ๆ โดยไม่มีกรับ แต่ที่ถูกต้องแล้ว อาจารย์มนตรี ตราโมท กล่าวว่า "ละครเสภา ต้องมีการขับกรับ จึงจะเป็นละครเสภา" ตามระเบียบการแสดงนั้น ควรจะมี "กรับ" สรุปได้ว่า ละครเสภา เดิมทีเป็นเรื่องเล่าร้อยแก้วขุนช้างขุนแผน และเปลี่ยนมาเป็นการเล่าเชิงคำกลอนโดยการขับเสภา พอมาถึงสมัยรัชกาลที่ 2 ก็มีดนตรีเข้ามาประกอบ มีการร้องส่ง และร้องเพลง 2 ชั้นแบบละคร พอมาถึงสมัยรัชกาลที่ 5 มีผู้ปล่อยละครออกมาเล่นตามท้องเรื่อง แล้วก็ดำเนินเรื่องโดยขับเสภาเสียเป็นส่วนใหญ่ แต่ตอนไหนที่สนุกสนานหรือรักโรสก รบกัน ก็เอาตัวออกมาประกอบ แต่ส่วนมากดำเนินเรื่องโดยการขับเสภา แล้วต่อมาจึงเล่นละคร

เสภาทั้งเรื่อง เช่นเดียวกับละครนอก ถ้าเอาเสภาออกก็จะกลายเป็น "ละครนอก" ร่ายก็ร่ายนอก ซ้ำปี่ก็ซ้ำปี่นอก ชมดงนอก ปีนดั่งนอก เพลงก็เป็นแบบละครนอก ไม้ได้ใช้เพลงแบบละคราน เพราะฉะนั้น เพลงและศิลปะจึงนำแบบอย่างมาจาก ละครนอกทั้งหมด ความตลกขบขันสองแง่สองงาม การไม่ถือชั้นวรรณะ ล้วนแล้วแต่ละครนอกทั้งสิ้น เพียงแต่มีขับเสภาเข้าไป แทรกเป็นละครเสภาไป

- ผู้สัมภาษณ์ : มูลเหตุที่เหมือนกับละครนอกนั้น เป็นเพราะว่า เรานำเรื่องชาวบ้านมาเล่น หรือเปล่า
- อาจารย์ปัญญา : มันเป็นอย่างนั้นได้ แล้วอีกประการหนึ่ง ละครานต้นกำเนิดเกิดขึ้นในวัง เป็นของนางใน ที่นี้ครั้นต่อมาเผยแพร่ออกมาภายนอก ก็ยังคงเป็นของพระบรมวงศ์ษานวงศ์ พวกอำมาตย์มีละครอยู่ในสำนักของตนเอง ก็ถือว่าเป็นละครที่ไม้ได้เล่นแพร่หลายเป็นแบบชาวบ้าน ละครนอกนั้นชาวบ้านเล่นกันแบบสนุกสนานเพื่อหารายได้ เพราะฉะนั้น "ละครเสภา" จึงเป็นละครที่ชาวบ้านเล่น กานิดคนอกวัง ถ้าเล่นแบบศิลปะละครนอก เพลงร้องทำนองดนตรีก็เป็นแบบละครนอกหมด
- ผู้สัมภาษณ์ : ทางด้านเนื้อหาของบทละครเสภา ส่วนใหญ่จะนำมาปรุงแต่งหรือยังนำเอาเค้าโครงเดิมมาแสดง
- อาจารย์ปัญญา : ละครเสภาแต่เดิมก็เล่นเรื่องขุนช้างขุนแผน ครั้นต่อมาหยิบเอาเรื่องไกรทอง ซึ่งเป็นบทพระนิพนธ์ของกรมพระนราธิปประพันธ์พงษ์ ท่านก็แต่งแบบละครนอก แต่มีขับเสภามาก บางคนก็เรียกละครเสภา บางคนไม่รู้ก็เรียก "ละครเฉย ๆ" แต่ความจริงทางด้านรูปแบบเป็นละครเสภา เพราะมีขับเสภาเป็นส่วนใหญ่
- ผู้สัมภาษณ์ : ละครนอกกับละครเสภา มีความแตกต่างทางด้านความงามของภาษาอย่างไรบ้าง
- อาจารย์ปัญญา : ก็ไปด้วยกันได้ ส่วนมากแล้ว "ละครเสภา" มีเรื่องแสดงได้น้อย ส่วนมากจะเป็นละครนอก เช่น จักร ๆ วงศ์ ๆ เรื่อง ขกเล่น สังข์ทอง สังข์ศิลป์ไชย มณีพิชัย เป็นละครนอกหมด ละครเสภาที่แสดงในปัจจุบันจะมีแต่เรื่องไกรทอง ขุนช้างขุนแผน หรือไม้จะแต่งขึ้นใหม่เป็นละครเรื่องอะไรก็ได้ เช่น พระยาโคตรบอง พงศาวดารอะไรก็ได้ มีการขับเสภาที่เรียกว่าได้ว่าเป็นละครเสภา

ละครใดก็ตามที่มีการขับเสภา ก็เรียกละครเสภาได้ทั้งนั้น แต่ก็ไม่แน่เสมอไป
 อย่างเช่น ละครพันทางมีการขับเสภา แต่ละครพันทางมีข้อกำหนดว่าเป็น
 เรื่องการแสดงที่มีตัวละครต่างชาติบ้าง เล่นเรื่องพงศาวดารเมืองเหนือบ้าง
 เราก็เรียกละครพันทาง เช่น ราชาราช พระลอ สามก๊ก แต่ทั้งที่มีการขับ
 "เสภามอญ" "เสภาลาว" ก็ยังคงเรียกละครพันทางอยู่ดี

- ผู้สัมภาษณ์ : มูลเหตุของการเรียกละครพันทางเนื่องมาจากการแต่งกายหรือไม่
 อาจารย์ปัญญา : ละครพันทาง ความหมายก็คือ เล่นหลายรูปแบบ แต่มีข้อจำกัดความอยู่ว่า
 ต้องเป็นเรื่องชาวต่างชาติ ก็เลยบังคับให้ต้องแต่งกายตามชาตินั้น ๆ เพลง
 ร้องและสำเนียงต้องเป็นชาตินั้น ๆ ภาษาพูดก็ต้องเลียนแบบมอญ ฝรั่ง แต่เป็น
 การพูดในสำเนียง ละคร มอญ ฝรั่ง อาจไม่พูดในสำเนียงนี้ แต่เป็นที่รู้กันว่า
 คือ ละคร รู้ว่าตัวมอญมีสำเนียงอย่างไรก็พูดตามนั้น ฝรั่งพูดสำเนียงนั้น
 ส่วนจีนไม่มีปัญหา สำเนียงคนจีนพูดไทย เราก็รู้ ๆ กันอยู่ อันนี้เป็นลักษณะของ
 ละครพันทาง

- ผู้สัมภาษณ์ : แล้วลักษณะของละครเสภาในเรื่ององค์ประกอบการแสดง เช่น การแต่งกาย
 อาจารย์ปัญญา : "ละครเสภา" องค์ประกอบในการแต่งกายนั้น เราเรียกได้ง่าย ๆ แต่งแบบ
 ละครพันทาง เช่น สมเด็จพระพันวษาก็แต่งแบบพระเจ้าแผ่นดินสมัยบรม
 ทุ่งผ้ายก ไม้ส้อมมีสายสังวาลย์ เจริงบำ ไม้ส้อมวงพระมมาลา ส้าสูง หรือ
 บางทีไม้ส้อมวงก็ทำผมของคนโบราณทรงหลักแจว ละครเสภาโดยปกติที่เคย
 เห็นมา จะไม่แต่งยีนเครื่องเลย การแต่งยีนเครื่องคือ ละครนอก แต่ง
 เครื่องพระ เครื่องนาง ละครเสภาจะไม่แต่ง อย่างเรื่องพระลอ ซึ่งเป็น
 ละครพันทาง มีขับเสภา แต่ไม่ขับละครเสภาก็ไม่แต่งยีนเครื่อง

- ผู้สัมภาษณ์ : สำหรับตัวละครตัวอื่น ๆ ก็แต่งไปตามบทบาทอาชีพ
 อาจารย์ปัญญา : ถ้าเป็นชาวบ้านก็แต่งแบบชาวบ้าน ทุ่งกางเกงหนึ่งตัว หรือกางเกงครึ่งแข้ง
 สวมเสื้อม่อฮ่อม หรือเสื้อคอกกลม แต่งตัวให้เหมือนกับความเป็นจริงมากที่สุด
 ว่าสมัยนั้นแต่งอย่างไร เช่น นางวันทอง ห่มสไบ ทุ่งจีบหน้านาง หรือบางที
 ออกนอกบ้านสวมเสื้อแขนยาวคอปิด ห่มสไบทับ คนโบราณสมัยอยุธยาแต่ง
 อย่างนั้น เขาก็แต่งตาม ทีนี้ถ้าละครเป็นละครนอกหรือละครนอก นางวันทอง
 ต้องแต่งยีนเครื่องนาง ห่มผ้าสไบ สวมมงกุฎ รัตเกล้า ซึ่งความเป็นจริงแล้ว

ดูไม่น่าเป็นไปได้เลย เพราะฉะนั้น "ละครเสภา" เครื่องแต่งตัวเป็นไปได้ และจำลองมาจากของจริงตามประวัติศาสตร์ ละครนอกละครใน เป็นละครสมมติ คือหมายความว่าในชีวิตจริง ๆ คนเราไม่ได้แต่งตัวอย่างนั้น สวมรัดเกล้า สวมขญา ใสรัดเกล้า ใสสังวาลย์ ใสอินทรู ซึ่งเป็นการแต่งกายแบบยืนเครื่อง เป็นลักษณะการเล่นของละครใน ละครนอก ส่วนละครพันทางไม่นิยมแต่งอย่างนั้น ละครเสภาไม่แต่งเลย

ผู้สัมภาษณ์ : เครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบการแสดงในปัจจุบันนี้มีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร

อาจารย์ปัญญา : ไม่เปลี่ยนแปลง ในช่วงปีที่พาทย์เครื่องห้า เครื่องคู่ หรือเครื่องใหญ่ สุดแต่ฐานะของงาน หรือว่าเขาจะสามารถจัดวงดนตรีได้

ผู้สัมภาษณ์ : ในส่วนนี้จะต้องมี "กรับ" เข้ามามากกับจังหวะด้วยใช่ไหม

อาจารย์ปัญญา : "กรับ" ที่ใช้คือ กรับเสภา ที่ใช้ขยับ 2 มือ ไม้ขยี้กัน

ผู้สัมภาษณ์ : ก่อนการแสดงมีการไหว้ครูก่อนหรือไม่

อาจารย์ปัญญา : ถ้าจะเล่นตามประเพณีเดิม ก่อนจะเล่นเสภาเป็นเรื่องคือ ละครเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน ก็มีการให้คนออกมานั่งขับเสภาไหว้ครู ตอนไหว้ครู บอกว่า ตั้งแต่รัชกาลที่ 2 ปรดาหมีพาทย์เข้ามาประกอบ ในบทไหว้ครู มีการไหว้ครูเสภาโบราณหลาย ๆ คน ซึ่งแต่งขึ้นโดยเฉพาะ

ผู้สัมภาษณ์ : ในยุคปัจจุบันนี้ การแสดงละครเสภาขุนช้างขุนแผน ก็ยังคงใช้รูปแบบการไหว้ครูแบบเดิมหรือไม่

อาจารย์ปัญญา : ส่วนมากการเล่นละครเสภาจริง ๆ แล้ว เขาไม่มีการไหว้ครูอย่างนี้หรือ นอกจากเล่นเพื่อให้เป็นแบบแผนจริง ๆ อย่างที่กรมศิลปากรเคยเล่นละครเสภาขุนช้างขุนแผน ทุกวันเสาร์ - อาทิตย์ สัปดาห์ที่ 2 ของเดือน ก็ขับเสภาไหว้ครูทุกครั้ง เล่นเป็นแบบฉบับ แต่สมมติถ้าจะหาละครเสภาไปเล่นในงาน ก็ไม่ได้คำนึงว่าจะต้องขับเสภาไหว้ครูก่อน พอเริ่มก็เล่นเลย อย่างเช่น ตอนพลายเพชรพลายบัวออกศึก พระวอยแตกทัพ ทางกรมศิลปากรก็เล่นเลย โดยมิได้มีการขับไหว้ครู

ผู้สัมภาษณ์ : การที่ไม่ขับเสภาไหว้ครุนั้นจะเป็นการผิดธรรมเนียมการแสดงหรือไม่

อาจารย์ปัญญา : ปัจจุบันนี้ไม่ผิดธรรมเนียมอะไร แต่ถ้าเล่นก็ต้องเล่นให้ถูกแบบแผน เท่านั้นเอง เดียวกับหนังใหญ่หรือโขน ในสมัยโบราณก่อนจะเล่นเป็นเรื่องเป็นราวต้องมี

การเล่นจับลิ้งหัวคำ ลิงขาว ลิงดำ ชะก่อน เรียกการเล่นเบ็กรโรงหนังใหญ่ เบ็กรโรงขน แต่เดี๋ยวปัจจุบันนี้ไม่ได้คำนี้ถึง และไม่ได้เล่นอีกแล้ว นอกจาก นาน ๆ ครั้ง ถือเป็นประเพณีจะเล่นแบบฉบับ หนังใหญ่ก่อนจะเล่น ลิงขาว ลิงดำ จับลิ้งหัวคำก่อน แต่เดี๋ยวปัจจุบันนี้ไม่เล่นตามประเพณี ก็เล่นได้เลย เช่นเดียวกับละครใบ แต่รับร่ายก่อนจะเล่นต้องมีการรำประเลง รำกึ่งไม้ เงินทอง ถึงจะเล่นเป็นเรื่อง แต่เดี๋ยวปัจจุบันนี้ รำเบ็กรโรงก็เลิกไป เหมือนกับ ละครเสภาอันสมัยรับร่ายจะมีการขับเสภาไหว้ครู ทีนี้เห็นเป็นข้อ ก็ครั้ง ก็อย่างนี้ จึงตัดตอน คนรุ่นหลังก็ไม่ว่าคิดหรือถูก แต่เดี๋ยวนี้ดีสินดี เล่นขึ้นมาว่า มีขับเสภาไหว้ครู ผู้ชมก็จะรู้ว่าประเพณีรับร่ายมีมาอย่างนั้น

ผู้สัมภาษณ์ : การขับเสภาไหว้ครูจะช่วยแสดงถึงความศักดิ์สิทธิ์ด้วยหรือไม่

อาจารย์ปัญญา : มันก็ศักดิ์สิทธิ์ และทำให้ผู้ชมได้รู้ว่ามันเป็นมาอย่างนี้ แต่เดี๋ยวนี้เล่นก็ว่าได้ว่า ลอชาดบาดตาย หรือผิดอะไร ก็เหมือนละคร แต่ก่อนนี้ละครเสภาไม่ไหว้ครู พอเริ่มเล่น ปี่พาทย์เล่นเพลงวา ก็เปิดม่าน ท้าลากที่ 1 เลย ฟังจะมีการ ไหว้ครูตอนปรับปรุง เล่นละครเสภาในโรงละครแห่งชาตินี้เอง

ผู้สัมภาษณ์ : โรงกาสิโนการแสดงมีพวกชาวบ้านจ้างไปแสดงหรือไม่

อาจารย์ปัญญา : ละครเสภาขุนช้างขุนแผน เล่นได้ทั้งงานมงคลและงานอวมงคล ได้ทั้งงานศพ เค้าก็หาไปเล่นได้ แล้วแต่จะเอาตอนใดที่สนุก เรื่องขุนช้างขุนแผนสนุกทั้งนั้น

ผู้สัมภาษณ์ : ตอนที่นิยมแสดงคือตอนอะไร

อาจารย์ปัญญา : ที่เล่นคือ พระไวยแตกทัพ พลายเพชรหลายบัวออกศึก ขุนแผนขึ้นเรือนขุนช้าง สุดแต่แต่ละระยะเวลาที่ไฉ่แสดง ถ้ามีเวลาน้อยก็หยิบตอนสั้น ๆ มาแสดง ขึ้นอยู่กับช่วงเวลา และขุนช้างขุนแผนหยิบมาเล่นได้ทุกตอน ราวเหมือนอิเหนา บางตอนไม่สนุกก็ไม่มันมาเล่น อย่างขุนช้างขุนแผน ตั้งแต่เริ่มขุนช้างขุนแผน นางพิมเด็ก ๆ ก็เล่นได้หมด

ผู้สัมภาษณ์ : บทที่ไฉ่แสดงส่วนใหญ่จะอิงจากตัวบทวรรณคดีหรือไม่

อาจารย์ปัญญา : ส่วนมากคนที่ทำทละครเสภาขุนช้างขุนแผน จะหยิบเสภาขุนช้างขุนแผนมาทำ บทละครเสภา เดิมทีจะขึ้นต้น ครานั้น ก็เปลี่ยนมาเป็น บัดนั้น ให้เหมือนกับ บทละครทั่ว ๆ ไป แต่บางคนก็ไม่จำเป็นต้องมาเปลี่ยนก็ยังคงใช้ต้นฉบับเดิม เป็นกลอนของเสภาได้เลยไม่คิดอะไร แต่ถ้าเราอยากแสดงให้เป็นละคร

- จริง ๆ ก็เปลี่ยนซักหน่อย
- ผู้สัมภาษณ์ : บทที่ห้าชุดจะต้องเขียนด้วยหรือไม่
- อาจารย์ปัญญา : จะเขียนหรือไม่ก็ได้ ครอบคลุมผู้เขียนจะเขียนบทไว้ แต่บางครั้งผู้เขียนไม่เขียนบทให้ตัวละครพูด แต่ตัวละครก็จะรู้ว่าตอนนี้จะพูดอะไร และพูดให้อยู่ในขอบเขตนั้น อย่างนั้นก็ได้ แต่ถ้าต้องการเป็นเรื่องเป็นราว คนเขียนก็จะเขียนให้ตัวละครพูดบ้าง แต่ทั้งนี้เน้นให้เป็นธรรมชาติของผู้แสดงมากที่สุด การไม่เขียนบทพูด ก็ถือเป็นสิ่งที่ดี ที่นำมาซึ่งเป็นการตีกรอบผู้แสดงจนเกินไปนัก
- ผู้สัมภาษณ์ : บทตลกที่แทรกเข้ามา เช่น การล้อเลียน การเมือง จำเป็นต้องเขียนบทก่อนหรือไม่
- อาจารย์ปัญญา : ครอบคลุมบทตลก ถ้าคนเขียนบทละครไม่มีหัวทางตลก ส่วนมากจะไม่เขียนจะเขียนว่า เจริญดีตลก แล้วตัวละครก็ออกไปเล่นกันเอง แต่บางคนก็เขียนบทตลกให้ตัวละครพูด มันมีข้อเสียอยู่ที่ว่า พอตัวละครออกไปพูดแล้วไม่ฮา เพราะตลกเกิดจากความรู้สึกของตัวแสดง กลับมาดู 3 รอบ 4 รอบ ตลกก็ไม่ฮาซักอัน จะเอาเหตุการณ์ปัจจุบันมาแสดง นิยมอะไรก็ได้ก็มาเล่น แต่ผู้ที่ยืนพื้นอยู่ก็ยังคงเอาไว้ เพราะฉะนั้นบทตลกส่วนมากแล้ว ถ้าผู้เขียนบทไม่ชำนาญก็จะไม่เขียน เว้นเอาไว้ให้เล่นเอง บางทีในบทที่ไม่มีตลก ตลกก็จะพูดแทรกเข้าไปเอง ไม่ทำให้เนื้อหาเสียหาย ครอบคลุมภูมิภาคทั่วประเทศ เหตุการณ์ปัจจุบัน เฉพาะหน้า
- ผู้สัมภาษณ์ : การที่มีตลกแทรกช่วยให้นักดูสนุกสนานครื้นเครง หรือว่าสร้างภาพลบกับละครเสภาขุนช้างขุนแผน
- อาจารย์ปัญญา : คนไทยเป็นเรีกรชอบตลกขบขัน เพราะฉะนั้น ละครนอกกับละครใน คนจึงชอบดูละครนอก ละครนอกเป็นละครแบบชาวบ้าน มีการพูดเจรจาดตลกแบบ 2 แ่ง 2 ง่าม แล้วก็ไม่ถือชั้น วรรณะ กษัตริย์พูดจาล้อเล่นกับเสนา ข้าราชการได้ เหมือนกับเป็นเพื่อนกัน ส่วนละครใน ไม่พูดจาตลกตลก หยาดคาย 2 แ่ง 2 ง่าม กษัตริย์ก็วางตัวเป็นกษัตริย์ เสนาก็วางตัวเป็นเสนา ไม่มีการล้อเล่นกัน เพราะฉะนั้น เวลาดูก็เหมือนกับดูชนบทประเพณี ไม่เหมือนละครนอก "ละครเสภา" ก็เหมือนละครนอก คือเล่นแบบชาวบ้าน การแทรกตลกขบขันก็แทรกได้ตลอดเวลา พูด 2 แ่ง 2 ง่ามได้

- ผู้สัมภาษณ์ : การชุดแบบ 2 แ่ง 2 ง่ามนั้น เคยมีปฏิกิริยาจากผู้ชมหรือไม่ ว่าหยาบคาย
ไม่เหมาะสมที่จะนำมาแสดง เพราะทำลายขนบธรรมเนียมประเพณีไทย
- อาจารย์ปัญญา : ผมว่าไม่มีนะ อย่างเช่น ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช เล่นละครนอกเรื่อง
สังข์ทอง ตอนนางมณฑลกลางกระท่อม ก็มีแต่ความสนุกสนาน ไม่มีคนดูคิดว่า
หยาบคาย คนที่แสดงบทตลกได้ดีต้องมีปฏิภาณไหวพริบดี มีมุขตลก บางคน
ชื่อ ๆ ชุดแล้วคนไม่ซา ก็เรียกว่า มุขด้าน
- ผู้สัมภาษณ์ : สถานที่แสดงที่ไปแสดงข้างนอก เช่นโรงที่ชี้แสดงต้องตั้งเป็นพิธีการหรือไม่
- อาจารย์ปัญญา : ละครเสภา ถ้าจะเล่นในโรงละครแห่งชาติ ก็มีฉากประกอบตามท้องเรื่อง
ถ้าเราจะไปเล่นหน้าจอ หมายความว่า เราปลูกโรงยาว 9 วา กว้าง 9
วา ข้างหลังมีจอผ้าขาวแบบจอชนกก็เล่นได้ เล่นแบบหน้าจอ คลานเข้า
คลานออก ถ้าเล่นแบบเวทีที่มีฉาก ก็เล่นแบบปิดฉาก เปิดฉาก ตัวละครนั่งอยู่
พร้อมแล้ว มีการเล่น 2 แบบ เรียกว่า การเล่นกลางแจ้งกับในโรง ถ้าวันดี
คืนดี ไม่มีโรง บูหรุมกลางสนาม คนดูนั่งดูก็เล่นได้ เรื่องโรงไม่จำกัด เน้น
แต่ว่างานนั้นเอื้ออำนวยอย่างไร
- ผู้สัมภาษณ์ : ตัวแสดงที่ชี้แสดงได้รับการฝึกฝนอย่างไร
- อาจารย์ปัญญา : การฝึกฝนมาก่อน ทั้งวิชา ละคร ต้องฝึกทั้งนั้น ต้องรำเพลงได้ ตีบทได้ พูด
สนทนาภาษาละครได้ ทุกคนต้องผ่านการเล่นละคร การฝึกหัด แล้วบางคน
ผ่านการเล่นเรื่องนั้นมาแล้วยิ่งสบายาหยัง รู้เลยว่าตอนนี้ควรเล่นอย่างไร
- ผู้สัมภาษณ์ : ในปัจจุบันนี้ละครเสภาขุนช้างขุนแผนเป็นที่นิยมหรือไม่
- อาจารย์ปัญญา : ก็ยังนิยม ด้วยเหตุที่เนื้อเรื่องคนดูจะรู้ อีกประการหนึ่งละครเสภาขุนช้าง
ขุนแผน จะเรียกว่าเป็น ละครอมตะ ก็ว่าได้ เพราะถ้าเล่นละครเสภาก็ต้อง
ขุนช้างขุนแผน เพราะเรื่องยาว ถ้าจะไปหยิบเรื่องอื่นมาเล่นไม่ได้แต่งไว้
ยาว เดี่ยวเดียวก็จบ ส่วนขุนช้างขุนแผนเล่นได้เป็นปี เล่นตั้งแต่ต้นจนจบ
- ผู้สัมภาษณ์ : ทางกรมศิลปากรมีโครงการที่จะไปแสดงเผยแพร่ให้กับเยาวชนรุ่นเยาว์ ๆ ได้
ชมบ้างหรือไม่
- อาจารย์ปัญญา : กรมศิลปากรเล่นที่โรงละครแห่งชาติก็เปิดให้ชมทุกวาระ ทุกชั้น ดูได้ แต่ขึ้น
อยู่กับว่า ผู้ชมสนใจมากน้อยแค่ไหน ถ้าไม่มาดูก็บังคับ กะเกณฑ์ไม่ได้ หรือ
อย่างโรงเรียน พอเวลามีการแสดงทางกรมศิลปากรก็ทำหนังสือเชิญไปตาม

โรงเรียนต่าง ๆ ำพำมาดู บางโรงเรียนก็เกณฑ์นักเรียนมาดู แต่บางโรงเรียนก็เพิกเฉย การเผยแพร่นั้น เราเผยแพร่ แต่ทางผู้รับจะรับได้มาก น้อยแค่ไหน กรมศิลปากรยินดีเผยแพร่อย่างยิ่ง นอกจากเผยแพร่โดยการแสดงที่โรงละคร โดยเก็บเงินที่ไม่แพงแล้ว การเผยแพร่ก็มีอีกวิธีหนึ่ง คือเจ้าของงานจ้างไปแสดงในงานศพ งานต่าง ๆ คนก็เข้ามาชมฟรี โดยไม่เสียเงิน หรือต่างจังหวัดมีงานประจำปี หรืองานกาชาด ผู้ว่าราชการจังหวัดขอไปเล่นทางกรมศิลปากรก็ไปเล่น ผู้ชมทุกชั้นวรรณะก็ชมได้ ไม่เก็บเงิน

ผู้สัมภาษณ์ : ความนิยมละครเสภาในกรุงเทพกับต่างจังหวัด ความคิดเห็นของอาจารย์แตกต่างกันอย่างไร

อาจารย์ปัญญา : ถ้าพูดถึงละครทุกประเภทในกรุงเทพ น่าจะได้รับความนิยม เพราะเหตุที่ต่างจังหวัดไม่ค่อยชมและไม่ได้อู ผมเคยสอบถามบรรดาพวกวิทยาลัยนาฏศิลป์ต่างจังหวัด เช่น วิทยาลัยนาฏศิลป์เชียงใหม่ เคยถามว่า ทำไมเราไม่เล่นรชน เขาตอบว่า ไม่มีคนดู เชียงใหม่ก็ชอบศิลปะพื้นเมืองเชียงใหม่ อีสานก็ชอบศิลปะอีสาน ำได้ก็ชอบศิลปะำได้ พอกรมศิลปากรเอาแบบนี้ไปเล่นก็พอมีคนดูบ้าง แต่คนที่พอจะดูรู้เรื่อง จะดูละครเป็น ผู้กรุงเทพไม่ได้อู กรุงเทพเคยเห็นบ่อยๆ และอีกอย่างเป็นละครภาคกลาง

ผู้สัมภาษณ์ : ถ้าเรานำละครเสภาขึ้นข้างบนแผนไปแสดงที่เชียงใหม่ และเปลี่ยนำให้เป็นภาษาพื้นถิ่นจะได้อหรือไม่

อาจารย์ปัญญา : ก็เล่นได้อ ก็ำตอนหลายเพชรหลายบัวออกสิกลงไปเล่น เพราะเพี้ยอำย เจ้าเมืองเชียงใหม่ก็เป็นชาวเหนือ ก็พูดสำเนียงทางเหนือ เวลาพูดผมเคยสอนนักเรียนเวลาพูด เช่น "ำผมนำงออยู่ เพี้ยอำยแม่นำออ นำนแล้ว บอเจ้า" พอพูดไปแล้วตามละครแสดง ชาวเหนือบอกว่าไม่เหมือนเหมือนชาวเหนือเลย ก็เป็นสำเนียงของละครพันทาง หรือละครเสภา ซึ่งพูดเลียนเสียง

ผู้สัมภาษณ์ : นอกเหนือจากการำให้ความบันเทิงแล้ว มีหน้าที่อำงอำน เช่น การำให้ความรู้ คำนิยม จะดำยทอดไปสู่กลุ่มผู้ชมได้มากน้อยแค่ไหน

อาจารย์ปัญญา : นอกจากำให้ความบันเทิงแล้ว ยังำให้ความรู้ ขนบธรรมเนียมประเพณี เช่น การเข้าเฝ้าเจ้านาย ก่อนไปเข้าเฝ้าเจ้านายต้องเตรียมตัวอำงอำนไร มีระเบียบประพุดอำงอำนไร มีการสั่งสอนอยู่ในเรื่องแทบทั้งสำน มีเวลาคน

แต่งบทต้องตัดฉากลอนของบรมราชาใส่เข้าไป ตอนที่สอนและกินใจผู้ชมเรื่อง ขุนช้างขุนแผน เป็นเรื่องที่มีขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม แล้วก็การ ครองบ้านครองเรือนของคนไทยทุกประเภท พวกผีปีศาจ เป็นคติความเชื่อ ของคนไทยทั้งนั้น การที่คนเลี้ยงผีขุนช้างขุนแผนก็มี เรื่องนี้เป็นเรื่องรวมชีวิต จิตใจของคนไทยจริง ๆ เลย เข้าเฝ้าเจ้านาย ชิงรักหักสวาท ทรยศ ฟ้องร้องกัน มีทั้งนั้น คานาลุยไฟ เป็นของคนไทยโบราณทั้งนั้น เป็นเรื่อง แสดงออกถึงสภาพคนไทยแท้ ๆ

- ผู้สัมภาษณ์ : เรื่องไสยศาสตร์ที่ปรากฏในละครเสภาขุนช้างขุนแผน เนื่องจากศาสนา หรือลัทธิอื่นหรือไม่
- อาจารย์ปัญญา : ละครเสภาขุนช้างขุนแผน เช่น พิธิลุยไฟ ตอนนางสร้อยฟ้าศรีมาลาลุยไฟ ใน บทมีว่าพราหมณ์ตรวจดูบาดแผล ก็เอาพราหมณ์เข้ามาเกี่ยวกับ ก็แสดงว่า อาจเป็นพิธีพราหมณ์เหมือนกัน อย่างนางสีดาลุยไฟ เราได้เรื่องมาจากอินเดีย การลุยไฟเป็นลัทธิประเพณีนิยมของอินเดีย เพราะฉะนั้นขุนช้างขุนแผนมีเรื่อง อินเดียเข้ามาใน ในบทบอกเลยว่า พราหมณ์เข้ามาดูแผลการลุยไฟ แล้วก่อน จะลุยไฟ พราหมณ์ต้องตรวจดูบาดแผล ในตอนนี่เห็นเด่นชัดมาก
- ผู้สัมภาษณ์ : ในละครเสภาขุนช้างขุนแผน กล่าวถึงขุนแผนได้เรียนทางด้านไสยศาสตร์ ต่าง ๆ จัดเป็นข้อดีหรือไม่ อย่างไร
- อาจารย์ปัญญา : ถ้าพูดถึงว่าไม่ดีก็ไม่ดี เพราะเหตุที่ว่า ถ้าเด็กสมัยใหม่เรียนขุนช้างขุนแผน ก็ จะเห็นว่า ขุนแผนตั้งแต่เด็ก สึกจากเขรไปได้ผู้หญิง และในขณะที่เดียวกันก็ ฟูมฟายอยู่ในเรื่องโรลก็วิสัย ก็ไม่ดี และไม่มันเป็นแบบฉบับ แต่ถ้าพูดถึงในแง่ของ ความเชื่อเป็นไปได้ ในสมัยโบราณก็มีอย่างนี้จริง ๆ และไม่ถือว่าชั่วช้าสารเลว อะไร ผู้ชายต้องเจ้าชู้ คือความเป็นมนุษย์ และไม่ได้เลวร้าย จนขนาดถึงว่า ผิดอะไรนักหนา ไม่ได้ยุ่งกับผู้หญิงทั้งที่ครองผ้าเหลือง แก่สึกออกไปก่อน ก็จะ เห็นว่า แต่งขึ้นมาไม่ได้ให้คนประพฤติชั่วหรือเอาอย่างอย่างไร เขามีข้อคืออยู่ แต่เรื่องโรลก็วิสัยนั้น เป็นของมนุษย์ผินกันไปได้
- ผู้สัมภาษณ์ : การแสดงละครเสภาขุนช้างขุนแผน ขึ้นอยู่กับตัวแสดงหรือไม่ ที่จะทำให้ผู้ชม เข้ามาชมการแสดง
- อาจารย์ปัญญา : อย่างทีหนึ่ง ปัจจุบันนี้นิยมคนเล่นซะแล้ว นิยมตัวบุคคล พระเอกต้องคนนี้เล่น

คนนั้นเล่น ก็จะไม่ยอม แต่เดิมที่นิยมเรื่อง คือสมมติว่าคนที่ จะจัดละครเสภาขึ้น มา ต้องประชุมกันว่า จะนำตอนไหนมา เล่นถึงจะดี ๖๐ ตอนที่ เป็นเอกจริง ๆ คือ พระไวยแตกทัพ และตอนหลายแก้วได้ เป็นขุนแผน ขุนช้าง ขุนนาง วันทอง มีหลากหลาย ทั้งรัก โลภ โกรธ หลง ตัดพ้อต่อว่าต่าง ๆ นานา และมีบทลก เข้ามาแทรกให้เรื่องสนุกสนานยิ่งขึ้น คนดูได้ทั้ง รม รัก ตลกขบขัน ได้ทุก อรรถรส ก็เลยนิยมเล่น ก็หยิบขึ้นมาทั้งหมด และคัดตัวละครไปตามบทบาท ในระยะหลังต่อมาดีแล้ว การทำเพลงดีแล้ว ตัวเล่นยังเป็นหลักสำคัญ คือ ถ้า ตัวเล่นคนที่ เขา นิยมเล่น คนดูก็จะเข้ามาดู เช่น ขุนช้างขุนแผน ที่เล่น ก็ ถ้า คุณปกรณ์ พรพิสุทธ์ เป็นขุนแผน เรื่อยมา คนดูก็ติดตามดูตลอด

ผู้สัมภาษณ์ : วนปัจจุบันนี้คนนิยมตัวผู้แสดง คือคุณปกรณ์ พรพิสุทธ์มาก และนับวันจะมีอายุมาก ขึ้น ทางกรมศิลปากร มีแนวโน้มที่จะทำอย่างไร

อาจารย์ปัญญา : ทางกรมศิลปากรมีคลื่นลูกใหม่เข้ามาแทน เช่น วนสมัยก่อนมีคุณมิตร ชัยบัญชา คุณชนะ ศรีอุบล คุณสมบัติ เมทะนี คนยุคนั้นก็ชื่นชมยินดี พอแก่ไปตามวัย ก็ มีคลื่นลูกใหม่เข้ามาเล่น เปลี่ยนไปได้เสมอ ไม่จำเป็นว่าพอสิ้นศิลปินผู้หนึ่งแล้ว คนดูจะเลิกดู สมัยก่อนนิยมคุณอุดม ต่อมานิยมคุณทองสุข นิยมคุณธงชัย สมัยนี้ นิยมคุณปกรณ์ คุณสุภชัย พอได้ซัก 10 ปี ก็จะมีศิลปินรุ่นใหม่และคนดูรุ่นใหม่ ๆ เป็นวัฏจักรที่ไม่สิ้นสุด จะหมุนไปเรื่อย ๆ

ผู้สัมภาษณ์ : ตัวละครเอกฝ่ายหญิงจะไม่ดั่งเท่าฝ่ายชาย เนื่องจากเหตุอะไร

อาจารย์ปัญญา : เนื่องจากว่าผู้ชมการแสดงล้วนแล้วแต่เป็นผู้หญิง มีอายุ ขอบดูถูกหลานรา สวยงามก็พอใจ ที่นี้ผู้ชายในสมัยโบราณ จะติดตัวนางเอก จะทุ่มเงิน ปัจจุบัน ผู้ชายที่มาดูละครไม่มีแล้ว สมัยก่อนมีเจ้านายบางองค์มาดูละคร ศิลปากรแล้ว ขอบใจ แต่ปัจจุบันนี้ไม่มีผู้ชายมาดูนางเอก ส่วนมากแล้วจะมาดูตัวผู้ชาย

ผู้สัมภาษณ์ : ขณะที่ผู้หญิงมาดูผู้ชายแสดงนั้น มีอะไรแฝงอยู่ด้วยหรือเปล่า

อาจารย์ปัญญา : สิ่งนี้ก็ไม่ว่าไร แต่ไม่น่าแฝง เพราะศิลปะก็คือศิลปะ เขาก็ต้องคล้อยตามคนดู ว่าคนดูดูถูกต้องหรือไม่ เช่น คุณปกรณ์ คุณสุภชัย ราสวยมี๊ หน้าตาก็สวย เข้าถึงบทบาท การที่ผู้ชายมาเล่น นำชื่นชมก็เป็นสิ่งที่ถูกต้อง บางคนราไม่สวย หน้าตาไม่ดี กระโดดกระเดก ผู้ชมนิยมเราก็ต้องมาพิจารณาว่าผู้ชมนิยมอะไร ตัวละครสมบูรณ์ สามารถ ก็ถูกต้อง ข้อนี้ทางเราก็ไม่เถียงและคัดค้านใด ๆ

เช่น การชื่นชม เจ เราก็ชื่นชม คาราผู้หญิงหน้าตาสวย แต่เล่นไม่ดีเราก็ไม่ชื่นชม เราจะชื่นชมทางด้านการแสดง และหน้าตาประกอบกัน สรุปลงแล้ว คือดูทางด้านความสามารถเป็นหลัก คือเราไม่อคติ ถ้าเราอคติ อุบมา เหมือนกับ ใส่นวน คือคนอื่นไม่ชื่นชม แต่เราชื่นชมอยู่คนเดียว เช่น คุณปกรณ์ คุณสุภชัย คนร้อยคนชื่นชมจะเก๋าลิบเก๋าคคนเข้าใบแล้ว ผู้ชายเองก็ชื่นชม อย่างผมเห็นหน้าคุณปกรณ์ คุณสุภชัย เล่น ก็ชื่นชม เห็นราตรี แสดงถึงบท ไม่มีข้อเสีย เพราะฉะนั้นกลุ่มผู้ชมชาวไทยจะไม่ชื่นชม

ผู้สัมภาษณ์ : สภารับคำตอบแทนที่ห้ากับตัวแสดงในแต่ละรอบนั้นมากน้อยแค่ไหน

อาจารย์ปัญญา : น้อยมาก สมัยก่อนโรงละครของเรา ถ้าเล่นในนามราชการ ๑ ด้รอบละ 35 บาท เพราะถือว่าเป็นการทางานราชการ ถ้าวันไหนไม่เล่นละคร สิ้นเดือนก็มีเงินเดือนกิน การได้เงินค่าแสดงก็ถือว่าเป็นเงินพิเศษ ๑ ด้เบี้ยเลี้ยง เป็นเงินที่ไม่ได้หักภาษีอากรอะไร ๑ ด้เงินเต็ม ๆ ๑ ครเล่นเท่าไร ก็ได้เท่านั้น ต่อมาในระยะหลัง ๆ ก็เพิ่มเป็นรอบละ 100 บาท 2 รอบก็ 200 บาท แต่ไม่คุ้มกับการเล่น ศิลปินที่เล่นละครเป็นข้าราชการระดับ 1 2 3 4 5 6 7 8 เหมือนข้าราชการพลเรือนทั่ว ๆ ไป หน้าที่หลักคือการแสดง เข้าขึ้นมาก็หักละครกันไป

ผู้สัมภาษณ์ : การวางตัวแสดง ๑ ครเป็นผู้กำหนด

อาจารย์ปัญญา : มีอยู่ 2 แบบ ผู้เขียนบทกำหนดได้ตามใจคือ รู้บุคลิกตัวผู้แสดง อย่างที่สอง หัวหน้าที่รับผิดชอบงานนั้น ๆ เช่น หัวหน้างานนาฏศิลป์ เป็นผู้เลือกตัวก็ได้ หรือบางทีครูฝึกซ้อมก็ให้เอาคนนั้น แต่ที่นี้พอหยิบตัวใดตัวหนึ่งมาแสดงซัก 10 คน ตัวนี้ที่แสดงเป็นสมเด็จพระพันวษา ก็จะแสดง คนเป็นพระวายุก็จะแสดง จนถึงตอนที่ผู้ันไม่ว่างเล่น ขอลาหรือเปลี่ยนตัว ก็ให้คนที่เคยเล่นเป็นผู้ฝึกซ้อม คนใหม่ให้ถ่ายทอดไปเรื่อย ๆ ต่อไปถ้ามีเด็กรุ่นหนุ่มจะแสดงเป็นพระวายุหรือขุนแผน ก็ต้องให้คุณปกรณ์ เป็นผู้ฝึกสอนให้ เพราะเคยเล่นมาแล้วก็จะรู้ ไม่มี การสิ้นสูญศิลปะการแสดง

ผู้สัมภาษณ์ : อย่างนี้จัดเป็นการวางตัวแสดงถาวรหรือไม่

อาจารย์ปัญญา : ก็ไม่นับว่าถาวรอะไร แต่ถ้าจะเล่นโดยหยิบคนที่เคยเล่นมาแล้ว ก็ไม่ต้องซ้อมมาก บทคิดเจรจาที่ทำไ้โดยตัวเอง รู้ว่าตนเองต้องออกอย่างนั้น เข้าอย่าง

นี้ คือรู้บทบาทหน้าที่ของตนเองเป็นอย่างดี คนบางคนไม่เคยเล่นมาเลย พออ่านบทเสร็จก็ต้องมีการฝึกซ้อมทุกขั้นตอน บางครั้งงานรีบด่วน อย่างพรั่งนี้ แสดง จึงต้องงัดตัวที่เคยแสดงประจำ ถ้าไม่ว่างก็ให้คนอื่นที่เคยแสดง ไม่ใช่อยิบบตาได้ก็เล่นกันเลย

ผู้สัมภาษณ์ : จากบทที่เขียนไว้มากมาย แล้วเก็บไว้ พอถึงเวลาแสดงหยิบออกมาแสดงได้เลย หรือไม่ หรือต้องนำมาเพิ่มเติม

อาจารย์ปัญญา : ส่วนใหญ่จะเลือกตอนที่เคยแสดงมาแล้ว ทำให้สะดวกทั้งคนแสดง และผู้ขับเสภาไปในตัว อย่างเช่น ตอนหลายเพชรหลายบัวออกศึก

ผู้สัมภาษณ์ : ส่วนใหญ่แล้วผู้ว่าจ้างจะเป็นผู้กำหนดตอนหรือไม่

อาจารย์ปัญญา : ส่วนใหญ่แล้วไม่กำหนด เว้นแต่ว่า ทางเจ้าภาพรู้ว่าควรจะทำอะไร ก็กำหนด ถ้าเจ้าของงานไม่ทราบเรื่อง ทางกรมศิลปากรก็จะให้คำแนะนำว่าเป็นการแสดงละครแบบชาวบ้าน ชัก 3 - 4 ตอน เพื่อให้เจ้าภาพได้เลือกเรื่องใดเรื่องหนึ่ง

ผู้สัมภาษณ์ : อัตราค่าจ้างแสดงถูกกว่าหรือแพงกว่าหนังกลางแปลง

อาจารย์ปัญญา : หนังกลางแปลงถูกกว่า เพราะใช้การฉาย ใช้คน 2 - 3 คน ก็ฉายหนังได้แล้ว แต่ของเราซับซ้อนจริง ๆ แสดง มีผู้แสดงมาก ประกอบกับเครื่องดนตรีอีกมากมาย คนจึงนิยมดูหนังมากกว่า หนังบางเรื่องฟังออกมาจากรองสอด ๆ คนจึงแหกกันไปดู ด้วยเหตุที่ชาวบ้านชอบทชกับหนัง และได้รับข้อมูลข่าวสารจากสื่อสมัยใหม่ เช่น สื่อมวลชน วิทยุ โทรทัศน์ ว่าหนังเรื่องนี้สนุกसान ผู้ชมก็จะให้ความสนใจเป็นพิเศษว่าละครเสภาขุนช้างขุนแผน เพราะมันกลตัวผู้ชมมาก ตั้งแต่เกิดมาไม่รู้ว่าละครเสภาคืออะไร โจนคืออะไร มาดูก็ไม่รู้ อย่างละครหรือหนัง ซ้อมันติดหูผู้ชมฟังดูแล้วสนุก ผู้ชมก็อยากจะชม และหนังมีตลกโปกฮาแทรกอยู่ตลอดเวลา ดูและเข้าใจได้ง่ายกว่าศิลปะการแสดงของกรมศิลป์ โดยสื่อสมัยใหม่มีอิทธิพล และใจของผู้ชมรับมรับที่หนังอยู่แล้ว จึงเกิดการยอมรับได้ง่ายและเร็วกว่าละครของกรมศิลปากร ปัจจุบันนิยมทำหนังหนุ่ม ๆ สาว ๆ พวกวัยรุ่นนิยมดู พวกผู้ใหญ่ก็นิยมดู พวกเด็ก ๆ ก็ไม่มีปัญหาอะไร ส่วนของกรมศิลป์พอไปเล่นละคร กว่าจะยกทัพได้ร้องกันอยู่นั้นแล้ว ถ้าเป็นหนังบ้านนี้ไปไกลแล้ว ผู้ชมจึงเลือกดูหนัง

- ผู้สัมภาษณ์ : กลุ่มผู้ชมส่วนใหญ่อายุประมาณเท่าใด
- อาจารย์ปัญญา : อายุจะอยู่ในวัยกลางคน ส่วนเด็กหรือเยาวชนน่าจะว่าไม่มีดู ก็มีดูบ้าง คือมีตั้งแต่เด็กจนถึงผู้เฒ่าผู้แก่ แต่ส่วนใหญ่อายุในวัยกลางคน วัยพวกนี้เคยดูละครมามากแล้ว และรู้ว่า ตอนนี่เล่นกันอย่างไร ผู้มาดูละครควรจะรู้เรื่องพอสมควรว่า ต่อไปจะเป็นอย่างไร ตาเห็นเรื่องอย่างไร บางคนไม่รู้ว่าเป็นเรื่องอะไร ก็ต้องมานั่งคลาเอา ถ้าผู้ชมดูอะไรโดยไม่รู้เรื่องเลย ก็ไม่สนุกเท่ากับที่เราดูเรื่องอยู่บ้าง เพราะฉะนั้นเวลาเราจะไปเที่ยวจังหวัดไหน เราก็ต้องหาหนังสือมาเที่ยวของจังหวัดนั้นมาอ่านก่อน ไม่เช่นนั้นถ้าทางไปไม่ถูก เช่นเดียวกับดูการแสดงของกรมศิลปากร ต้องรู้มาก่อนว่าเนื้อเรื่องเป็นอย่างไร มีตัวละครตัวใดบ้างจึงจะช่วยให้เกิดอรรถรสในการชม
- ผู้สัมภาษณ์ : สำหรับตัวละครเสภาขุนช้างขุนแผนมีการปรับปรุงให้ทันสมัย เช่น ท้าให้กระชับขึ้นหรือไม่
- อาจารย์ปัญญา : มี เติมเล่นตามเรื่องไปเรื่อย ๆ แต่ปัจจุบันนี้ก็จะต้องบางตอนทิ้งไป แต่ทั้งนี้ก็มีได้ท้าวให้เนื้อหาเปลี่ยนไป ถือว่าไม่ผิดอะไร จะผิดก็ต่อเมื่อเขียนบทให้ขุนแผนออกมาเดินสือก นั้นแหละคือข้อคิด การดำเนินเรื่องต้องงัดมันว่องไว เช่น การยกทัพอาจใช้เวลาาน ๆ ปัจจุบันใช้การเข็ดม่านหน้าเวทียุโรปเลย หรือปิดม่าน และขับเสภาเส้าความ ในบางตอนในสมัยโบราณเล่นถึง 4 - 5 วัน แต่เราต้องมาท้าวให้เหลือแค่ 2 ชั่วโมง จึงตัดเอาตอนนั้นมาติดกับตอนนั้น ท้าให้กระชับที่สุด เช่น การเดินทางของขุนแผนจะไปหานางพญาใช้เวลาาน ผู้เขียนบทจึงตัดตอนไป เพื่อความเหมาะสมรวดเร็ว อีกทั้งไม่ท้าวให้กลุ่มผู้ชมเบื่อหน่าย ตัดทิ้งหมดเลย หรือตอนที่นางวันทองคร่ำครวญขณะที่ขุนช้างเอาน้ำมารดต้นโพธิ์อธิษฐานของตนเองกับขุนแผน โบราณจะร้องให้คร่ำครวญเสียยาวยืด มากมาย แต่ปัจจุบันร้องให้ให้ผู้ชมพอรู้ว่านางวันทองเสียใจ ก็เลิกบางที่ครวญเป็นหน้ากระต่าย ด้านแบบโบราณมาเล่น ผู้ชมก็เดินออกตั้งแต่ตอนที่คร่ำครวญแล้ว บางคนว่าร้องให้กันอยู่ได้ ยาว และเย็นเข็ว
- ผู้สัมภาษณ์ : เหตุนี้ละครเสภาจึงต้องปรับปรุงให้รับกับสภาพการณ์ปัจจุบัน
- อาจารย์ปัญญา : ใช่ เราต้องดูกลุ่มผู้ชมด้วย ไม่เช่นนั้นจะดันทุรังแสดงแต่อย่างเดิม ๆ อย่างเดียว เช่น ลักษณะของการมีตลกแทรก นับเป็นศิลปะอย่างหนึ่งของการละคร ไม่ว่า

- จะเป็นเงิน หรือการแสดงอย่างอื่น
- ผู้สัมภาษณ์ : สภาพความเป็นไปได้ และการสืบทอดตามความเห็นของอาจารย์เป็นอย่างไร
- อาจารย์ปัญญา : คิดว่าคงอยู่ และจะมีตลอดไป เพียงแต่ว่ากลุ่มผู้ชมลดน้อยลงไปบ้าง
- ผู้สัมภาษณ์ : ทางกรมศิลปากร ได้รับความช่วยเหลือจากทางหน่วยงานราชการมากน้อยแค่ไหน
- อาจารย์ปัญญา : เวลานี้งบประมาณแต่ละปี เป็นงบประมาณค่าใช้จ่ายเงินเดือน งบครุภัณฑ์ งบสมทบต่าง ๆ แสดงแล้วเก็บเงินประชาชน พอได้แล้วก็ เก็บเข้ากองทุน นามาช้างจ่าย เก็บเงินได้เท่าไร ต้องส่งคลังหมด ได้เฉพาะค่าเบี้ยเลี้ยง เท่านั้นเอง ถ้าไรก็เข้าคลัง ถ้าขาดทุนก็เป็นงบคลัง ınแต่ละปีถ้าจะไม่แสดงอะไรเลยก็ได้ แต่ก็ไม่มีผลงานออกมา ตัวนักแสดงจะเล่นหรือไม่ทุกคน ก็มีเงินเดือนกินตลอด แต่นโยบายของเราแต่ละปีต้องเล่นกาไร หรือขาดทุน กำหนดไม่ได้
- ผู้สัมภาษณ์ : ınปีนี้ เป็นปีธงรั้งวัฒนธรรมไทย ทางกรมศิลปากรต้องทำงานหนักกว่าทุกปีหรือไม่
- อาจารย์ปัญญา : เหมือนเดิม ไร้อาคารธงรั้งวัฒนธรรมไทย เวลาที่ซื้อมันโก้ แต่ผมไม่เห็นที่ไหน มันจะทำ ผมไปประชุมที่ สวช. อยู่ 2 ครั้ง ก็เห็นศึกักว่าจะมีบทความสารคดี ออกตามสื่อสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ เจียบไปแล้วตอนนี้ มันเป็นโครงการที่รัฐบาลบอกว่า เป็นปีธงรั้งวัฒนธรรมไทย แต่ละปีกรมศิลปากรก็ทำหน้าที่ด้านนี้อยู่แล้ว ทั้งการ แสดงตามโรงละคร ตามศูนย์สังคีตศาลา ฤดูหนาว ตามงานต่าง ๆ ไรครมาหา ก็ไปแสดง ทำเนียบรัฐบาล รัฐบาลมีงานก็แสดง ไรครจัดให้ไปเล่น ทางกรมศิลปากรก็ไปตามสถานที่โรงแรมต่าง ๆ เวลามีงานรื่นเริงก็ไปเล่น เล่นแทบทุกวันอยู่แล้ว
- ผู้สัมภาษณ์ : แสดงว่าปีนี้ก็ไม่มีส่งผลถึงการทำงานของกรมศิลปากรเลย
- อาจารย์ปัญญา : เราไม่ได้คำนึงถึงว่าปีไหนจะธงรั้งหรือไม่ แต่ทางกรมศิลปากรทำงานตามปกติของตนเอง จะมีงานใหญ่อีกครั้งก็ตอนที่นายหลวงครองราชย์ ครบ 50 ปี เขาก็มีงานใหญ่ที่จะแสดง เป็นงานที่เราจะต้องทำเพิ่ม ปีธงรั้งวัฒนธรรมไทย ทางกรมศิลปากรก็ไม่เคยบอกว่าจะต้องเพิ่มสิ่งใด เพราะเป็นโครงการที่เราทำประจำอยู่แล้ว การที่จะให้หน่วยงานต่าง ๆ กระตือรือร้น ก็คนไทยทั้ง

คำสัมภาษณ์ คุณจารุณี ศรีสวัสดิ์
ณ โรงละครแห่งชาติ

อายุ 46 ปี (รับราชการสอนหนังสือ)
กรมศิลปากร กรุงเทพฯ

ผู้สัมภาษณ์ : คุณจารุณี มาดูละครเสภาขุนช้างขุนแผน หรือละครของกรมศิลปากรบ่อยไหม

คุณจารุณี : รู้สึกว่าเรื่องไหนชอบก็มา เช่น ละครนอก วิชิตศัสนา และละครเสภาขุนช้างขุนแผน ซึ่งชอบมาก และมีหลายอย่างด้วยกัน

ผู้สัมภาษณ์ : ส่วนใหญ่จะมาชมการแสดงกับใคร

คุณจารุณี : บางครั้งมาคนเดียวหรือมากับเพื่อนฝูงหลายคน บางทีผ่านมาก็มาขอแผ่นพับที่ทางกรมศิลปากรทำแจกว่า อาทิตย์ไหนเล่นเรื่องอะไร ก็จะไปบอกเพื่อน ๆ และชวนกันมาดู อย่างวันนี้ก็มาคนเดียว เพราะเพื่อน ๆ เค้าไม่รู้ว่ามีละครเสภาขุนช้างขุนแผน พี่บังเอิญแวะเข้ามาดู ก็เลยซื้อบัตรเข้าชม ในการจองบัตรบางครั้งก็โทรเข้ามาจองที่นั่งก่อน

ผู้สัมภาษณ์ : ชมละครเสภาขุนช้างขุนแผนนานเท่าไร

คุณจารุณี : ชมมานานแล้วแทบจะรู้เรื่องทั้งหมด ชอบทั้งดนตรีไทย และละครไทย คือเริ่มตั้งแต่เป็นครู สังกัดของ สปช. เป็นโรงเรียนประถม เขตภาษีเจริญ กทม.

ผู้สัมภาษณ์ : คุณจารุณีมาชมละครเสภาขุนช้างขุนแผนแล้วได้อะไรไปบ้าง

คุณจารุณี : ได้คติสอนใจ สามารถนำไปประกอบการสอนพวกเด็ก ๆ ได้ด้วย ซึ่งก็มีงานบทเรียนซึ่งก็มีงานบทเรียนที่พี่สอนหนังสืออยู่ด้วย ก็จะเล่าเป็นเกร็ดความรู้ให้กับนักเรียน รู้สึกว่าเด็กให้ความสนใจฟังมากกว่าที่จะอ่านอย่างเดียว เพราะเราจะเล่าโดยนำภาพจริงจากการแสดงของศิลปากรไปถ่ายทอดให้เด็กฟังว่า ตอนนี่เรื่องราวเป็นอย่างไรบ้าง ตัวละครใส่ชุดอย่างไร พอเวลาที่สอนวิชาภาษาไทยจะมีเนื้อเรื่องย่อ เช่น บทที่ 1 ตอนที่ 1 กาเนิดหลายแก้ว จะเป็นลักษณะผสมทั้งคำกลอนและการบรรยายโวหาร สิ่งที่ได้จากการชมละครเสภาขุนช้างขุนแผนได้ทั้งความบันเทิงและความรู้ที่จะนำไปใช้ได้ด้วย เมื่อก่อนตอนสอนหนังสืออ่าหม่า ๆ พี่สอนภาษาไทย และเห็นเรื่องขุนช้างขุนแผนน่าสนใจก็มาชวนเพื่อนมาชมการแสดงของกรมศิลป์เข้าไปอีก ก็ยิ่งทำให้ชอบมากขึ้น บกดีแล้วที่เป็นคนชอบของ

- ไทย ๆ อยู่แล้ว ทั้งดนตรี ศิลปะการแสดง ที่ว่ามันมีประโยชน์มาก ๆ เลยนะ
- ผู้สัมภาษณ์ : ละครเสภาขุนช้างขุนแผนนอกจากให้ความบันเทิงแล้ว ยังได้ความรู้ประกอบอีก ก่อนการแสดงละครเสภา มีทิวทัศน์ ไม่ทราบว่าคุณจารุณี มีความคิดและรู้สึกอย่างไรบ้าง
- คุณจารุณี : ชอบมาก คนขับเสภาขับได้ไพเราะ และที่เชื่อว่าเป็นการปลูกขวัญและกำลังใจของผู้แสดงว่าการแสดงครั้งนี้คงไม่มีเหตุต่าง ๆ แสดงได้อย่างราบรื่น สักดีสักดี ผู้แสดงก็ได้รับความเชื่อมั่นว่าได้ทิวทัศน์ก่อน อันนี้เป็นแนวความคิดของตัวเองนะ
- ผู้สัมภาษณ์ : ทางด้านสภานวนภาษาที่เข้ารับการแสดง คุณจารุณีมีความคิดเห็นอย่างไรบ้าง
- คุณจารุณี : วิชาสภานวนที่บ้าน คนทั่วไปฟังเข้าใจง่าย ๆ ไม่ซับซ้อน และเรื่องก็เป็นเรื่องพื้นบ้านอยู่แล้ว ากลัทธิประชาชน แต่ปัจจุบันนี้คนคงเบื่อ โดยเฉพาะวัยรุ่น ไม่ค่อยนิยมชมเท่าไรแล้ว บางคนชอบการดำเนินเรื่องเร็ว ๆ ก็คงจะเกียจมาฟังด้วย แต่ว่าละครเสภาก็ไม่ค่อยมีตามสถานีวิทยุ สมัยที่เด็ก ๆ นั้น ยังพอมีให้ฟังบ้าง แต่เดี๋ยวนี้รู้สึกว่ามีสื่อมวลชนสมัยใหม่จะมีอิทธิพลมากกว่า เห็นได้ตามสถานีวิทยุเปิด แต่เพลงสมัยใหม่แทบทุกสถานี แต่การฟังละครเสภาขุนช้างขุนแผนน้อย ๆ ก็ทำให้เราซาบซึ้งไปได้พอสมควร ที่ว่าละครเสภาขุนช้างขุนแผนมีจิตวิญญาณมากกว่าเพลงสมัยใหม่ที่มุ่งแต่ความรวดเร็ว ทันยุคทันเหตุการณ์ คือนอกจากให้ความบันเทิงแล้ว ยังมีแนวคิดคติสอนใจเข้าแทรกอยู่ตลอดเวลา ทั้งการครองเรือน การปกครอง และอื่น ๆ อีกมากมายเลย
- ผู้สัมภาษณ์ : ส่วนใหญ่เด็กวัยรุ่นจะเข้าชมการแสดงบ้างหรือไม่
- คุณจารุณี : มี แต่น้อย ส่วนใหญ่จะเป็นคนมีอายุประมาณ 30 กว่าขึ้นไป เด็ก ๆ ลงไป
- ผู้สัมภาษณ์ : ความคิดของคุณจารุณีต่อไปอีกซัก 5 - 10 ปี ละครเสภาขุนช้างขุนแผน หรือละครนอกจะอยู่ต่อไปได้อีกหรือไม่
- คุณจารุณี : คิดว่าคงพออยู่ได้ ถ้าพวกพี่ยังอยู่ แต่ถ้าพวกเด็ก ๆ รุ่นใหม่คิดว่าไม่แน่ใจเท่าไรแล้ว และคงจะน้อยลงไปทุกขณะ เพราะทางทีวีก็ไม่มีการแสดงให้เด็ก ๆ ได้ชม เด็ก ๆ สมัยใหม่ นิยมความรวดเร็วทันสมัย ธรรมชาติของวัยรุ่นเป็นอย่างนั้นอยู่แล้ว
- ผู้สัมภาษณ์ : ทางโรงเรียนเคยจัดให้มาชมการแสดงละครเสภาขุนช้างขุนแผนบ้างหรือไม่
- คุณจารุณี : ก็มีบ้างเหมือนกัน แต่นาน ๆ ครั้ง โดยได้รับหนังสือเชิญจากทางกรมศิลปากร

- ผู้สัมภาษณ์ : ปีนีนี้เป็นปีตรงหัวฉัตรไทย ตามความคิดเห็นของคุณจารย์ว่าเป็นอย่างไร
- คุณจารย์ : เหมือนกับตั้งมาลอย ๆ การประชาสัมพันธ์น้อยไปหน่อย บางทีก็พูดแต่ปากคล้าย ๆ กับว่าไม่สามารถทำให้เด่นออกมาหรือแสดงให้เด่นออกมาได้
- ผู้สัมภาษณ์ : ปัจจุบันนี้คนดูละครเสภาขุนช้างขุนแผนน้อยลงไปหรือไม่
- คุณจารย์ : พี่ที่ว่าน้อยลงไปนะ แล้วยกเนื้อหาอาจจะไม่ได้ปรับปรุงให้ทันสมัย บางทีอาจจะเบี่ยนโยไป หรือบางทีอาจจะเบี่ยนคนเล่น มาที่ไรก็พระเอกนางเอกคนเดิม นับวันจะแก่ลงไป อย่ายไปบอกเขาละ คุณกรณ์ก็แสดงได้ดี พี่ยอมรับ หน้าตา ท่าทางก็ดี คนติดใจกันมาก พี่ยังชอบเลย ธรรมดาคนเราพอมีอายุทำอะไรก็อาจจะช้าไปบ้าง เหมือนพระเอกเหมือนกัน น่าจะมีคนใหม่ ๆ เข้ามาแสดงแทน เหมือนภาพยนตร์ ปัจจุบันนี้มีนักแสดงหน้าใหม่เยอะแยะไปหมด และทำในรูปแบบของ V.D.C. มันจึงสะดวกสบาย เข้าไปชมที่บ้านได้สบายกว่ามานั่งเบียดแย่งซื้อตั๋วเข้าชมการแสดง และอีกอย่างปัจจุบันนี้สื่อสมัยใหม่มีอิทธิพลต่อประชาชนมาก เพราะมีความทันสมัยทันยุค ทันเหตุการณ์มากกว่า จึงไปได้ดีกว่าสื่อละครเสภา
- ผู้สัมภาษณ์ : ปัจจุบันนี้พี่เคยเห็นการแสดงละครเสภาขุนช้างขุนแผนในต่างจังหวัดบ้างหรือไม่
- คุณจารย์ : ที่วิทยาลัยต่างจังหวัดก็แสดงนะ ก็ต้องเล่นเพื่อแสดงผลงานและเป็นหน้าที่ของเขา ที่ต้องทำ บางครั้งที่มาดูที่นี้ก็มีของต่างจังหวัดเข้ามาร่วมแสดงเหมือนกัน
- ผู้สัมภาษณ์ : ค่าบัตรเข้าชมราคาเท่าไร
- คุณจารย์ : ที่พี่ดู 100 บาท มีมากน้อยกว่านี้ไปบ้าง แต่เมื่อมีรอบพิเศษราคาแพงมากเลย เกือบ 3,500 บาทนะ
- ผู้สัมภาษณ์ : อย่างละครเสภา นั้น มีตัวตลก อาทิเช่น คุณถนอม นวลอนันต์ ออกมาเล่นตลก หน้าม่าน ที่คอยเสียดสีสังคม เศรษฐกิจ การเมืองบ้าง คุณมีแนวความคิดเห็นอย่างไร
- คุณจารย์ : มันก็ควรจะมีบ้าง เพราะไอ้มุขตลกทำให้เราครื้นเครง พวกผู้ใหญ่เขาก็ชอบนะ ทำให้เขาได้รู้ข่าวสารต่าง ๆ บางทีตัวตลกออกมาพูด เราก็เกิดความสนใจ เอ๊ะ ไปติดตามอ่านซักหน่อยซิ เพราะบางทีเราไม่ได้อ่านหนังสือพิมพ์หรือติดตามข่าวสาร คือมันมีทั้งความครื้นเครง และได้รับความรู้ควบคู่กันไปด้วย
- ผู้สัมภาษณ์ : กลุ่มผู้ชมบางท่านมักจะติงว่า "ตลก" ที่มาแสดงไม่เข้าท่าเลย วัฒนธรรมไทย เสื่อมเสียบ้าง คุณจารย์มีความคิดเห็นอย่างไรบ้าง

- คุณจารุณี : แต่ที่ว่าควรจะมี แต่ที่นี้บางเรื่องที่มีอยู่แล้ว หรือละครนอกก็ไม่เป็นไร แต่ละคร
 เสภาควรจะมีนะ ซึ่งบางตอนก็ไม่จำเป็นต้องมี เพราะมีความตลกขบขันอยู่แล้ว
 อย่างมาก กิริยามารยาทของขุนช้างก็ตลกดีเหมือนกัน แต่บางตอน ถ้าการ
 ตาเนนเรื่องเครียดเกินไป ก็ควรจะมีบ้าง อย่างวันนี้ก็มีตลกหน้ามานเข้ามาช่วย
 ผ่อนคลายอารมณ์คนดู ถึงแม้ว่าจะไม่สัมพันธ์กับเนื้อเรื่องก็ตาม พี่ว่าคือออก
 นอกจากสนุกสนานแล้ว ตลกยังมีประโยชน์ในการช่วยส่งผ่านความรู้ด้วย มันเป็น
 จุดดี ไม่มีคือย รู้สึกว่าไม่หยาบคาย บางทีดูศิลปะอย่างอื่นก็มีหยาบ ๆ บ้าง แต่
 พวกคนดูก็รับได้ไม่มีปัญหาอะไร
- ผู้สัมภาษณ์ : เดือนหนึ่งจะมาชมละครเสภากี่ครั้ง
- คุณจารุณี : พี่ก็ดูรายการ อย่างเดือนนี้ก็ 2 ครั้งแล้ว เลือกชมละครเสภาขุนช้างขุนแผน
 เพราะสนุกดี หรือถ้ามีเวลาก็อาจจะมากกว่านี้ คือเกือบทุกอาทิตย์ละ คือพี่จะมาดู
 ปรแกรมก่อน แล้วจด ๆ ไว้ ไปบอกเพื่อน ๆ หรือคนรู้จักด้วยก็จะพากันมาดู
- ผู้สัมภาษณ์ : แนวโน้มอนาคตข้างหน้าศิลปวัฒนธรรมไทยจะเป็นอย่างไรบ้าง
- คุณจารุณี : ก็คิดว่าถ้าทุกคนช่วยกันก็คงจะดี แต่ว่าก็คงจะช้าหน่อย กว่าคนจะซาบซึ้งอย่างรุ่นพี่
 นี้ ก็อายุตั้งเท่าไรแล้ว ก็คงต้องใช้เวลา ปัจจุบันนี้มีสื่อใหม่ ๆ เข้ามามาก
 เพราะฉะนั้นทุกคนจึงต้องช่วยกัน
- ผู้สัมภาษณ์ : ตามความคิดของคุณจารุณี คิดว่าละครเสภาขุนช้างขุนแผน ช่วยขัดเกลาจิตใจผู้ชม
 ได้ไหม
- คุณจารุณี : ได้มาก มีทั้งความรู้ คติสอนใจ สำหรับตัวพี่ถ้าใครสนใจภาษาไทย และมีอาชีพเป็น
 ครูแล้ว อาจนำไปสอนเด็กทารกเข้าไปได้ ก็จะทำให้เด็กสนใจ มีประโยชน์ มี
 เกียรติความรู้ต่าง ๆ
- ผู้สัมภาษณ์ : ก่อนมาชมละครเสภาขุนช้างขุนแผน เช่นวันนี้ ตอนจรเข้เถรขวาด คุณจารุณี
 รู้เนื้อเรื่องมาก่อนหรือไม่
- คุณจารุณี : รู้อย่างคร่าว ๆ เคยเรียน และอ่านจากตัวหนังสือวรรณคดีเลย
- ผู้สัมภาษณ์ : เคยบ้างไหมครับที่มาชมแล้วไม่รู้เรื่องมาก่อน
- คุณจารุณี : ก็มีบ้างนะ อาจจะไม่ค่อยบ้าง เพราะเขอะ และตัวละครก็มาก
- ผู้สัมภาษณ์ : อย่างบทบางตอนเป็นการคำทอ ตบตีกัน ระหว่างตัวละคร เช่น ตอนนางวันทอง
 คำทอกับนางลาวทอง มีความคิดเห็นอย่างไร

คุณจารุณี : บอกไม่ถูกนะว่าหายากหายหรือไม่ บางคำถ้าคิดลึกซึ้งก็อาจเป็นได้ แต่พี่คิดว่าเป็น การแสดงอารมณ์ของตัวละคร การคำทอต่าง ๆ ก็ต้องมีบ้าง ไม่อย่างนั้นก็จะไม่ สนุก และเร้าใจกลุ่มผู้ชม ทะเลาะกันก็ต้องเหมือนทะเลาะ ไม่ขังฟังแล้วไม่เหมือน ทะเลาะกันเลย ไว้ทั้งอารมณ์และแฝงไว้ด้วยแนวคิดของการทิ้งหวังของมนุษย์ ความทิ้งหวัง อาจทำให้เราทำอะไรพลาดไป โดยไม่รู้ตัวก็เป็นได้ มัน เป็นแง่คิดที่ เราต้องคิด เท่าที่ที่สังเกตดูผู้ชมส่วนใหญ่ จะคิดไปด้วยนะ คือดูแล้วติดตาม ไม่เช่ ดูเพื่อความสนุกสนานบันเทิงใจอย่างเดียวหรอก

ผู้สัมภาษณ์ : ด้วยเหตุนี้หรือเปล่าที่ทำให้เด็กสมัยใหม่ไม่อยากมาชมละครเสภาขุนช้างขุนแผน

คุณจารุณี : คงเป็นอย่างนั้น เพราะต้องอาศัยการตีความเข้าไปด้วย แต่เด็กสมัยนี้ อย่างว่าแหละ แม้แต่เวลาเรียนหนังสือยังต้องให้ครูช่วยเหลือเลย ทุกสิ่งทุกอย่างต้อง สมบูรณ์อยู่ในตัวแล้วเด็กถึงจะยอมรับ ก็น่าเป็นห่วงพอสมควร บางทีความสนใจ ของคนเราแต่ละชั่วครู่เท่านั้นเอง พอไม่เข้าใจหรือตามไม่ทันแล้ว ก็เลิกสนใจไปเลย

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ฝึกหัดละคอนหลวง
ในรัชกาลที่ 7
ของ
อาคม สายาคม

การฝึกหัด วิชาหลวงละคอนหลวง มีวิธีฝึกหัดที่คล้ายคลึงกัน ทั่วไป แต่ว่าพวกตัวยักษ์ กับตัวลิงจะมีวิธีฝึกหัดไปอีกแบบหนึ่ง ยักษ์ก็ตี ลิงก็ตี หรือตัวพระตัวนาง ส่วนแต่มีวิธีการฝึกหัดที่สลับซับซ้อนมากมายพอสมควร แต่ก่อนอื่น ข้าพเจ้าต้องขอเรียนว่า เมื่อประมาณ พ.ศ. 2472 ในขณะนั้น ข้าพเจ้ากำลังเรียนหนังสืออยู่แล้ว บิดาได้นำข้าพเจ้าไปสมัครเข้าฝึกหัดวิชาหลวง ในสมัยรัชกาลที่ 7 โดยที่ข้าพเจ้าไม่ได้ตั้งใจมาก่อนเลย แต่เมื่อท่านผู้ใหญ่เห็นดีก็จำเป็นต้องตามใจท่าน และการฝึกหัดวิชาในครั้งนั้น โดยเฉพาะตัวพระตัวนาง ได้ถูกส่งตัวให้มาฝึกหัดรวมอยู่กับละคอนหลวง ด้วยเหตุดังได้กล่าวมาแล้ว ข้าพเจ้าจึงมีส่วนได้มาฝึกหัดรวมอยู่กับละคอนหลวงตลอดเวลา 2 ปี ได้ทราบถึงความเป็นไปในสมัยนั้น จึงขอนำมาเล่าสู่กันฟังที่ฟังข้าพเจ้ามาได้

การฝึกหัด ละคอนหลวง ในรัชกาลที่ 7 นั้น เมื่อได้รับเด็ก ๆ ผู้หญิงมาเรียบร้อยแล้ว ครูผู้ใหญ่จะเรียกเด็ก ๆ ผู้หญิงทั้งหมดมาเข้าแถว ทุกคนจะนั่งตัวตรงกระเบนสีแดง สวมเสื้อคอกระเช้าสีขาว ครูผู้ใหญ่จะเป็นผู้คัดเลือกเด็กที่แยกออกเป็นพวก ๆ คือ พระพวกหนึ่ง และนางพวกหนึ่ง ครูผู้ที่เลือกในครั้งนั้น ได้แก่ พระยานัฏกานุกรักษ์ (ทองดี สุวรรณภารต) และคุณหญิงเทศ นัฏกานุกรักษ์ (เทศ สุวรรณภารต) ซึ่งพวกข้าพเจ้าเรียกท่านว่า เจ้าคุณครูและคุณหญิงครูติดปากกัน มาถึงปัจจุบันนี้ โดยท่านให้พวกเด็ก ๆ ผู้หญิงยืนชั้นแล้วจะตรวจดูทั้งร่างกาย คือตั้งแต่ใบหน้าลงมาจรดเท้า แล้วจึงจะเลือกแบ่งเป็นตัวพระ และตัวนาง ตามหลักเกณฑ์ในวิชาการนาฏศิลป์

วิธีเลือกเด็กผู้หญิงเข้าเป็นละคอน

ครูผู้ใหญ่จะเริ่มตรวจดูใบหน้า คือเด็กคนนั้นจะต้องมีใบหน้านายาว หรือที่เรียกกันว่า ใบหน้ารูปไข่ คิ้วโค้ง และมีขนคิ้วคดพอประมาณ จมูกโด่ง นัยตาไม่พิการ คือ ตาไม่เหล่ นัยตาคมส่วน นัยตาคมเข ก็เป็นอันใช้ได้ ปากเป็นรูปกระจับ และมีริมฝีปากบาง หิ้งไม่พิการ คือ ปากไม่แฉะจนเกินใบ ปากไม่เบี้ยวหรือมีแผลเป็นจนเห็นได้ชัด ถึงปากจะหนาสักหน่อยก็พอใช้ได้ คงไม่บ้านจนเกินใบ คือต้องมีคางยาวพอสมควรสำหรับหน้าเป็นไข่ได้ หูจะต้องไม่กางจนเกินใบ และ

ไม่ปิดเบี้ยวหรือหงิกงอ เมื่อมองดูแล้วไม่น่าเกลียด ก็เป็นอันว่าใช้ได้ านาบนหน้าทั่ว ๆ ไปจะต้องเรียบ หรือที่เรียกกันว่าเหมือนาขบอง คือผิวบนหน้าทั่ว ๆ ไปบนานหน้าต้องไม่มีตำหนิ และมีทุกส่วนของบนารับกันได้เป็นอย่างดี

ขั้นต่อมา ครูผู้ใหญ่มะตรวจที่ลาคอ ก็จะต้องเป็นคนที่มิช่วงคอบยาวพอสมควร และคอจะต้องไม่พิการ เช่น คอพอก ก็ใช้ไม่ได้ หัวไหล่จะต้องผึ่ง คือไม่เป็นคนไหล่ยกหรือไหล่งุ้ม และหลังจะต้องไม่รั้ง ออกไม่แอ่นจนเกินไป ลำตัวกลมสมส่วน ต่อมาก็ตรวจดูแขน จะต้องไม่สั้นหรือยาวจนเกินไป และไม่พิการ เช่น แขนคอก แขนสับ หรืออแขนไม่ได้ ต้องมีส่วนสัดที่รับกับลำตัว และขา จึงจะใช้ได้ต่อไปครูจะดูนิ้วทั้ง 5 นิ้ว คือ ไม่หงิกงอ หรือเอนงอไม่ได้ พร้อมทั้งต้องมีครบทั้ง 5 นิ้ว แต่ละนิ้วจะต้องยาวสั้นให้ได้ระเบียบ และกลมคล้ายลาเทียน เมื่อจับตั้งมือดูแล้ว ถ้านิ้วตกท้องนาคได้ก็ยังมีดี คือนิ้วในระหว่างข้อที่สองจะแอ่นออกมามากกว่าบางคน ต่อมาจะตรวจดูขาทั้งสองขา คือขาทั้งสองจะต้องไม่คด ไม่รั้งเก หรือพิการแต่อย่างใด เมื่อยืนดูแล้วขาทั้งสองจะต้องชิดกันพอสมควร นิ้วเท้าทั้ง 5 นิ้วจะต้องไม่ปิดเบี้ยวหรือเกหงิกงอแต่ประการใด ขาทั้งสองต้องเท่า ๆ กัน คือไม่สั้นข้าวยาวข้าง จึงจะใช้ได้ ส่วนสัดทั่ว ๆ ไปก็คือ ไม่สูงและไม่เตี้ยจนเกินไป รูปร่างสันทัดคน ส่วนผิวเนื้อนั้นไม่จำกัดว่าจะดำหรือขาว.

การเลือกในขั้นแรกนี้เป็นการรับเด็กผู้หญิงทั่ว ๆ ไปที่จะให้เข้ารับหัดละคอนได้ ขั้นต่อมา ครูผู้ใหญ่มะคัดเลือกจากเด็กพวกที่รับไว้แล้ว แบ่งแยกออกเป็นสองพวก คือ พวกพระและพวกนางตามที่ต้องการ

วิธีเลือกตัวพระ

ครูผู้ใหญ่มะเริ่มตรวจดูบนานา ซึ่งจะต้องเป็นคนหน้ารูปไข่ คือมีบนานายาว คิ้วตกพอสมควร จมูกโด่ง นัยตาไม่พิการ ปากเป็นรูปกระจับ หูไม่พิการ และมีริมฝีปากบางพอประมาณ คางไม่ป้าน หมายถึงยาวรับกับบนานา ทั่วบริเวณบนานาไม่มีตำหนิ และทุกส่วนของบนารับกันได้ส่วนสัดดี

ต่อมาก็ตรวจดูที่ลาคอ ก็จะต้องมิช่วงคอบยาวพอสมควร หัวไหล่จะต้องผึ่ง ไม่เป็นคนไหล่ยก และหลังไม่รั้ง ออกไม่แอ่นจนเกินไป ลำตัวกลมพอสมควร

ตรวจดูแขน จะต้องไม่แขนสั้นหรือยาวจนเกินไป และไม่พิการ เช่น แขนคอก หรือสับ และงอไม่ได้ มีส่วนสัดที่รับกับลำตัวและขาทั้งสอง ดูนิ้วมือทั้ง 5 นิ้ว จะต้องไม่หงิกงอหรือพิการ แต่ประการใด และมีนิ้วมือครบทั้ง 5 นิ้ว แต่ละนิ้วจะยาวสั้นพอประมาณ กลมคล้ายลาเทียน

เมื่อตั้งมือดู นิ้วมือตกห้องนาคก็ยิ่งดี

ตรวจดูต่อมาที่ขาทั้ง 2 ขา คือขาทั้ง 2 ไม่คดหรือรอก และเกหรือพิการแต่อย่างใด
ดูนิ้วเท้าทั้ง 5 นิ้ว จะต้องไม่บิดเบี้ยวหรือเกหงิกงอ ขาทั้ง 2 จะต้องมีความยาวเท่ากัน คือไม่สั้น
ข้างยาวข้าง จึงจะเข้าได้ รูปร่างจะต้องเป็นคนสูงโปร่ง คือไม่สูงจนเกินใบและไม่เตี้ยจนเกินใบ
โดยเฉพาะตัวพระจะต้องมีรูปร่างสูงกว่านางจึงจะเข้าได้ ผิวเนื้อค้ำหรือขาวไม่จ้ำกืด

วิธีเลือกตัวนาง

ครูผู้ใหญ่มักรับตรวจดูใบหน้า จะต้องเป็นคนมีใบหน้ายาวหรือกลมก็ได้ คิ้วดกพอ
ประมาณ จมูกตรง นัยตาไม่พิการ ปากเป็นรูปกระจับ บุสมบูรณ์ ไม่เล็กไม่ใหญ่จนเกินใบ
มีริมฝีปากบางพอประมาณ คางไม่ป้าน หมายถึงยาวรับกับใบหน้า ทั่วบริเวณใบหน้าไม่มีตำหนิ และ
ทุกส่วนของใบหน้าจะรับกันดี

ต่อมาที่ตรวจดูที่ลำคอ คือจะต้องมีช่วงคอกที่ยาวพอสมควร หัวไหล่จะต้องผิ้ง ไม่เป็น
คน ไหล่ยก ไม่เป็นคนไหล่สูง และหลังจะต้องไม่รอก ออกไม่แอ่นจนเกินใบ ลำตัวกลมหรือแบนก็
เข้าได้

ต่อไปก็ตรวจดูที่แขน คือแขนไม่สั้นและยาวจนเกินใบ ไม่เป็นคนแขนพิการ เช่น แขน
คอกหรือแขนลีบ เวลาจับงอแขนดูยึดเข้ายึดออกได้ มีส่วนสัดที่รับกับลำตัวและขาทั้งสอง และดูนิ้วมือ
ทั้ง 5 นิ้ว ไม่หงิกงอหรือพิการแต่อย่างใด มีนิ้วมือครบทั้ง 5 นิ้ว นิ้วกลมคล้ายลาเทียน หรือนิ้วตก
ห้องนาค ก็ยิ่งดี

ตรวจดูต่อไปที่ขาทั้ง 2 ขา คือขาทั้ง 2 จะต้องไม่คดหรือรอกและเกพิการแต่อย่างใด
ดูนิ้วเท้าทั้ง 5 นิ้ว จะต้องไม่บิดเบี้ยวหรือเกหงิกงอ ขาทั้ง 2 จะต้องมีความยาวเท่า ๆ กัน คือ
ไม่สั้นข้างยาวข้าง จึงจะเข้าได้ ส่วนสัดของตัวนางจะต้องเป็นคนรูปร่างโปร่งและจะต้องต่ำกว่าตัว
พระ รูปร่างสันทัดคน ผิวเนื้อไม่จ้ำกืดว่าจะผิวค้ำหรือขาว แต่ถ้าผิวขาวน้อยก็จะดี

การฝึกหัด

เมื่อครูผู้ใหญ่นัดจัดการคัดเลือกพวกตัวพระและตัวนางเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ก็ส่งตัว
พวกตัวพระและนางไปฝึกหัดรำ เพลงช้า - เพลงเร็ว - เชิด - เสมอ โดยการแยกออกเป็น
พวก ๆ ทั้งพวกพระและนาง คงให้ไปอยู่ในความควบคุมดูแลของครูรองลงมา หรือถ้ามีละคอนรุ่น
พี่ ๆ ที่มีฝีมือ ครูผู้ใหญ่มักจะแบ่งให้ช่วยกันรับเอาไปฝึกหัดตามวิชาที่ครูผู้ใหญ่นัดกำหนดไว้ คือให้หัดรำ

เพลงช้า - เพลงเร็ว - เชิด - เสมอ และการฝึกหัดรำในขั้นตอนนี้จะใช้เวลาหัดอยู่ประมาณ 1 - 2 ปี เป็นอย่างน้อย การฝึกหัดนั้นจะต้องหัดรำกันทั้งวัน บางครั้งครูเรียกไปรำที่รำอยู่จนครูหลับไป แต่ถ้าเราหยุดรำ พอครูท่านตื่นขึ้นมาเห็นว่าเราไม่ได้รำ ครูท่านจะเขียนบันทึก ในฐานะที่ครูยังไม่ได้สั่งให้หยุดรำ เพราะฉะนั้นเราจะต้องรำเรื่อย ๆ ไปจนครูตื่น

ที่พูดนี้ บางท่านอาจจะสงสัยว่ารำทำหนักจนถึงยึดยวหนัก ครูหลับไปตั้งตื่นหนึ่งแล้ว ยังรำไม่จบกันสักที ข้าพเจ้าขอเรียกว่า การรำเพลงช้า-เพลงเร็ว ของตัวพระและตัวนางนั้น มีท่ารำที่มากมายและยึดยวทีเดียว เช่น พอพวกพระเริ่มรำเพลงช้า พวกลิงกับพวกยักษ์ก็เริ่มออกท่าไปพร้อม ๆ กัน จนกระทั่งพวกลิงและพวกยักษ์ออกท่าไปจนจบแล้ว แต่การรำเพลงช้า - เพลงเร็วของพวกตัวพระและตัวนาง ก็ยังไม่จบ ท่านลองคิดดูก็แล้วกันว่ามีความยาวประมาณเท่าไร และการฝึกหัดคานสมัยนั้น ครูจะถือไม้เรียวอยู่ตลอดเวลา เป็นที่น่าเกรงกลัวมาก เวลาที่รำเพลงช้า - เพลงเร็วอยู่นั้น ครูจะคอยเอาไม้เรียวเคาะกับพื้นเป็นจังหวะ ทำให้อาตมาอยู่ตลอดเวลา ก็ดีไปอย่างหนึ่งที่ทำทำให้ผู้รำมีจิตใจแจ่มใส ไม่ปล่อยใจให้เลือนลอย จะต้องคอยนึกถึงท่ารำที่จะต้องรำต่อ ๆ ไป ทำให้มีความจำดียิ่งขึ้น ไม่หลงลืม แต่ครูก็ต้องคอยเตือนอยู่ตลอดเวลา เช่น พอวงล้อมเข้ามาข้างหน้ามากเกินไประ ครูก็จะใช้ไม้เรียวตีที่แขน เป็นการเตือนให้เราเลือนลงไปให้กว้างหรือถ่วงคว่ำไป ครูก็จะตีตรงข้อศอกเป็นการเตือนว่าให้หงายวงขึ้น การเอียงไหล่ก็เหมือนกัน เมื่อลูกศิษย์เอียงไหล่ลงมาน้อยไป ครูก็จะเอานิ้วชี้ที่ไว้เล็บยาวจิกลงไปในหัวไหล่ ถ้าเรายิ่งตั้งไหล่แข็งไว้ ครูก็จะเปลี่ยนเป็นนิ้วหัวแม่มือที่ไว้เล็บยาวมาจิกลงไปในแทน เราก็จะเจ็บมากขึ้นและต้องเอียงไหล่ลงตามเล็บมือของท่านที่จิกลงไปใน หรือบางครั้งครูบางท่านที่ดู ๆ สักหน่อย ก็ปลายไม้ของท่านจะติดเข็มหมุดไว้แทนเล็บ แต่การกระทำทั้งหลายนี้ก็คงเกิดจากการหวังดีของครู ซึ่งถูกศิษย์ทุก ๆ คนที่โดนการฝึกหัดมาแบบนี้ ก็คงจะระลึกถึงพระคุณครูอยู่ตลอดเวลา และบางครั้งในตอนรำออกเพลงเร็ว ครูมักจะมาอยู่ข้างหน้า แล้วเอานิ้วชี้ทั้งสองคอยกดตรงใต้ราวมลงมา เพื่อต้องการให้เราชักตัวพร้อมกับจังหวะเพลงเร็ว ถ้าเรายักตัวไม่ทันจังหวะ นิ้วชี้ข้างใดข้างหนึ่งก็จะจิกเนื้อลงไปเป็นเชิงเตือนอยู่ตลอดเวลา ขอเรียนว่าเจ็บเข้าหัววงทีเดียว บางทีก็เอานิ้วชี้จิกที่ไหล่ เพื่อต้องการให้ชักตัวทันกับจังหวะ เช่น ตอนออกเพลงเร็วท่านทำ "พิสมัยเรียงหมอน" ครูท่านมักจะคอยเอาไม้มาเคาะที่หน้าขาเป็นการเตือนให้ผู้รำนั้นสะดุ้งขึ้นสะดุ้งลง ให้พอดีกับจังหวะเพลงเร็ว บางครั้งท่านจะเคาะเร็วขึ้น ผู้รำก็ต้องขยอนเข้าห้มมากขึ้น ทั้งเจ็บทั้งเมื่อยเป็นเรื่องที่เราต้องทน ทั้ง ๆ ที่เจ็บแสนเจ็บ จะบอกาก็ไม่ได้ มีอยู่ทางเดียวคือปล่อยให้น้ำตานันไหลอาบหน้าอยู่ตลอดเวลา พอเลิกรำแล้วมาเปิดผ้าดู ตรงหน้าขาที่ครูเคาะเป็นจังหวะนั้น เป็นรอยไม้

เรียวยาวขึ้นมาที่ขอบจะมีรอยสีเขียว ๆ อยู่นรอบ ๆ ในตอนนั้นข้าพเจ้าคิดว่าครูท่านแก่งดี แต่ต่อมาจึงคิดว่าที่ครูตีหน้าข้าพเจ้าไปตามจังหวะเพลงช้า - เพลงเร็วนั้น เพื่อต้องการจะให้เรามีจังหวะเข้าเพลงช้า และมิให้จังหวะบูบและยัดขึ้นลงได้จังหวะที่สม่ำเสมอ เป็นจังหวะที่หนักแน่น และยังเกิดสิ่งอื่น ๆ อีกมากมาย การเขียนตัวนี้รู้สึกว่ามีประโยชน์มาก ทำให้ผู้ที่ได้รับการฝึกหัดนั้น มีความอดทน มีความมานะ มีความจดจำได้เป็นอย่างดี แม้แต่ตัวข้าพเจ้าเองจนถึงปัจจุบันนี้ ยังจำได้ดีว่างานทำนี้ ถูกครูตีตอนนั้น ท่านนั้นถูกครูตีในตอนนั้น ถึงแม้ว่าเวลาจะล่วงเลยมาแล้วประมาณ 40 กว่าปีแล้วก็ตาม ก็ยังเตือนความทรงจำอยู่ตลอดเวลา และคิดว่าทุก ๆ คนที่ได้รับฝึกหัดมาเช่น ข้าพเจ้าก็คงจะจำได้อย่างมั่นคงไม่ลืม การฝึกหัดทำรำทั้ง 3 เพลงนี้เป็นท่าที่มีความสำคัญมาก เพราะท่ารำต่าง ๆ ที่จะได้รับในการเรียนขั้นต่อไป ก็มักจะมีท่ารำที่มีอยู่ใน 2 เพลง เบื้องต้นนี้เสียเป็นส่วนมาก

การฝึกหัดในขั้นต้นนี้ เมื่อได้ครบถ้วนกระบวนการเพลงและครูเห็นว่าจดจำได้เรียบร้อยดี ครูก็จะมาคัดเลือกอีกครั้งหนึ่ง เพื่อเอาไปเป็นตัวเอกหรือที่เรียกว่าตัวนายโรง การคัดเลือกขั้นนี้ ครูก็จะดูจากท่าที่ลีลาในการรำร่า และครูดูรูปร่างประกอบทั้งการกระทำ เช่น นิสัยใจคอเป็น คนอย่างไร ท่าทางในปัจจุบันเป็นอย่างไร เข้าประกอบด้วย พร้อมทั้งอ่านไปถึงส่วนลึกของหัวใจ ว่าเด็กคนนี้จะมีความกตัญญูกตเวทีต่อครูดีไหม เพราะโดยมากพวกตัวเองหรือตัวนายโรงนั้น จะต้องใกล้ชิดกับครูอยู่ตลอดเวลา และจะต้องเป็นคนที่มีครูไว้วางใจ บางครั้งในเวลาออกแสดง ครูจะเมตตาเอาของมีค่ามาช่วยตอบแทนให้ เช่น เอาแหวนให้ใส่และอื่น ๆ ด้วยความเอ็นดูต่อศิษย์ หรือเอาไปสั่งสอนเป็นการส่วนตัวที่บ้าน ให้กินอยู่หลับนอน ให้เงินทองใช้ ตลอดจนให้ค่าขนม กลางวันก็มี ฉะนั้น ครูจึงเป็นทั้งผู้ให้วิชาความรู้และให้การกินที่อยู่ดีคล้ายกับบิดาหรือมารดาบังเกิดเกล้า ฉะนั้น เมื่อศิษย์ได้รับความสำเร็จก็ต้องระลึกถึงครูอยู่เสมอ ให้เหมือนกับความรักและความเอ็นดูที่ครูให้ไว้แก่ศิษย์ คือต่างฝ่ายก็เชิดชูซึ่งกันและกัน สมดังคำที่ว่า

มีครูดีศรีของครูศิษย์ด้วย ศิษย์ยังช่วยชูศรีครูยิ่งชูศรี
ครูชูศิษย์เพราะศิษย์ทำกิจดี ศิษย์ชูครูชูเพราะมีดีต่อครู

การคัดเลือกตัวเอกหรือนายโรงนี้ เมื่อครูเห็นว่าคนนี้มีท่าที่เบื่องกรายสง่างาม มีท่าภาคภูมิมีที่พระที่พระยา มีลีลาไปแบบละคอนใน เมื่อครูได้ตรวจจากการรำร่าเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ครูจะตรวจดูใบหน้าอีกครั้งหนึ่ง หรือบางครั้งจะให้ลองสวมขมาดู เมื่อเห็นว่ารูปร่างรับกับขมาก็ตรวจดูรูปร่าง ต้องเป็นคนเอวเล็กเอวบาง ถ้าเป็นคนเอวหักก็ใช้ไม่ได้ ส่วนสูงนั้นต้องไม่ต่ำจน

เกินใบ หรือสูงจนเกินใบ รูปร่างสันทัดคน เหมาะสมที่แต่งเป็นเครื่อง ใบหน้าก็ไม่แก่จนเกินใบ และไม่ว่อนจนเกินใบ เป็นคนพูดจาช้า ๆ มีลีลาในการเจรจานุ่มนวล ถึงแม้ว่าจะไม่เข้ารับการละคอนก็ตาม แต่ครูก็ต้องนำมาพิจารณารวมใบด้วยคือจัดอยู่ในประเภทเป็นคนเรียบร้อย ถ้ามีที่เจ้าชู้นิดหน่อยครูก็จะจัดให้เป็นตัววิเหนาและมอบให้ครูผู้ใหญ่อที่มีความชำนาญหรือเคยเป็นตัววิเหนามาแล้วรับใบช่วยฝึก และเมื่อไม่มีครูที่เหมาะสม ครูฝึกผู้จัดท่านก็จะเป็นผู้ฝึกหัดเสียเอง

ถ้าครูจะคัดเลือกตัวเอก เช่น ตัวเกรทอง ครูจะคัดเลือกเด็กที่มีอุปนิสัยค่อนข้าง หลุดหลิกนิดหน่อย มีท่าเง้าฐานที่เล็กน้อย มีลีลาท่าทางในการร่ายรำ เยื้องกราย ที่จะไปที่จะมา มีสง่างามพอสมควร แต่ไม่ต้องมีที่พระที่พระยา แต่ก็ต้องมีท่าภาคภูมิบ้างตามสมควร และสังเกตจากการร่ายรำว่ามีลีลาไปในแบบละคอนนอกหรือละคอนหันทาง คือเป็นคนที่เราคล่องและว่องไว ที่จะไปที่จะมานั้นมักไม่ค่อยจะรำหัดหมดคเนื้อหมัดตัวนัก แต่ก็มีที่เก้ ๆ อยู่ในท่าทางของการร่ายรำ เป็นคนพูดจาคล่องแคล่ว รูปร่างเอาจึงเอาจาง ไม่สูงไม่ต่ำจนเกินใบ ใบหน้ารับกับการตกแต่งในเครื่องหันทาง หน้าตาคนสันสมเป็นเชิงชาย ครูก็จะจัดให้เป็นตัวเกรทอง หรือตัวพระเอกในละคอนนอกและละคอนหันทาง เมื่อเลือกได้แล้วก็จะมอบให้กับครูผู้ใหญ่อที่มีความชำนาญหรือเคยได้เป็นตัวเามาแล้ว จนกระทั่งเป็นที่นิยมของคนดูทั่ว ๆ ไป บางทีครูผู้จัดท่านก็จะเป็นผู้ฝึกหัดเสียเอง

เมื่อได้คัดเลือกตัวเอกแล้ว ครูผู้ใหญ่อก็จะจัดตัวรอง ๆ ต่อ ๆ ไป เช่น ตัวประสันดา ก็ต้องมีท่าทางที่ตลก ส่วนการร่ายรำจะต้องเป็นคนคล่องมีท่าที่ตลกพอสมควร ความสง่างามประมาณเป็นคนพูดจาคล่อง ครูผู้ใหญ่อก็จะมอบให้กับครูรอง ๆ รับใบช่วยฝึกหัด ส่วนตัวประกอบอื่น ๆ ครูรองลงมาจะช่วยกันฝึกหัด

ถ้าเป็นการคัดเลือกตัวนาง เช่น นางบุษบา ครูผู้ใหญ่อจะดูจากการร่ายรำ ผู้ที่มีลีลา นุ่มนวลมีที่ท่าสง่างามสมเป็นนางพระยานางกษัตริย์ มีที่ไปที่จะมาเป็นนางกษัตริย์ ใบหน้าอ่อนหวาน สวยานที หรือที่เราว่ากันว่าอยู่เฉย ๆ ก็สวย อย่างนี้เป็นต้น ตรวจสอบหน้าจะต้องรับกับมงกุฎหรือรัตเกล้า เมื่อเอามงกุฎมาสวมจะเห็นว่ารับกันดี รูปร่างสันทัดและค่อนข้างโปร่ง เพราะตัวนางจะต้องไม่สูงกว่าตัวพระเป็นหลักเกณฑ์ของละคอนไทย เมื่อครูผู้ใหญ่อได้คัดเลือกเรียบร้อยแล้ว จะมอบให้ครูรอง ๆ ลงไปที่เคยเป็นตัวบุษบามาแล้วรับใบฝึกหัด

เมื่อได้คัดเลือกตัวเอก ๆ เรียบร้อยแล้ว ตัวรอง ๆ ต่อมา เช่น ตัวนางพระที่เลี้ยง นางมเหสี นางแม่ และนางกำนัล ตลอดจนกระทั่งตัวนางประกอบอื่น ๆ ครูผู้ใหญ่อก็จะมอบให้ครูรอง ๆ ลงมารับช่วยกันฝึกหัดต่อ ๆ ไป

เมื่อครูทั้งหลายได้รับมอบหมายแล้ว ในขั้นนี้ทั้งตัวพระและตัวนางจะต้องหัดรำไปตามบทของตัวละครที่มีอยู่ในเรื่องนั้น ๆ เช่น หัดรำเพลงช้าปี หัดรำเพลงสองชั้น หัดรำเพลงร่าย หัดรำซบถ หัดรำตีบทเป็นบทตาย หัดรำร่ายไปตามเพลงหน้าพาทย์ที่จะใช้ตอนนั้น ๆ เช่น ตัววิเหนา จะต้องรำกริช ก็หัดรำกริช หรือตัวชลาวันจะออกจากฉ้า ก็จะต้องหัดรำเพลงลูกพาทย์ หรือว่าพวกพลทหารจะต้องมีการยกกองทัพ ก็ต้องหัดรำในเพลงกราวนอก ตัวนางก็ต้องหัดรำเช่นเดียวกัน แต่ลีลาของตัวนางนั้นจะเป็นการร่ายรำอีกแบบหนึ่ง คือมีลีลาท่าที่แฉบ ๆ หมายความว่า การร่ายรำของตัวนางนั้นจะมืวงแฉบและต๋ากว่าของตัวพระ เหลี่ยมส่วนล่างของนางจะแฉบ คือหัวเข้าทั้งสองจะต้องชิดกันเสียเป็นส่วนมาก การก้าวเท้าจะแฉบกว่าตัวพระ แต่การฝึกหัดในขั้นนี้ การรำเพลงช้า - เพลงเร็ว คงจะต้องรำอยู่เสมอ ๆ จะหิ้งเสียมิได้ การรำเพลงช้านี้พวกนักรำเรียกกันว่า "ยามห้อมาหญ่" คือกินไม่รู้จักหมด เป็นที่เอื่อมระอาเป็นที่สุด แต่ก็มีคุณค่ามหาศาล เพราะทำรำเป็นส่วนมากมักจะมือยู่ในเพลงช้า - เพลงเร็ว ฉะนั้น ถ้านักรำคนใดจะเป็นนักรำที่ดีได้ จะต้องผ่านการกินยามห้อมาหญ่ คือต้องได้รำเพลงช้า - เพลงเร็ว มาอย่างน้อยเป็นร้อย ๆ จบขึ้นไป จึงจะรำดีได้

การฝึกหัดร่ายรำ เมื่อได้ผ่านขั้นนี้ไปแล้ว จึงจะเริ่มนำเอาตัวเอกและตัวรอง ๆ มารวมเข้าเรื่อง เรียกกันว่า "ผสมโรง" การเข้าเรื่องนี้ ครูผู้หญ่ คือพระยาัญญานุรักษ์ ท่านจะต้องเป็นผู้ควบคุม และบางครั้งเมื่อถึงตอนที่สำคัญ ๆ เช่น มีการรำหน้าพาทย์ชั้นสูง ท่านก็จะเป็นผู้ต่อทำรำให้เป็นเพลง ๆ ไป ส่วนทำรำต่าง ๆ นั้น โดยมากครูแต่ละฝ่ายก็ได้สั่งสอนกันมาแล้ว และท่านจะไม่เกี่ยวข้อง เป็นการเคารพสิทธิวิชาของแต่ละครู นี่ก็เป็นการแสดงให้เห็นว่าครูในสมัยโบราณนั้น ท่านจะไม่ก้าวก่ายานสิทธิของกันและกัน ครูคนไหนหัดตัวไหนมา หรือมีฝีมืออันตัวนั้น ๆ บางครั้งครูผู้หญ่ที่ควบคุมอยู่ก็จะแนะนำให้ลูกศิษย์ไปหาความรู้จากครูคนนั้น แสดงว่า ครูแต่โบราณมาไม่เห็นแก่ตัว เห็นสิ่งใดดีงามก็ว่าไปตามความเป็นจริง การรวมผสมโรงนี้จะรวมฝึกซ้อมอยู่นานพอสมควร จนเห็นว่าผู้แสดงทุกตัวรำได้ดีแล้ว จึงจะนำออกแสดง

ตลก และ จ้าววด

ตัวตลก หรือจ้าววด ดูเหมือนจะเป็นตัวแสดงที่ขาดไม่ได้ในนาฏกรรมของชาติต่าง ๆ เช่น ในนาฏกรรมสันสกฤตเรื่องสำคัญ ๆ ของอินเดีย จะต้องมีส่วนละคอนสำคัญตัวหนึ่ง เรียกว่า วิพุก ก็คือ ตัวตลกของเขา ตามปรกติ วิพุกเป็นสหาย หรือเป็นที่เลียดหรือเป็นผู้รับใช้ใกล้ชิด และติดสอยห้อยตามด้วยจงรักภักดีต่อตัวเอกในเรื่อง ซึ่งโดยปรกติตัวเอกในเรื่องเป็นพระราชา เท่าที่ทราบ วิพุกเป็นผู้เล่นผู้แสดงบทขบขัน ถ้าตัวเอกโรสกเศร้า วิพุกก็หาเรื่องสนุกมาลอบโยน ถ้าตัวเอกร่าเริงก็ล้อเลียน ถ้าตัวเอกกริ้วโกรธ วิพุกก็หาคำสุภาสิตหรือคำคมมาเปรียบเปรย อะไรเหล่านี้เป็นต้น แต่ทำที่เหมาะสมแก่กัน และบางท่านกล่าวว่าวิพุกนั้นมีชื่อแต่เพียงในเรื่อง ละคอนเท่านั้น ในราชสำนักอินเดียโบราณ เคยมีวิพุกเป็นตลกหลวงประจำราชสำนักจริง ๆ ด้วย เช่น พระเจ้าอักษบารมหาราช มหาจักรพรรดิโรมูล มี หิรพล ชาวฮินดูเป็นวิพุกหรือวิกตวิกประจำราชสำนัก ส่วนตัวตลกหรือตัวจ้าววดของฝรั่งนั้น เขามีเป็นแบบแผนมาแต่ดึกดำบรรพ์ ว่าสืบเนื่องมาจากกรีกและโรมันเป็นอย่างเร็ว ที่เป็นตัวสำคัญและมีชื่อเสียงก็คือ ฮาร์เลควิน (Harlequin) โคลัมบีน (Columbine) บันตะลูน (Pantaloon) และเปียร์โรตต์ (Pierrot) กับมีเคลาน์ (Clown) ของอังกฤษอีกตัวหนึ่ง บันตะลูนนั้นเป็นตลกแก่ หรือแต่งตัวเป็นคนแก่เสมอ ฮาร์เลควิน กับเปียร์โรตต์เป็นตลกหนุ่ม และโคลัมบีนเป็นตลกสาว เขามีเรื่องเล่าถึงความสัมพันธ์เป็นทานอง นิยายสืบมาแต่โบราณของตัวตลกทั้ง 4 คนนั้นว่า โคลัมบีนเป็นลูกสาวของบันตะลูน เปียร์โรตต์เป็นภรรยาของบันตะลูนและก็บอกรักโคลัมบีนด้วย ส่วนฮาร์เลควินนั้นเป็นผู้รักของโคลัมบีน ตลกฝรั่งเหล่านี้มีชื่อเสียงจนมีผู้นำเอาเรื่องมาประพันธ์ขึ้นเป็นอุปรากรก็มี เช่น เรื่อง อี ปายซ์ซี (I Pagliacci) ของ เลอ็องคาวัลโล (Leoncavallo) ตัวตลกของเขาเมื่การแต่งกายและวิธีเล่น เป็นแบบแผนและยึดถือเป็นหลักการสืบเนื่องกันมาแต่โบราณ ตลกบางคนครอง "ตำแหน่ง" ตลกเหล่านี้มาหลายสิบปีหรือจนตลอดอายุ บางคนก็มีลูกสืบสายเป็นทายาทของบทตลกเป็นประจำตลอดมา เคยมีตลกบางตัว เช่น บันตะลูน และ ฮาร์... ประชาชนไม่รู้จักชื่อจริงอันเป็นชื่อเดิมของเขา แต่รู้จักนามของตลก ว่า ฮาร์เลควิน และบันตะลูน เป็นอย่างดี ไม่ว่าเขาจะเข้างานสังคมนาน ส่วนเคลาน์ของอังกฤษนั้นก็เท่ากับเป็นตลกหลวง (Court Jester) จะมีอันละคอนประเภท หัสนาฏกรรม (Comedy) เสมอ เช่น บทละคอนของท่านเช็คสเปียร์

ส่วนจ้าววดหรือตลกของเรานั้น แต่เดิมก็คงมีแบบแผนในการเล่นการแสดงอยู่เหมือน

กัน หากแต่ไม่ได้กำหนดและจดลงไว้เป็นหลักฐาน นานมาก็เลือนหายและกลายรูป เพราะยืมเอา ศิลปะของการเล่นอย่างอื่นมาช้บ้าง การเล่นอย่างอื่นยืมเอาศิลปะของตลกหรือจ้าวอดบ้าง หนักเข้าก็ปะปนกัน แม้แต่คำว่า "จ้าวอด" และ "ตลก" ก็เข้ามาช้ปนกัน ดังจะเห็นได้ต่อไปนี้

ความหมายของคำ "ตลก" และ "จ้าวอด"

จ้าวอด ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานให้ความหมายไว้ว่า "น.ตลก, ผู้แสดง ขบขัน, ว.สำหรับอวด, สำหรับเล่นขบขัน" ส่วน "ตลก" ให้ความหมายไว้ว่า "น.คนขบขัน, คน ที่เล่นขัน ๆ, ตัวละครคนที่เล่นให้ขบขัน" ในปัจจุบันนี้ ำให้เกิดมีคำใหม่ขึ้นอีกเช่นว่า "นักจี้เล่น" ซึ่ง ก็คงมีความหมายสำหรับเรียกพวกจ้าวอดหรือตลกอย่างเดียวกัน ส่วนเรื่องที่เล่นกันนั้น ก็เรียกว่า เรื่องตลกบ้าง เรื่องจ้าวอดบ้าง เรื่องขวนหัว หรือขวนขันบ้าง และเรียกวิธีเล่นว่ากวนมุขบ้าง ซึ่งเป็นกิจที่เล่นให้เกิดความรื่นเริงบันเทิงใจจนถึงขบขันหัวเราะเฮฮาด้วยกันทั้งนั้น แต่พิจารณาอุ คำว่า "จ้าวอด" กับ "ตลก" นั้น ดูเหมือนตามแบบแผนของนาฏกรรมแต่โบราณ ท่านคงจะช้ชานที่ ต่างกัน

จ้าวอด แต่เดิมคงจะเป็นคำที่ช้เรียกพวกเล่นสำหรับกับละครคน เช่น ที่กำหนด สักดินาไว้ในกฎหมายสักดินารวมกับผู้แสดงละครคนตัวอื่น ดังน้ช้มากสำวาไว้ข้างต้น หรืออาจเล่น เฉพาะเรื่อง เฉพาะพวกจ้าวอดเองไม่เกี่ยวกับละครคน ก็คงจะมี เช่นที่กล่าวไว้ในกลอนบทเสภา เรื่องขุนช้างขุนแผน

จ้าวอดเอาอ้ายค่อมเข้าด้อมเมียง

พูดจากฮาเสียงสนั่นโรง

จ้าวอดในกลอนนี้ มีระบุดึง "อ้ายค่อม" เข้าใจว่ามีได้เล่นกับละครคน อาจเล่นเป็นสำรับต่างหาก เช่น นักสวดหรือจ้าวอดในชั้นหลังนี้ก็ได้ หรืออาจเป็นตัวจ้าวอดหรือตัวตลก ซึ่งมีสมญาประจำตัว แต่เล่นแทรกปะปนไปกับละครคนก็ได้ เช่น ในการเล่นหนังตลุงทางจังหวัดพัทลุง เขามีตัวหนังตลก 3 ตัว มีสมญาว่า อ้ายกลิ้ง 1 อ้ายยอดทอง 1 อ้ายบินหลา 1 หนังตลุงในกรุงก็ดูเหมือนจะมี อ้ายปาด 1 อ้ายเบสื้อย 1 ส่วนตลกหุ่นก็มี อ้ายโรหนกกับอ้ายกลัก แต่อ้ายค่อมจ้าวอดที่กล่าวถึงใน กลอนเสภาข้างต้นนั้น อาจเป็นจ้าวอดประกอบหุ่นก็ได้ เพราะยังมีสำวาไว้ข้างต้นของกลอน เสภาท่อนนี้อีกคำหนึ่งว่า

พวกหุ่นเชิดชักยักย้ายท่า

คนเจรจาสองข้างต่างบู้งเสียง

แต่ตลก นอกจากจะใช้เรียกตัวเล่นขบขันของหนังแล้ว คงจะเป็นคำใช้เรียกพวกที่เล่น สำหรับกับโจนด้วย เช่น กล่าวถึงไว้ในพระราชนิพนธ์บทละครเรื่องอิเหนา (ร.2 ล.2 น.165) ว่า

พวกโจนเบิกโรงแล้วจับเรื่อง
สื่อเมืององคตพททาง
ตลกเล่นเจรจาเป็นท่าทาง
ทั้งสองข้างอ้างอวดฤทธิ

หรือที่กล่าวไว้ในกลอนบทไหว้ครูเสภา ว่า

ครูคือชื่อวามาพระยานนท์
ตลกโจนหนังเล่นเห็นไม่ขาด
ข้องระนาดส่งได้ไม่ขัดสน
ใครอยากรู้เป็นครูให้ทุกคน
สื่อกระเดื่องเลื่องจนบรรลับาย

ตามที่กล่าวไว้ในกลอนบทไหว้ครูนี้ ทำให้เราได้ทราบต่อไปอีกว่า พวกที่เล่นสำหรับกับหนัง (ใหญ่) ก็เรียกว่า "ตลก" เหมือนกัน และที่กล่าวไว้ในกลอนบทเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน ตอนรอกนจุกพลายงาม ต่อไปก็เป็นตลกโจน คือ กล่าวว่

ส่วนนายมาพระยานท์คนตลก
ว่าหยกหยกหยาบช้านคนฮาฉาว

แต่ในภายหลัง คำว่า "จ้อวอด" กับ "ตลก" ดูเหมือนจะใช้ปะปนกันใน "รามเกียรติ์ บทร้องเพลงและบทพากย์" ซึ่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์ขึ้นสำหรับเล่นโจน ซึ่งมีอยู่ 6 ชุดนั้น ทรงเรียกตลกโจนว่า "จ้อวอด" ในรัชสมัยของพระองค์ได้ทรงชูปเลียงพวกตลกหรือจ้อวอดไว้หลายคน และที่โปรดพระราชทานบรรดาศักดิ์ให้เป็นขุนนางก็มีหลายท่าน เท่าที่ทราบ คือ

พิเศษ	1. ประหาสดี	(สาริต เนตรประหาส)	ขุน-
	2. ราชนนทการ	(จันทร์ ประหาส)	หมื่น-
สำหรับ 1	3. สาราณสมิตมุข	แจ่ม ภาตประหาส ฮืด ตามประหาส	พัน- ขุน-
	4. สุนัขวนเริง	(หวน เรียงเนตร)	ขุน-
	5. บรรเทิงชนหัว	(เบี้ยว วัชระประหาส)	หมื่น-
	6. ช่วยสำเร็จสรวล	(สุข ไชยวรรณ)	หมื่น-
	7. ชวนสำเร็จสราญ	(แจ่ง รัชตินัญ)	หมื่น-
สำหรับ 2	8. สมานประหาสกิจ	(แคล้ว วัชโรบล)	ขุน-
	9. สมิตประหาสกร	(เจิม นาคมาลัย)	หมื่น-

ส่วนท่านที่ยังมิได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์ ก็ยังมีอยู่อีก ที่มีชื่อเสียง ก็เช่น นายพัน และนายเกริ่น ซึ่งท่านพวกนี้เท่ากับเป็น "ตลกหลวง" ประจำราชสำนัก มีหน้าที่แสดงजावादประกอบการแสดงโขนหลวงและละคอนของหลวงในรัชสมัยนั้น

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพดารารแสดงนัฟายชายของกรมศิลปากร

คุณปกรณ์ พรพิสุทธ์

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพดาราแสดงนำฝ่ายชายของกรมศิลปากร

คุณปกรณ์ พรพิสุทธ์

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพการแสดงหน้าฝ่ายชายของกรมศิลปากร

คุณปกรณ์ พรพิสุทธ์

ศูนย์วิทยพัชากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพดาราแสดงนัฟายชายของกรมศิลปากร

อุนปกรณ์ พรพิสุทธิ

บทละครเสภาขุนช้างขุนแผน

ตอน

จรเข้เณรกวาด

ขับเสภาไหว้ครูองค์ที่ เณรवादคิดแก้แค้นหลายชุมพล(ตัวละคร เณรवाद นางสร้อยฟ้า เณรจิว คนรับใช้ ฉากบริเวณที่พักเณรवाद และ
หน้าม่าน)

บทขับ

จะกล่าวถึงเณรवादตลาดเวท	กระเดื่องเดช เชียงอินทร์แผ่นดินไหว
แต่รับนางสร้อยฟ้ามาเวียงชัย	มีบุญยิ่งกว่าบรรดาสงฆ์
เป็นที่สังฆราชามลาวังศ์	คารองวัดพระธาตุนครอาราม
ถวายเครื่องยศอย่างสังฆราช	ตลกบาตรตาสีปัดรพิศายม
ส่วนมักหักทองขวางสาวงาม	ชี้เรือม่านคานหามกันสัปทน
เจ้าเชียงมาห้าหลาวเป็นเลกวัด	เบเปลี่ยนผลัดเข้าเดือนอุปถัมภ์กลั่น
สาธุศิษย์าหญ่ย่อยสักร้อยคน	แต่เณรจิวนั้นเป็นต้นต่างบูตา
อยู่ผู้มีสี่หลังตั้งตาหนัก	ตะลึงตีกสิ่กักกันนันทนา
อัมจันทร์ชั้นตั้งเครื่องบูชา	ส่วนเครื่องแก้วกะหลาปาปาก
	เลี่ยมทอง
กระจากาหญ้าใส่เสาเข้าทุกทิศ	หน้าต่างติดกระจากชุมกันฉ่อง
เตียงเงินตั้งตั้งสิงโตทอง	เครื่องประดับสำหรับห้องก็พร้อมเพรียง
วันหนึ่งจึงพระสังฆราชเณร	จันเพลแล้วออกไปนเจเสียง
สาธุศิษย์าหมอบกลาดตาตระเบียง	เอนตนลงบนเตียงหนักทอง
ยกหมอนขวานอิงพิงกับอก	หยิบกระจากกะหลาปาเอามาส่อง
เลือดผาดขึ้นหน้าเป็นนวลละออง	ผิวผ่องเปล่งปลั่งกำลังดี

เหลือบแลเห็นแผลหน้าผากยับ
จนโรคชรขึ้นมาพลันนันทันที

รอยเมื่อชุมพลจับสับด้วยกระบี่
มึงดีละจะเล่ามาให้เห็นกัน

* ตัดเจรจา เดรชวาทราห์ฟังคิดแก้แค้นหลายชุมพล สั่งให้ลูกศิษย์ไปเรียกนาง
สร้อยฟ้า

บทขับ

บัดนั้นสร้อยฟ้าอาย
เลี้ยงบุตรสุดสวาทไม่คลาดคลา
พอสาวาเข้าไปแฉ่งแฉ่งคตี่
ก็จูงลูกหลายขงตรงออกไป
ถวายเภสัชชะบันแล้ววันทา
มานี้ด้วยมีกิจธุระ

เดรชวาทดอนาจดถวายพร
ทุกวันนี้ภายนอกอกเป็นนาย
จะขบฉันทันใดก็เต็มกลืน
ถ้าเป็นอย่างนี้ไปไม่บรรเทา
รูปมาหมายจะลาองค์เจ้ามา
อย่าห้ามไว้ให้ชีวิตอันตราย

อยู่ในตำหนักจันทร์นัทรธา
จนลูกยาหลายขงเจริญวัย
พระครูบามาที่ตำหนักใหญ่
นิมนต์ให้สั่งวราชนั่งอาสนะ
เจ้าคุณจุดสำเภาสาธุสะ
หรือว่าจะประโยชน์สิ่งอันใด
ว่าทุกซัร่อนรูปนี้มีชื่อใหญ่
แต่ภายในซอกซ้าทุกคำเข้า
พวาตื่นอกาจาห์ร้อนเรา
เห็นจะเข้าตีสารอาการตาย
ไปคิดแก้ทุกซัร่อนพ้อ่อนหาย
โคมฉายาได้เมตตาแก่อาจเรย์

* ตัดเจรจาระหว่างนางสร้อยฟ้ากับเดรชวาท

บทขับ

บัดนั้นจึงโรยมางสร้อยฟ้า
ฉันทถวายตัวมาก็ช้านาน
ที่ห้ามปรามแต่หลังเคยร้องเหนี่ยว

ไปได้ฟังเดรชวาทว่าก็สงสาร
มีเหตุการณ์จงเล่าให้ข้าใจ
ก็ครั้งเดียวเมื่อจะลงบเมืองใต้

จะแก้แค้นขุนแผนกับพระไวย
 ด้วยกลั่วลูกยากัพร้าพ่อ
 ถ้ามิให้พระไวยนั้นปลดปลง
 บัดนั้นท่านสังฆราชา
 ฝอยกระดก เข้าไปให้กลัซิด
 ยังแค้นใจอ้ายชุมพลมิรู้สิ้น
 แต่เกิดมายังมิทำครดูเบา
 ถ้ามิได้ทดแทนให้แก้แค้นหาย
 จึงหมายว่าจะแกล้งแปลงอินทรี
 จะทำเสียให้ขุนขันทองกรฐ
 อันคนดีที่โทษนครจะมา
 จะส่อมันลงน้ำท่าให้ถนัด
 ถ้าได้เสร็จสมหมายวายกังวล
 อันตรงที่พระระนายของพลายยง
 เข้ามาหวังว่าจะลาไป

ห้ามไว้ เพราะสงสารเจ้าพลายยง
 จึงได้ขอร้องห้ามความประสงค
 จะลงไปก็ตามแต่ความคิด ๆ
 ได้ฟังนางว่าก็สมจิต
 กระซิบว่าข้านี้คิดอยู่ค่าเข้า
 มันดูหมิ่นมากมาอย่าให้อายเขา
 จะให้มันทำเบลาาก็เต็มที
 จะชอกช้ำจากตายไปเป็นผี
 เป็นกุมภีล่ลงไปในนอชญา
 เอาที่อยู่ถึงสมเด็จพระพันวษา
 คงอาสาแต่อ้ายพลายชุมพล
 ขบกัดตามสบายให้ตายปน
 จะได้อยู่เมืองบนสบายใจ
 รูปภาคิณปลิดปลงชีวิตาม
 จงอวยชัยให้สำเร็จเจตนา

บทขับ

บัดนั้นสร้อยฟ้ามารศรี
 ด้วยอาภรณ์ชุมพลแต่ไรรมา
 ถ้าคุณฆ่าอ้ายชุมพลคนนี้ได้
 คุณจะได้เอาสิ่งใดจะให้ปัน

ฟังเจตนาดีหัวเราะรำ
 พระเจรรวาก็เหมือนเงาเข้าที่คัน
 จะขอบคุณเหมือนน้ำไปสวรรค์
 ฝนแต่ดาวเดือนตะวันแลจนใจ

* แสดงหน้าม่าน

บทขับ

เถรขวาดรับคานแล้วอาลา	ค่อยอยู่ เถิดเสีกากับหลายหลาน
ผูกจากที่ตะลิตะลาน	ออกทวารขึ้นวอจจรล
ศิษย์ถือร่มยามตามมาบร้อ	เลกวัดหามวอขมิขมัน
ครู่หนึ่งมาถึงกุฎีหลัง	ขึ้นอัฒจันทร์เยื้องย่องเข้าห้องใน
พลัดหน้าไตรกองครองฟ้าเก่า	ร้องเรียกเจ้าเณรจิวเข้ามาใกล้
เอ็งคอยดูศิษย์หาต่างตาใจ	กูจะไปอุชยาธานี
ใบแก้มคันแทนทศอายชุมพล	จะทำเสียวที่มันจนเป็นผี
สมคิดแล้วจะมาไม่ช้าที่	ในสิบห้าราตรีจะกลับมา
อยู่หลังกูจะสั่งให้เสร็จสรรพ	คอยระวังนั่งนับวันไว้ท่า
ถ้าเห็นการนานเนิ่นเกินสัญญา	อย่าช้าตามไปให้ทันที ๆ

บทขับ

ครานั้นเณรจิวคนฉลาด	ฟังเถรขวาดนิทพรันขวัญหนี
นี่ย่างไรพระครูอยู่ที่ดี	จะวังรู้ตั้งหน้าไปหาภัย
คิดกลางทางตอบพระอาจารย์	จะฮึกหาญไปอย่างนี้หาดีไม่
ย้ายชุมพลคนคะนองว่องไว	เราเคยได้เห็นชัดถนัดตา
ฤทธิ์เดชเวทมนตร์กลाइศ	ที่พระครูทำไว้มันไวกว่า
คนดีมีไม้สั้นอุชยา	อย่าชะล่าใจนักจักเสียที่
เมื่อแก่เฒ่าเข้าเรือนแปดสิบปลาย	แสนสบายยศศักดิ์ก็ถึงที่
อยู่ไปได้อีกสักที่ปี	ถึงเพียงนี้ไม่รู้จักรักสบาย
นั่งกินนอนกินจนสิ้นชีวิต	ไม่ควรคิดพยายามตามหา
จะไปโยให้ยากลำบากกาย	อยู่ตายในเชียงใหม่นี้ได้เข้าเมรุ ๆ

* ตัดเจรจา เณรจิวพูดร่าฟังกับ เณรชวาค

บทขับ

เณรชวาคฟังว่านั่งหน้านิ้ว	ทุกอ้ายจิวชี้ขลาดประมาณเณร
ถืออ้ายหลายฝ่ายเดียวเจ้าเจ้าเณร	ดูไม่จัดชัดเจนหรืออย่างไร
ถึงมีฤทธิ์ เรี่ยวแรงแข็ง เป็นเหล็ก	มันก็เด็ก เล็กลูกกระหาฬ
มันจะรู้ลึกซึ้งถึงเพียงใด	ปากอ้อยงามสิ้นกลิ่นน้ำนม
เพราะมีงขลาดหลาดคามันจับตัว	เลยหดหัวกลัวมัน เป็นกุ่มดุ่ม
หากกูเม่าจิวเจียวเสียอารมณ์	ว่าคาถาอาคมจึงหันเพือน
ถ้าคืออยู่อย่างนี้แล้วที่ไหน	จะหันให้ขอขาคออยู่กลาดเคลื่อน
เอ็งอยู่ดูภูมิสักครึ่งเดือน	ถ้าเห็นเข้าอย่า เชื่อนรีบไปตาม ๆ

* ตัดเจรจาระหว่าง เณรชวาคกับ เณรจิว เณรจิวจึงอวยพรให้ชัยชนะ

บทขับ

พระครูเณรฟังเณรอนุญาติ	ถูกใจสั่งพระราชหัวเราะรำ
ด้วยคราวนั้นเณรชวาคขาดชะตา	ให้เห็นกว่าดีที่ว่ามีแพ้
จึงหยิบเครื่องรณรงค์ขึงยุทธ์	สายตะกรุดประกาศาทองของเก่าแก่
มงคลกุมเสนียดประเจียดพร	ปรอทแร่เครื่องรางอย่างสำคัญ
ยึดใส่ข้อมน้อยห้อยหัวไหล่	ผลิตสรวงทรงสวมเข้าหั้น
หมดองแล้วคาตราดคดพัน	ตรงเข้าที่อัมรินทร์วันทาลา
จับไม้เท้าก้าวเขื่องขยับกาย	เห็นจึงจกตกตาดลงตรงหน้า
นกแสกแฉกเสียดศีระมา	หลวงตานั่งขึงตะลึงคิด
เอะอย่างไรท่าทางเป็นกลางร้าย	ระงับกายกลับนั่งลงตั้งจิต
หลับตาร่ายคาถาแก้มนิต	ขยับยืนชักทศบาอุดร

* ตัดเจรจา เณรชวาคร่าฟังกับตนเอง เรื่องกลางร้าย

องค์ที่ 2 เถรवादแปลงเป็นจรเข้
(ตัวละคร ชาวบ้าน, จรเข้)

* แสดงหน้าม่าน

บทขับ

โศตรลงเหนือเมืองอ่างทอง	พอเยื้องคลองบางแวงเป็นแนวป่า
แรงหายกลายเป็นหลวงตา	ลงนั่งนั่งภาวนาร้อยแปดที
เสกไม้เท้าต่อหางที่กลางตัว	แล้วเอามาตรสวมหัวเข้าเร้วรี
แผ่นโรมนโรจนพางกลางนที	ก็กลายเป็นกุมภีลัมพินา
เขี้ยวขวยยาวออกนอกปากร้อง	พาดรพรงร้องเพียงเสียงห้าผ่า
โรตาทูด้วยยาวสักแก้วา	ขึ้นวิ่งร่าหลังนี้ด้วยลาพอง
ท่านผู้ฟังถ้วนหน้าอย่าสงสัย	เดิมจะได้ตั้งย่านเป็นบ้านช่อง
เพราะเถรवादแปลงกายร้ายคะนอง	จึงเรียกบ้านจรเข้ร้องแต่นั้นมา

* ดิเคจรจาของชาวบ้านเรื่องจรเข้ยักษ์

บทขับ

ตั้งแต่อ่างทองสองปากท่า	กลัวกุมภาทัวหมดสยดสยอง
เรือแพก็ขาดไม่อาจจร	ลือกระฉ่อนชาวบ้านสะท้านใจ
มดหมอมาคูก็สิ้นหัว	ด้วยเห็นตัวกุมภานั้นโรตาทู
แต่ชั่วปู่ชั่วย่ามาแต่ไร	ก็ยังไม่เคยเห็นเหมือนเช่นนี้
รจยจันจอบแจออกแข่งซ้อง	เถรก็ส่องมากระทั่งถึงกรุงศรี
พาดพิดกักคนเป็นภัสร์ฐลี	ชาวบุรีเล่าลืออ้ออิงไป

- ม่านเปิด -

(ตัวละคร สมเด็จพระพันวษา, ขุนแผน, พระไวย, หลายชุมพล, เสนาอำมาตย์)
ฉากห้องพระโรง

บทขับ

บัดนั้นพระองค์ผู้ทรงฤทธิ์	สำคัญคิดว่ากุมภามาแต่เหนือ
เที่ยวกินสัตว์กัดคนปนเป็นเปื้อน	มันใหญ่เหลือขนาดชาติภูมิใกล้
ละไว้พรบ้านพลเมือง	จะขุนเคืองยับยั้งทั้งกรุงศรี
จึงตรัสตรัสสั่งอธิบดี	ให้หาหมอกุมภีที่สำคัญ
ทั้งหมดหลวงเขลยศักดิ์ให้หนักหนา	ช่วยกันจับกุมภามาให้ทัน
ใครจับได้กูจะให้ซึ่งรางวัล	อย่าให้มันหนีไปได้เลยเดี๋ยวนี้ ๆ

* ดิฉะจรจาสมเด็จพระพันวษา

บทขับ

บัดนั้นพระไวยวรนาถ	ชาวดลาคตรีกตราหาข้าวไม่
จระใช้มีฤทธิ์เห็นคิดใจ	จะมีช่อกุมภีที่สาวน้อย
อย่าเลยจะกราบทูลฉลอง	เปิดช่องให้ชุมพลคนขยัน
ให้ได้มีความชอบประกอบครัน	คิดแล้วเท่านั้นก็กลไป
ขอเดชะพระองค์ทรงธรรมี	จระใช้จริงเช่นนี้หาว่ามี
ทาศักดาคล้าหาญชาญชัย	ทั้งโตใหญ่เกินขนาดชาติภูมิ
จะเป็นจระใช้มนตรีของคนร้าย	จึงฆ่าหมอล้มตายเสียหนักหนา
จะให้หลายชุมพลผู้นองยา	ไปพิเคราะห์กุมภีสำคัญสักที ๆ
ได้ทรงฟังสั่งเข้ามาบัดคล	เอออ้ายหลายชุมพลเข้ามา
แต่ถวายเป็นมาทีหลายปี	ยังไม่มีจรจะได้อำ

มิ่งก็ เป็นพงศ์เผ่าเหล่าทหาร	ดูลาดเลาเอาการจะเข้าได้
คราวจับเบรทตลอดก็ว่องไว	เมื่อพ่อให้ก็บอกว่ามีดี
อ้ายกุมภากล้าคนหันประมาธ	ไล่สังหารผู้คนเสียปนมี
อย่างอนาจรลงใบดูลักที่	ว่ามันเป็นกุมภีส์ชนิดไร ๆ

* ติดเจรจาหลายชุมพล เชียงบกกลอน

มัน เป็นจระเข้มนตรีคนมารยา	แปลงมาลองทหารในกรุงศรี
จึงมิได้ยอต่อหมอกุมภีส์	เห็นจะเป็นคนดีมีมันคง
ถ้าทรงพระกรุณาเข้าพระบาท	อนุญาตโปรดตามความประสงค์
จะขอรับอาสาผ่านทงสุ์	ลงไปปรับจับมันมา ๆ

* ติดเจรจาสมเด็จพระพันวษาทรงพอพระทัย

บทขับ

บัดนั้นพระองค์ได้ทรงฟัง	ทรงพระสรวลร่วนดังอยู่ เรืองรา
กระนั้นเสียดายชุมพลคนวิชา	ต้องอาสาทำชอบนำขอบใจ
ถ้าจับได้ไอ้จระเข้ตัวสำคัญ	ก็จะให้รางวัลเป็นไทไหน
อ้ายพี่ชายอย่าช้าพากันไป	พ่อมันนั้นชั่วก็อยู่กรุง
ช่วยกันเตรียมเครื่องขนการรสู้	ไปคอยอยู่ที่แพแต่อย่าเร่ง
เล่นมันให้ลือเลื่องเฟื่องฟู	พรั่งนี้ก็จะลงไปดู ๆ

- ปิดม่าน -

* แสดงหน้าม่าน ชาวบ้านตึกลองร้องป่าวว่าจะมีการจับจระเข้ จึงชักชวนกันใบดูลักที่ริมหน้า

* เสร็จจากติดตลกแสดงหน้าม่าน

องค์ที่ 3 สมเด็จพระพันวษาออกทอดพระเนตร

(ตัวละคร สมเด็จพระพันวษา, พลายชุมพล, พระไวย, ขุนแผน, ชาวบ้าน, จระเข้
เถรवाद) ฉากบริเวณริมฝั่งน้ำ

บทขับ

บัดนั้นจอมเจ้าพลายชุมพล	ฤทธิรณเหลือตีมีสง่า
โหงพรายรายรอบทั้งกายา	ไพบ็ล้อยแพออกมาที่กลางชล
อ่านคาถาพระสยามภูวนาถ	ล้า เลิกชาติกุ่มภามาแต่ต้น
โปรกัททราบสาบไว้ห้อยเมืองคน	แล้วประทานพระมนตร์ปราบกุ่มภา
โรมอ้ายนักกระมุตอย่างนังนาน	กูหรือคือพระกาฬจะมาฆ่า
พระอิสวรท่านใช้ให้กุ่มา	ผลาญเอาชีวิวมิ่งขึ้นใบ
โรมอ้ายนักกระมุตตัวไหนกล้า	จงเร่งมุตขึ้นมาอย่าช้าได้
เสกข้าวสารประรางความแล้วขัดใบ	มิ่งกบดานอยู่ทำไมอ้ายกุ่มมิส
พรายใดที่ได้อยู่รักษา	อย่าช้าถอยไปให้พ้นที่
เสกน้ำชำระสาดใบทันที	พรายเถรต่างหนีลี้ลือกใบ ๆ
ครานั้นกุ่มภาขรัวตาชวาด	แกไม่อาจกบดานนิ่งอยู่ได้
เห็นชุมพลบนแพแลขึ้นใบ	จริงเหมือนเนกตริกาวีก็ยินดี
อ้ายชุมพลมาให้ตั้งใจคิด	กูจะเอาชีวิตาให้เป็นผี
แกมุตห้องส่องลอยหลังหนี	พระพิทเบ็แลตะลึงเป็นช้านาน
ผู้คนทนแห่ห้ามไม่หยุด	มันถอยรุดลงมาจนหน้าจาง
ที่ข้างในเรือนไล่ตะลึงสถาน	ช่างหน้าด้านนี้กระไรไม่มีฟัง
เมื่ออยากดูแล้วก็นั่งจงฟังห้าม	รูปงามงามสันจะลายเสียดายหลัง
ดูยิ่งห้ามยิ่งกล้าว่าไม่ฟัง	นางชาววังเหล่านี้ไม่มีอาย ๆ
ครานั้นชุมพลคนกล้า	เห็นกุ่มภามุตขึ้นตั้งใจหมาย
มุคเหนือน้ำมันจะทำอันตราย	อ้ายแสนร้ายนี้มันรู้ว่ากุ่มา
จึงเสกสายสายสิญจน์เข้าลามเส้น	จะมักเขมันพันมือไว้คอยท่า
มีดหมอเหน็บมันกับกายา	ถือชนักตั้งท่าจะชิงชัย ๆ

ครานั้นขรัวตาวิชาตี
 แพบพุดดังจะล่มลงจมไป
 เสียงช่าคนแซ่แพทพหัก
 พวกจำโรลนรื่องคำอิหน่าเป็น
 ชาวประชามาคุดอยู่สลอน
 ญวนกะเหรียงเง็กฝรั่งยังไม่เคย
 นางทวายอายเอียงเสียงแปร่งแปร่ง
 เจ้ามอญว่าอาละกุกถึงบุญพลู
 ผู้คนมากมายหลายภาษา
 เง็กกับแขกมันทะเละกันเพราะฝรั่ง
 เจ้าแขกว่าเมาะโรมพะโยเปาะ
 พอจระเข้ขึ้นก็ตื่นทรู

ได้ทีโรดมมาหาเข้าม
 ระลอกใหญ่แต่ละลูกถูกกระเด็น
 ลีกลักตั้งตาคอยเขม้น
 ช่างทะเล้นนี้กระไรไม่สิ้นเลย
 เขมรมอญพวกพม่าเสียงหวาเหวย
 ไทยว่าเขยมิ้งกล้าก็มาคุด
 แมงชะแวงเมฆะราลามาหลู
 ลาวบ่ฮู้บ่หันข้อยยันจริง
 บ้างยืนนั่งตั้งตาริมตลิ่ง
 เสียงทงทึงเทอหนาน่าเอ็นดู
 เง็กทะเลาะอ้วละโหม่วอ้อมู่
 ยัดเบียดเบียดคุดริมวารี่ ฯ

* ติดเจรจาเสียงอ้ออิงคุดการจับจระเข้

บทขับ

ครานั้นเจ้าพลายชายชุมพล
 เห็นกุ่มภามาใกล้ก็ได้ดี
 จระเข้เฎรถูกแทงก็แวงห่าง
 ชุมพลตกจากแพคนแซ่ไป
 คารัสรื่องว่าอายไวข้อย่างไรหว่า
 พวกขุนนางตงใจช่พอดี
 ชุมพลไม่แพ้แก่กุ่มภา
 พวกขุนนางต่างนึกไม่ไว้จ
 สงสารสาวครารักชุมพลนั้น
 บ้างช่อนหนำร้องไห้จจะเน็ง

ฤทธธสามารถตั้งราชสีห์
 แทงกุ่มภีลี้ดั่งฉาดเลือดสาดไป
 เสียงโพงผางแพ่นไม้ทนต์ได้
 พระทรงภพตกพระทัยพันทวี
 อ้ายกุ่มภาทับชุมพลลงกับที่
 พระไสยกราบสามทีแล้วทูลไป
 ลักประเดี้ยวคงคร่ำจั้นมาได้
 พวกข้างในเสียงแซ่แลตะลึง
 ไรท์พ่นพ่นห้วนไหวอาลัยถึง
 พ่อพลายเมื่อไรจึงจะขึ้นมา ฯ

* ปลายชุมพลตอสูจนจับเดรชวาดได้ และพาขึ้นบนฝั่ง

สองมือรวรัดมัดเดรชวาด

อ้ายอุบาทว์นี่กว่ามาแต่ไหน

แล้วพามาหน้าที่นั่งงานทันาค

บังคมไหว้คอยสดับรับรองการ

บทขับ

บัดนั้นขรวัตนั่งหน้าเส้ร่า
 งามมีคราช์สอยอาดมา
 พระหมื่นศรีว่าอ้ายนี้ไม่บอกจริง
 ดูพาราจ่าคนออกครั้นเตรง
 กงจะมีผู้ใดซ้ลงมา
 ต่ารวจหน้าพากันวังเป็นสิ่งคลี
 ทั้งรัชตรวนชื่อคาเอามาครบ
 ผูกเดรชวาดเข้าไว้เร่งไม้พลัน

แกลงเล่าเสกแสร้งแกล้งมูสา
 นึกอยากดูอยุธยาที่มาเอง
 มันกลอกกลิ้งพูดกรงทักจงเจง
 อ้ายแสนเพลงไยไม่ตรงมาดีดี
 ต่ารวจเอาหลักคาเข้ามานี้
 บั๊กหลักลงตรงที่โรงเรือพลัน
 พวกต่ารวจเต็นหลบอยู่ตัวสั้น
 ห้อมล้อมหลายชั้นทั้งนอก ๆ

* ติดเจรจาระหว่างพระหมื่นศรีกับเดรชวาด

บทขับ

จึงพระหมื่นศรีผู้ริษา
 จงแจ้งความตามจริงอย่างนี้ไว้
 เดรเอจับแจ้งจริงทุกสิ่งสิ้น
 เติมเป็นข่าวสาวน้อยเจ้าสร้อยฟ้า
 ครั้นลงมาอยู่วัดพระยาแมน
 เขาจะฆ่าพันห้าพันร้อย
 จะมีคราช์มาหามิได้
 จึงได้แกล้งแปลงตัวเป็นกุมภา

ตั้งกระทู้ถามมาหาข้าไว้
 มึงอยู่ไหนคราช์ข้าหมีงมา
 ข้าอยู่เมืองเชียงอินทร์พระเจ้าข้า
 ชื่อว่าเดรชวาดจงแจ้งใจ
 ชุมพลถูกขุนแผนจับมาได้
 จึงหนีไปเชียงอินทร์ถิ่นอาดมา
 แค้นใจปลายชุมพลคนจับข้า
 มากรุงศรีอยุธยาในครานี้

ด้วยคิดว่าถ้าใครไม่ต่อสู้
ถ้าหลงกลล่อลวงได้ดังงที่
อันที่พระองค์ผู้ทรงยศ
เป็นความสัตย์ทุกสิ่งจริงในใจ

ชุมพลรู้คงอาสาเราเร็วรี
จะกตจมวาริาหับบรลัย
ข้าหาได้คิดคคกบณาม
อันโทษทัณฑ์นั้นใดได้เมตตา ฯ

บทขับ

ครานั้นพระองค์ผู้ทรงเดช
อ้ายนี่ไหนว่าตายเสียหลายปี
ฮ้าเฮียพระยาอนุชิต
ว่าเถรเถรครั้งนั้นมรณา
ท่านจางวางตำรวจไม่เงยหน้า
กระหม่อมฉันทัดเกล้าเขาเบาใจ
ก็วางใจไม่พินิจพิจารณา
ถ้ามิโรปรคโทษมีถึงที่ตาย

ครานั้นพระองค์ผู้ทรงภพ
แต่นี้ไปให้ตั้งเป็นแบบบรรพ์
ให้หมายบอกมหาดเล็กแลตำรวจ
พร้อมกับกลาโหมมหาดไทย
แล้วจึงตรัสสั่งเจ้ากระทรวง
ปรึกษาโทษเถรเผ่าเจ้ามารยา
ฝ่ายลูกขุนศาลาแลศาลหลวง
เถรชวาครโทษมหันต์อันธพาล
พระองค์ทรงฟังคำปรึกษา
อ้ายนี่เจ้ามารยาอย่าไว้ใจ
สั่งเสร็จพระเสด็จขึ้นข้างาน
หมายบอกรับสั่งพระทรงธรรม์

ทราบเหตุครครวญเป็นถ้วนถี่
เออเดี๋ยวนี้ทำไมโพลกลับมา
ช่างปกปิดปกคฤได้ต่อหน้า
เดี๋ยวนี้กลับเป็นมาจะว่าไร
เกรงพระราชอาชญาจนเหงื่อไหล
ด้วยผู้คุมยามในว่าวอควาย
ไว้ใบกิ่งป่าช้าด้วยมังกาย
ทูลแล้วก็ถวายบังคมคัล ฯ
ฟังจบตรัสบาทันใดนั้น
ถ้าหากคนโทษนั้นจะบรลัย
ออกไปตรวจเสียก่อนอย่าขาดได้
แล้วจึงให้เอาศพไปป่าช้า
ทั้งลูกขุนศาลาหลวงจงพร้อมหน้า
ว่ามาตามกำหนดบทพระอัยการ
ทุกกระทรวงปรึกษาว่าขาล
ควรประหารให้สิ้นชีวลัย
พระโองการสั่งมาหาข้าไม่
จงมอบให้อ้ายชุมพลเอาไปพัน
นครบาลรีบไปขมิขมัน
เถรนั้นมอบให้หลายชุมพล ฯ

บทละครเสภาขุนช้างขุนแผน
ตอนขุนแผนขึ้นเรือนขุนช้างไค้นางแก้วกิริยา

ขับเสภาไหว้ครู

องค์ที่ 1 ขุนแผนลานางทองประศรีไปเมืองสุพรรณ
(ตัวละครขุนแผน, นางทองประศรี จากบริเวณบ้านนางทองประศรี)

บทขับ

บัดนั้นขุนแผนแสนสนธิ	เรื่องฤทธิ์ลือดีไม่มีสอง
เข้าศึกนีกกิ้วขวานหัวทอง	คล่องแคล่วแกล้าวกล้าวิชาดี
จาเดินแต่ลาวทองต้องจากอก	ไว้วิตกขุนซ้องหมองศรี
เข้าเข้าไทยลาวสาวสาวมี	ไม่ยินดีด้วยวิครอล้านาง
นอนเดียวเบลิ้ววาจาไม่มีคู่	ทุกฤดูตรอมใจให้หมองหมาง
หน้าร้อนร้อนใจตั้งไฟพาง	หน้าฝนฟ้าครกคะทิ้งครวญ
หน้าลมลมแสบตลอดจิต	ปกปิดฟ้าหมยภัยรหชวน
จากเมียเสียใจให้รัญจวน	เสียดายนวลลับหน้าปากว่าปี

* ตีคบทเจรจา ขุนแผนรำพึงกับตนเองถึงนางลาวทอง

บทขับ

แสนแค้นเคืองใจอ้อขุนช้าง	ใจกระด้างกระเดื่องคิดหาหิผิดสา
มันชิงวันทองไปอ้ายจาตา	แต่สักคามิได้ว่าหิเคืองใจ
มิหน่ายังซ้ำทูลขุแยง	เสียดแทงเอาลาวทองมันทำไ้
ไม่แค้นก็แค้นก็แค้นคั่งบรรลัย	เอออะไรเห็นรักกลับหักราน
สุภาจิตท่านประดิษฐ์ประดับแต่ง	ว่าครครก็เอาแฉิ่งเข้าต่อด้าน

ถ้าใครชื่อชื่อต่อจนวายปราณ
ตามกรรมจะระชาด้วยอาญา
ตัวกูก็ลือช่าวาคนดี
จะผ่าแผ่นดินสอกลูกฟ้าได้
จะลักวันทองไปยังไพรวัน

นี่มันพาลเพือนคิดประเพณ
ไปเบื้องหน้าเป็นโจนาหัวรู้ที่
พรุ่งนี้จะไปยังสุพรรณ
ท้าวให้สมแค้นเป็นแม่มั่น
คิดแล้วก็คืนเคียดทะยาน

- บิดม่าน -

บทขับ (ขุนแผนขึ้นไปหานางทองประศรี)

ครานั้นขุนแผนแสนสุภาพ
แต่ลูกตรอมใจมาเป็นช้านาน
ลูกจะไปแก้เผ็ดอ้ายขุนช้าง
จะพาวันทองคืนอรัญญา

กักราบมารดาแล้วว่าชาน
เหลือจะทานทนแล้วจึงลามมา
ให้ลื่นอย่างสาสมแก่น้ำหน้า
ถ้าตามมารลูกจะพันาหับบรลัย ฯ

บทขับ (นางทองประศรี)

ทองประศรีฟังพลางทางปลอบ
แม่นี้คิดเกลียดตรงเกียดใจ
ถ้างามรูปงามใจแม่ไม่ห้าม
นี่งามรูปแต่ใจมันไม่ดี
วันทองหมองม่นเหมือนแหวนเพชร

ตอบว่าแม่เห็นหาควรไม่
มันสิ้นไร่แล้วหรือทั้งบุรี
ควรตามแล้วก็ตามให้เต็มที
อย่างนี้มันไม่น่าจะติดตาม
แตกเม็ดกระเจายลั่นเป็นสองสาม

* ดิตบทเจรจาระหว่างนางทองประศรีกับขุนแผน

บทขับ

ขุนแผนตอบคำทำมารดา
จะว่าชั่วก็ชั่วทุกสิ่งไป

แต่ว่าตามเข็ยงหาเบี่ยงงม
ต่อคิดใครครวญจึงเห็นดี

เมื่อเกิดหนึ่งวันถึงสุพรรณพบ
นางเล่าความตามจริงทุกสิ่งมี
แล้วหุนหันมาเสียจากห้อง
ผูกคอรถยนต์เจ็บสะอื้นร้อบ
ถึงอย่างนั้นก็ยังมีในความหลัง
สายทองบอกจริงทุกสิ่งไป
ลาวทองน้องนอนอยู่ในห้อง
วันแก่งพรากเมียให้เสียมิตร
แม่จงอวยชัยให้ลูกแก้ว
ถึงจะยกทัพตามสักสามพัน

ก็แจ้งจบอยู่ว่าจำไม่หน่ายหนี
ลูกเสียที่ถือโทษกระทำโทษ
วันทองร้องไห้ไม่วายร้อบ
ระมมร้อบเจ็บช้ำระกำใจ
จะชิงชิงเลยลูกหาเป็นไม้ม
ซื่อนั้นลูกไม่ได้คะเนคิด
ลูกก็ลืมวันทองเสียสนิท
ขอลองฤทธิ์ให้ลือผีไว้อีก
ไปแล้วมีชัยอย่างใดพริ้น
ลูกจะพันให้เป็นภัสร์มธุลีสง

บทขับ

ทองประศรีสุดห้ามก็ตามใจ
ให้พ่อเรื่องฤทธิ์ไกรในณรงค์
ไปพบวันทองที่ห้องนอน
เจ้าอย่าหลงเล่าหลมมัวชมชิต

จึงอวยชัยให้ลูกตั้งประสงค์
พ่อจงสำเร็จดังความคิด
ให้เขาข่อยนยอมมาไปสนิท
สำเร็จกิจแล้วก็กลับมาเรือนตน ๆ

- ปิดม่าน -

แสดงหน้าม่าน ขุนแผนตั้งเครื่องบูชา

ตัดไม้ปลูกศาลขึ้นสรรพเสร็จ
จุมเจิมเฉลิมแป้งกระแจะจันทร์
ขุมนมเทวดาวราฤทธิ์
ขอเชิญเทพาไทได้เป็นพยาน
มันจึงเมียเข้ามาไว้ชม
ดำมั่นข้าเสียสัตย์วิบัติมิตร

สำเร็จบัตรพลีขมิ้นมัน
จุดธูปเทียนพลันทันฤกษ์พาร
ตั้งจิตแจ้งสัตย์อธิษฐาน
ข้าจะผลาญขุนช้างผู้มิตร
ขอเดชะจะสะตมาให้สมจิต
ขออย่าให้สมคิดที่ทำการ

ครั้นสำเร็จเสร็จสรรพจับฟ้าพื้น
ดูดาวเด่นสะดวงทงลมปราณ
มาถึงบ้านขุนช้างเข้ากลางแปลง
ผู้คนนั่งยามตามไฟ

ขยับยืนใจให้มกานหงหาญ
ก็จับม้ารำทะยานผยองไป
เห็นเขื่อนแข็งถูรอบขอบโรตใหญ่
ก็กดสี่หมอกไว้จะดูที่ ฯ

องค์ที่ 2 เปิดม่านปรากฏเรือนขุนช้าง ขุนแผนพบ และต่อสู้กับนางพรายของขุนช้าง
(ตัวละครขุนแผน นางพรายทั้ง 5 ตัว) ฉากบริเวณบ้านขุนช้าง

บทขับ

จะกล่าวถึงพวกพรายนายขุนช้าง
บอกกันทันใจว่าผี
ว่าพลาถล่มโรมนโรจนตวาด
ห้อยหัวตัวแก่งอู่กวัดไกว
ฝ่ายว่าพวกพรายนายขุนแผน
โรมนผาดพาดด้วยตาแยง

ห้านางเที่ยวรายอยู่รอบที่
เราไล่ตีต้อยททำให้หน้าใจ
เอาทรายสาดดินทิ้งวิ่งไล่
แลสลั่นพลอกให้ละลานตา
ทะเลิ่งแล่นทุ่มทิ้งห้วยหินผา
กล้าตอกกล้าแข็งต่อแข็งแรงณรงค์ ฯ

บทขับ

บัดนั้นขุนแผนแสนสนิท
ชักฟ้าพื้นพลันยรรยง
แล้วแก้อ้อข้าวหอมที่ข้อม้วน
พรายทั้งห้ากายาก็เวยะแยง
เห็นหมู่ภน้อยหน้าवलควรชม
จึงแปลงกายให้เหมือนนางอยู่งาน
เดินเดินเมินเมียงแล้วถอยหลัง
คมค้อนงอนถามเนื้อความพลัน
* เจริจาติดตลกเข้ายวนขุนแผน

รุ่งฤทธิ์พรุ่งเพริศระเหิดระหง
ขัดข้าวสารส่งให้เสื่อมแรง
เหวี่ยงหวานต้องบวดคังกรวดแข็ง
เพี้ยมแผงเข้าแอบดูอาการ
ทั้งอาคมเจนาใจประจักษ์จ้าน
เดินผ่านให้พอมประสพกัน
จนกระทั่งถูกตัวทากลัวพรัน
มาขึ้นกันเกิดทางอยู่ท่าเฒ่า ฯ

บทขับ

ครานั้นขุนแผนแสนสนิท
 ขยับยืนยิ้มพรายภิปรายไป
 มีฐานะมาปะพ้อเป็นโรค
 คลายทุกข์ที่มาถามเนื้อความทัก
 ที่นี้คือข้าเจ้าวันทอง
 จากเมียเสียจาห์รัญจวน
 เอ็นดูเกิดช่วยเปิดประตูให้
 ว่าพลาจเป่ามนตร์ให้ยลยิน

แจ้งจิตว่าพรายแปลงหาแคลงไม่ว่าง
 ที่มีชายพาลชานาญลัก
 ด้วยอันโรคครึ่งรุมกุ่มใจหนัก
 แกรกรักรื้อแต่พอควร
 ขุนช้างพาน้องมาสู่สงวน
 พอพบพลทั้งห้ามาริน
 จะขอไปเจ้าให้ถึงขนาดสิ้น
 กินหมากคนละคำอย่าอาพราง ฯ

บทขับ

นางพรายทั้งหลายได้ฟังว่า
 ยิ้มเยื่อนเปื้อนตอบเนื้อความพลาจ
 ซึ่งขุนช้างท่านกระทำผิด
 ที่รักพรายว่าหมายจะเมตตา

เมินหน้าเพี้ยมแผงตะแคงข้าง
 ว่าขุนช้างท่านได้บารุงมา
 ไม่ควรคิดสอพลอมาพลอยว่า
 มารยาตอกเห็นไม่เป็นการ

* คิดเจรจาระหว่างขุนแผนและนางพรายทั้ง 5

บทขับ

แน่ เจ้าอย่าบ่นเป็นคนงอน
 ถึงรักจะรู้จักทำอะไร
 ถ้ามันเจ้ากลับเป็นมนุษย์แท้
 สุดที่จะบารุงให้รุ่งรววย
 ว่าพลาจทางจับข้าวสารขัด
 ชักสีหมอกไปดั่งใจบอง

เป็นคนหรือจะค่อนบารุงให้
 ได้แต่ชมรูปเล่นอยู่รวยรววย
 แน่แล้วพี่จะสมสู่ด้วย
 เอ็นดูด้วยช่วยชีที่วันทอง
 พพรายกระจัดเหล็กหนีไปทั้งผอง
 ถึงห้องกูข้ามไปตามคัน

* ขุนแผนขึ้นเรือนขุนช้าง

บทขับ

ขับพรายร้ายเวทสะกดคน	นอนกรนหลับเฝื้อละ เมอฝัน
ลี้มกลอนถอนถอดตลอดวัน	ซึกสี่หมอกผันผยองมา
เกลื่อนกล่นคนั่งระวังบ้าน	ชมชานโรงกหับไปเงยหน้า
ที่ทำการถือขวานอยู่จังกา	ผ่าถูกดินบวบซุบหลับกรน

บทขับ

เรือนนี้แล้วลีย้ายเต่าเผา	โศปเล่าล้านเลี่ยนเตียนหนักหนา
ปลุกตันไม้หุ่มช่อตาด	เบิกบานบุษบาอรชร
รุ่งขึ้นพรั่งนี้อ้ายขุนช้าง	จะนอนครางอืดออกคอคแต่หมอน
เอาวันทองของกุมมาแนบนอน	วันนี้ก็จะก่อนให้สมแค้น
แล้วลงยันต์ปิดหน้าม้าสี่หมอก	อย่าออกกลัฟองคะนองเล่น
บังเงาเสายู่อยาตูแคลน	สั่งมาแล้วก็เล่นไปสั่งพราย
สะกดให้หลับหมดทั้งเคหา	ต่อถูกเตือนว่าจึงผันผาย
สั่งพลางร้ายมนต์สนธยาย	ปรายข่าวสารชัดบริกรรม
ทั้งข้ามหลังคาเรือนสะเทือนหวาด	ฝูงปิศาจรักษาออกคลาศล่า
ผู้คนบ่นเฝื้อละ เมอคล่า	ซึกคัมมะนาวทั้งสะท้านเรือน

องค์ที่ 3 ขุนแผนเข้าห้องนางแก้วกิริยา

(ตัวละครขุนแผน, นางแก้วกิริยา ฉากในห้องนอนนางแก้วกิริยา)

บทขับ

เจ้าร่างน้อยนอนนิ่งบนเตียงดำ	คมขางามแจ่มแจ่มมาส
คิ้วคางบางอ่อนละม	รอยไรเรียบรับระดับดี
ผมเปลือยเสี้ยวประลงจนป่า	บอนปลายเกศาตูสมศรี
ที่นอนน้อยน่านอนอ่อนดี	มีหมอนข้างคู่ประคองเคียง
กระจกแจ่มจัดใส่คันฉ่องน้อย	ไม้สอยเส็งงามเกลี้ยง
ฉากบังจัดตั้งไว้ข้างเตียง	อัมจันทร์ตั้งเรียงานห้องน้อย
ห้องแคบอุตสาห์แอบไม้แอ๊ด	รู้จักจัดเครื่องเรือนไว้สอย
ทั้งกระโถนขันน้ำแจออกลอย	ดูน้อยน้อยงามรับกับรูปคน
เอะใจมิใช่เจ้าวันทอง	หรือพี่น้องนึกแทนงแคลงจน
ท่วงทีมิใช่เป็นคนจน	เครื่องกินก็พิกลดูคินัก
หรือจะเป็นเมียน้อยอ้ายขุนช้าง	ไยไม่วางห้องขมาให้สมศักดิ์
พิเคราะห์ดูหน้าवलควรจะรัก	ถ้าชายขมก็จะซัดให้वलคลาย
คิดพลางทางแอบเข้าแนบน้อง	ต้องดำเนินชมอารมณ์หมาย
เอนอิงพิงทับแล้วซัยพลาย	ร้ายลมละลายลงให้ลานใจ ๆ
ครานั้นนางแก้วกิริยา	นิทราระงับหลับไหล
สะตุงต้นหันตัวก็ตกใจ	เอื้อไครหนอนาอัศจรรย์

* ดิฉเจรจาระหว่างนางแก้วกิริยากับขุนแผน

บทขับ

ครานั้นขุนแผนแสนสนิท	นั่งคิดฟังเสียงสาเนียงหวาน
แจ่มแจ้งกระจ่างเป็นกังวาน	ตัวที่คือทหารชาตมรงค์
พระผู้จอมจักรพาลประทานนาม	ชื่อขุนแผนแสนสงครามตามประสงค

มาหาเจ้าวันทองต้องจํา
 อันขุนช้างกับพี่ก็ เป็นมิตร
 พี่คิดว่าวันทองเฝ้ามองเมียง
 ไม่แผลกผิดกันสักนิด เที่ยวนะน้อง
 ได้ลักจูบจูบใส่ไม่คิดกลัว
 ขอภัย เกิดมิใช่ เจ้าวันทอง
 นี้เจ้าเป็นอะไรกันอย่าจํา
 ครานั้นนางแก้วกิริยา
 นี้ขุนแผนแม่นใจจึงไม่พราง
 แชนมแช่มช้ำชานารักใคร่
 เรื่องฤทธิ์ประสิทธิ์ประสาทครู
 เทียวเล่นทุกห้องคะนองฤทธิ์
 ครั้นคร้ามขามจิตสะดุ้งกลัว
 ครั้นจะมีบอกความที่ถามมา
 จะสู้รบหลบหนีไปแห่งไร
 คิดแล้วจึงว่าช่างน่าหัว
 แค้นนักที่มัลลิกมาลอบชม

ด้วยขุนช้างพาลลงมารวมเลี้ยง
 มันคิดเมียเสียหน้าสบถเบียง
 ต่อหนึ่งเที่ยงลงจึงรู้ว่าผิดตัว
 พี่คิดว่าวันทองจึงต้องทัว
 ผิดตัวเกินแล้วอย่ากรธา
 นิจจําน้องอย่าสะเทินเมินหน้า
 จึงมาอยู่เฝ้าของขุนช้าง ๆ
 เสนหานิ่งนึกอางขนาง
 แบบบางน้อยน้อยน่าเอ็นดู
 เป็นโรหนอวันทองจึงมีอยู่
 ถึงขุนช้างจะสู้คงเสียตัว
 คิดคิดขมพองสยองหัว
 นี้พี่เจ้าวันทองแล้วเนาจ
 แค้นขึ้นมาก็จะพาลพาราให้
 จะพลอยเสียเบี้ยบบ้าพลอยลม
 มาหลงตัวหลงห้องไม่เห็นสม
 มายกยอให้นิยมเหมือนเหยี้ยกัน

* ดิเค เจรจาของนางแก้วกิริยาเชิงบทความ

เต่าเตี้ยดอกอย่าต่อให้ตื่นสูง
 หิ่งห้อยหรือจะแข่งแสงพระจันทร์
 ช้าทาเสียดอกมิใช่เจ้าวันทอง
 มิใช่ที่ประสงค้อย่าหลงเดา
 บิดาต้องจําระย้ายาก
 เป็นเงินสิบห้าบิดาเอาไป
 เป็นไทอย่าเอาใจมาคบหาส
 ที่รักธแค้นแทนกันแต่ก่อนมา

มิใช่ขงจะมาย้อมไม่เห็นชั้น
 อย่างปั้นน้ำให้หลงตะลึงเงา
 ดูแต่ห้องน้อยนอนเถิดคนะเจ้า
 ช้าเจ้าลูกท่านสุรขทัย
 ขายผากดีฉานาให้ท่านช้
 ตัวฉันไรชื่อแก้วกิริยา
 ฉันท่อมอาจเอื้อมนั่งเสมอหน้า
 ก็แก้แค้นตามประสาท่านผู้ดี ๆ

* ดิต เจรจาของขุนแผนเชิงบทกลอน

น้อยหรือพูดจาช่างน่ารัก
 บิรมจะกลืนชิ้นใจนว่าที่
 แม้นชายใดได้อู่เป็นคู่ครอง
 พี่จะอยู่สู้รักไม่แรมชม
 อย่าวาแต่เจ้ายากอยู่สืบห้า
 บุญหลังได้สร้างมาบางใด

เสนาะนักน้าคาเจ้าเสียดสี
 สงสารด้วยยังไม่มีผู้IRMย์
 จะแนบน้องเขยชิดสนิทสนม
 มีช้ลมลวงน้องอย่าหมองใจ
 ถึงห้าซึ่งพี่ก็ทามาช่วยได้
 เผอิญห้าพาพาหพระสนนาง

* ดิต เจรจาระหว่างขุนแผนกับนางแก้วกิริยา

ครานั้นนางแก้วกิริยา
 ความรักให้ระทวยวงง
 สะอึกสะอื้นอ่อนแล้วถอนใจ
 แค้นใจที่มาใส่ข่มเหงนัก
 ตัวท่านจะสาราญระกรีน
 เพลินป่าพอจะมาต่อปีไร
 ท่านจะมาหากันนั้นต่างหาก
 ไรที่จะวงกษาเป็นราศี

เสน่หาปลื้มใจไหลหลง
 เอนแอบอ่อนลงด้วยความรัก
 น้าตาไหลชกชกลงตกตัก
 แล้วจะลักวันทองไปเที่ยวพร
 ช้านั้นบิรมคอยละห้อยไร
 ขุนช้างก็จะไล่พาลดี
 กรรมวิบากพามาไม่พอที่
 ทาทักวักค้อนด้วยอนาใจ ๑

ขุนแผนรับขวัญอย่างพรั่นจิต
 แสนสงสารสุดสวาทเพียงขาดใจ
 มีวันหนึ่งก็วันหนึ่งคงถึงห้อง
 ขึ้นจิตเจ้าจงคิดเพทุบาย
 ว่ากลางทางถอดซึ่งแหวนเพชร
 ชมแหวนแทนพลางสว่างใจ
 กอดคอชะลอเคลื่อนออกจากห้อง
 มีใครเขยื้อนยกแขนประคองชู

ที่ทาสีมคิดความหลังไม่
 นับแต่วันนี้ไปจนวันตาย
 ประสมลงเกษมสุขาได้รศกหาย
 ถ่ายถอนตัวเสียให้เป็นไท
 ประคองเช็ดน้ำตาอย่าร้องไร
 สอดใส่นิ้วน้อยให้นางดู
 สอดประคองอกประทับสะทีกอยู่
 เอ็นดูด้วยช่วยชีที่วันทอง ๑

นางแก้วกิริยาขึงอาลัย
ตรงโน้มน้ำแลบอย่าเฝ้ามอง
แสงอัศจรรย์ตามอร่ามเรือน
เอ็นดูน้องเกิดอย่าบเลยเป็นไร

แจ้งใจชี้แจ้งตำแหน่งห้อง
สว่างสองชั้นเข้าบห้องงาน
คนเกื่อนนอนนั่งระวังสาว
เหมือนหนึ่งใจเมียมจะขาดด้วยคิดกลัว

* คิดเจรจางนางแก้วกิริยาฯ ค้นไม่ว่าให้ขุนแผนจากไป

ดึกแล้วแก้วพี่ยังมินอน
ว่าพลางพานางเข้าห้องงาน
กอดประทับมีค้อยหลับลงเลยหนอ
เห็นหลั้หลับกลับขยับกระปริบกระปรอย
ว่าพลางทางเป่าพระเวทฤทธิ์
ลุกเสียงหลีกมายิ่งอวรณ์
เห็นพลิกตัวกลัวเจ้าจะคว่ำหา
แต่กอดแล้วกอดเล่าเคล้าสิ่งไป

อย่าอวรณ์เลยพี่ไม่ว่าได้
ปลอบำพันอนเหนือที่นอนน้อย
ประคองคอขยับอนเชบดถอย
จนเหงื่อหยดลงแล้วไม่หลับนอน
ให้สนิทหลับหลับกับหมอน
หยุดยั้งยังสะทอนสะทีกาจ
กลับมากอดน้องำพันอนาหม
เห็นหลับไหลสิ้นสมประดีนาง

- ปิคว่าน -

องค์ที่ 4 ขุนแผนเข้าห้องขุนช้างพานางวันทองหนี

(ตัวละคร ขุนแผน, นางวันทอง, ขุนช้าง ฉากในห้องนอนนางวันทอง)

บทขับ

เดินถือฟ้าฟื้นขึ้นหอกกลาง
หอนั่งตั้งฉากพิงไว้
กระจก้าหูกี่สรูปฝรั่งนั่ง
ชมพลางทางเดินเพลิดเพลิมมา
เห็นทาสหญิงนอนกลิ้งหอกกลางหลับ

ของขุนช้างสร้างขึ้นไว้ว่าหม่าหม
ขุนทองกรงทองใส่สะอาดตา
นัยน์ตาตั้งค้อนคมดูสมหน้า
รีบเร่งเร็วหาเจ้าวันทอง
สะเดาะจับเดินเข้าบ้านห้อง

เครื่องแก้วพรวยอยู่กำยกอง
 ม่านนี้ฝีมือวันทองทำ
 เส้นไหมมันเขียนแบบเนียนดี
 เจ้าบักเป็นป่าพนาเวศ
 รุกขชาติดาตบระบัดเรียว
 มักเป็นมยุราลงราร้อน
 แผลหางกางปีกเป็นพุ่มพวง
 บักเป็นหิมพพานต์ตระหง่านงาม
 วินันตกหัสกันเป็นหลั่นมา
 อากาศคงคาขลาสินธุ์
 ไกรลาสสะอาดเอี่ยมอรชร
 ลงเล่นน้ำตาตื่นอรนาค
 หมู่มังกรล้อมแก้วพรวยตา
 ห้าพันพันม่านผลาญสืบ
 นำรักบักเอี่ยมลอออง
 เจ้าบักเป็นพระลอดิลกรลก
 แสนคะเนิงถึงองค์พระเจ้าแม่
 ละลักษณวัติไว้ดยปรางค์
 ปูจ้าวท้าวเข้าห้ากัแก้ว
 ถึงสวนพิศวาสประพาสโรม
 พี่เลี้ยงเคียงข้างคอยประคอง
 มีเสียแรงใจเจ้าวันทองเอ๋ย
 กลุ่มกลัดตัดม่านสะบันง
 ถึงม่านชั้นสามดูงามพริ้ม
 ยืนพิศม่านน้องต้องติดาจ
 จรดลัดต้นต้นอรัญเวศ
 ส่องหารผลาญหมู่สุกณี
 บักเป็นลงเล่นนาคงคา

ฉากสองชั้นม่านมู่สีมี
 จาได้ไม่คิดนับตาพี่
 ลื่นฝีมือแล้วแต่นางเดียว
 ขอบเขตเขาคลุ่มขุ่มเขียว
 พริ้งเพียวดอกคกระตะดวง
 ฝ่ายพื่อนอูปบนยอดภูเขาหลวง
 ชะหนึ่นงวเห็นยาวไม้ขม้อยดา
 อร่ามรูปพระสุเมรุภูผา
 การวิกอิสิทธยุคนธร
 มุจลินท์ห้าแวงแนวสลอน
 ผูกกินนรนครรพีวิทยา
 าสสะอาดเอือกเป็นเห็นขอบผา
 ทัศนาระลึกถึงวันทอง
 ระย้าบับ่างเข้าบับชั้นสอง
 นื่องเอ๋ยช่างฉลาดล้ำมนุษย์
 ถึงกาหลงทรงรศกาศรสสุด
 พระลอลแลน้ำแดงดั่งแสงผาง
 คะเนิงนางพระพี่น้องทั้งสององค์
 มาล่อแล้วพระลอไล่เตลิดหลง
 พระลอโรมเสพสุขพระสมสอง
 นางรินนางโรยรองบาทหงส์
 ะไรเลยโลกรักขุนช้างหลง
 ฉีกจะหะวงแล้วเหวี่ยงไป
 ฝีมือพิมพ์เจ้าท้าวเจ้าได้
 ฉลาดนักบักไว้เป็นควาวิ
 ถึงกรุงจันตประเทศบุรีศรี
 เลือดอินทรีแดงสดาลงคาตดิน
 กับโรมจันทรสุตาอันเจ็ดดิน

ลอบเส้นเกศาในวาริน	หอมกลิ่นผมตลบผอบทอง
บักเป็นเผ่าทศประสาทาจกล้า	มาลวงพนาวงพรากไปจากห้อง
ถวยท้าวเมืองอื่นให้ขึ้นครอง	กระทบเรื่องวันทองให้ เคืองจาง
อีเผ่าศรีประจันผู้มารดา	เหมือนอีเผ่าจกกล้าหาคิดไม่
ดูพระยาภิเษกยังคลั่งใจ	เหมือนอ้ายขุนช้างชิงวันทองดู
พระยาภิเษกไม่ยากมากหมั้นนาง	ขุนช้างเป็นเศรษฐีมีถมอยู่
ดูมันพละนางดังไฟวู	จูจิบฟ้าพันพันระย้า
สับนั้นหันย่อยลงร้อยทบ	พันตลบมานุ่งไม่ เป็นสำ
เห็นขุนช้างกางกอดคอกุ๊กยา	ทมิฬคาคาลคือคเสียคายนาง
วันทองนั่งน้อยหนึ่งเท่านั้น	จะเคียงมันก็ไม่ถึงสักครึ่งช้าง
เงือดดาบจะใคร่ฟาดให้ขาดกลาง	ง้างหัวมาจะสับให้ยับลง ฯ

บทขับ (กุมารทองเข้ามาห้ามขุนแผน)

กุมารทองป้องปิดสกัดดาบ	ประนมกราบขอโทษยิ่งโรกรสง
ถีบต้อยเตะตจจากเตียงลง	กุมารตรงบิตขวางไม่วางมือ
งัดก่อนผ่อนพ่อย่าเพื่อฆ่า	ไม่กลัวอาญาเจ้าชีวิตหรือ
ขุนแผนแค้นกัดกรามครามฮือ	เอออือฎไม่กลัวแล้วอาญา
มันทวนคันพอกก็พอแรง	ฎจะแลงออกออกเอาดาบผ่า
ถอยไปไซ้การอย่านาพา	ฆ่าเสียที่ลิ้นจับเอาใคร
กุมารทองห้ามว่าอย่าให้ตาย	เอาแต่พอเจ็บอายเลือดตาไหล
พันฆ่าเทวดามักคลาใจ	จับได้เนื้อความลามกระจาย ฯ

* ตัดเจรจาระหว่างขุนแผนกับกุมารทอง

บทขับ

ขุนแผนคลายแค้นพิโรธจิต

ยื่นพิศวันทองแล้วจางหาย

มิดชิดช่างไม่เสียคายนาย
 ลอยหน้ามาอยู่กับผู้ข้าง
 บักร่านท้าวแสนแอนเอวเย็บ
 สมรูปเจ้าแล้วหรือไรนั้น
 ขอบาจาหม่แล้วมาสมิถ
 จะดูแก้มแก้มก็หมองาบทมคสัน
 จะดูนมมมก็นิ้วมหลวมทรวงาป
 เสียงามไปกว่าก่อนนางอนรด
 ถ้ามีว่าจะชะล่าชะเลยเคย
 ฮิตฮิตวัดเหวียงกุมารทอง
 กุมารฮิตดาบจ้างไม่วางวาย

อายบ้างก็ไม่มีเท่าข้าเลี้ยง
 กระเบนกรางหน้าผากไม่ยากเจ็บ
 ซ่อนตะเข็บน้อยน้อยน่าเอ็นดู
 หัวพันช่างไม่พิศดูหัวฟู
 เคียงคู่ชะควรกันสุดาจ
 นวขม้นคอกนวลเนื้อหามีไม่
 จะหาใดแต่สักนิดไม่มีเลย
 สุดจะอดแล้วนะเจ้าวันทองเอ๋ย
 ขยับเงยเงี้ยวดาบสะดุคพพราย
 อยาบัดป้องกูจะฆ่าให้ลิบหาย
 คิดเสียคายนทั้งดาบกระเดื่องาจ

* ดิถีจรจาขุนแผนเหิงบทกลอน

รอเจ้าวันทองของพี่เอ๋ย
 เสียยศเสียศักดิ์สักเท่าไร
 คายอมจมนุ่นแล้วเหวียงพัด
 ำห้ทานแรงกาภินที่คืนดอน
 ทั้งนี้เพราะฮีสรีประจันเอง
 ขอบเชือดเนื้ออ้อมแม่ส่อกาจ

ไม่เห็นเลยว่าจะเป็นเช่นนี้ได้
 ดั่งดวงแก้วไปได้กับวานร
 จะใคร่ตัดรูปรอยสักกร้อยทอน
 พันพอนอ้ายขุนช้างให้สาใจ
 ไม่เกรงดาบกูดูหมิ่นได้
 และให้เอาพริกกะเกลือพรหม

* ขุนแผนถีบขุนช้างลงจากเตียงแล้วขึ้นไปนอนแทน

บทขับ

ครานั้นจึงโรยมเจ้าวันทอง
 สะอื้นตกาจตื่นไม่ลืมตา
 ขวัญหายกายสิ้นระรัวริก
 เล่าความฝันมาประหม่ากลัว

หลับต้องมนตรีมีนยังมีคหน้า
 ผวาอกอดขุนแผนนิ่งไม่ดิ้งตัว
 บลุกหยิกคิดว่าขุนช้างหัว
 ว่าขุนหัวหมูมาพาว่าเมงูง

เปลวลาบวามพุ่งขึ้นปลายจาก
 ต้องตัวหัวไหมทั้งใส่หู
 เรืองเริงเพลิงผลาญผ่านหมอนผูก
 ามมีใครจะช่วยดับวามแรง
 เชิญช่วยทานายาที่น้องที่
 จะเกิดเหตุเภทพาลประการใด

ไหม้มากหลายดับลงยับยั้ง
 น้องสะดุ้งโรตคกั้งลงกลางแปลง
 ถูกน้องพุดอง เป็นหลายแห่ง
 ตัวน้องนึกแสบงสยดาง
 เช่นนี้น้องหา เคยจะผันไหม
 กอดแอบแนบไว้ไว้ลืมตา ฯ

* ตีตลกรถจารระหว่างขุนแผนกับนางวันทอง

บทขับ

ครานั้นจึงโรมเ เจ้าขุนแผน
 ผันนี้ดีตอก เจ้าพี่อา
 เจ้าผันว่าโพนพุกหมอนม่าน
 อันซึ่งว่าครวญคร่ำรำไพโร
 ผันว่าร้องให้จะได้ชม
 ที่ร้อนโรครศกสว่างจะบางเบา
 พี่กับเนื้อเป็นจะเป็นสุข
 ว่าพลางซ่อนคางให้เพลินพลอย
 ครานั้นวันทองผ่องโรสมา
 เสียงกระเส้ากระซิบยิ่งเสียวาจ
 นิ่มน่มเนื้อน้อยประหลาดนัก
 แคลงคล้าอกเสียนตลอดคาง
 ขุนช้างบางแบบอย่างนี้หรือ
 ผวาตื่นหันตัวด้วยตกใจ
 พุนหัวพักรักไว้ลืมตา
 ปลุกสั้นห้วนหน้าหน้าจนาง

ซัดแค้นคางพลางตอบว่า
 แก้วตาอย่าสลกระทดใจ
 จะมีท่านผู้อื่นเอามาให้
 จะเกลียดไกลคนชั่วที่มัวเมา
 ของรักตกตมจะกินเข้า
 มิตรเก่าจะประคองวันทองน้อย
 อย่าทุกข์พันธ์ขวัญชั่วอย่าเสร้างสร้อย
 ขอบุบหนอยเถิดเจ้าอย่าเสร้างจ ฯ
 ฟังเสียงเจรจาม่าเจ้าได้
 ลูกปลือกอ่อนสะเอวบาง
 ครั้นจะทักเกรงคิดให้คิดหมาง
 หอมกระแจะจันทน์นางยิ่งแทงใจ
 แต่ข้อมือเกินอาหารอบไหม
 คว่าไปก็ปะเจ้าขุนช้าง
 ทาไหมมานอนกั้งอยู่ที่พื้นล่าง
 น้ำตาพรูพรูร่วงลงพรายตา ฯ

* นางวันทองร้องเรียกขุนช้าง ท้าพี่ขุนแผนโรกรธ

บทขับ

ครานั้นจึงโรมเจ้าขุนแผน	จัดแค้นคานางพลางตอบว่า
วันทองน้องรักเจ้าพี่อา	ลืมตาดูบ้างก็เป็นไร
พี่มีช่างผู้ร้ายชายโรจร	อย่าเพ้อรณเพศร้องไบบ้างไหน
สิ้นปลุกปลุกขึ้นทามาคร	อย่าจกจาให้ลูกไม่ลูกเลย
คนหลับกลับสิ้นขึ้นาหิ้น	คนตื่นนี้ไม่เตือนทาเขื่อนเฉย
เกลียดชังอย่างไรหรือไม่เลย	เงยหน้ามาทักอย่าผลักแผลง

* ตีคเจรจาของขุนแผนชิงบทกลอน

นิจจาเจ้าวันทองน้องพี่อา	พี่จาทหน้าเือน้องได้ทุกแห่ง
นิจจาจช่างกระไรมาแปลกแปลง	เอามือคลานแล้วยังแคลงอยู่
	กลับคล้าย
เจ้าลืมนอนซ่อนท่มกระท่มตา	เค็ดำบบอนซ่อนนี้ที่ไรฝ่าย
พี่เคี้ยวหมากเจ้าอยากพี่ยังคาย	แขนซ้ายคอดแล้วเพราะหุนนอน
เจ้ามาได้ผิวตีมีทรัพย์มาก	มาลิมเลื่อนเพื่อนยากแต่เก่าก่อน
หลงเชิงขุนช้างช่างชะอ่อน	กอดท่อนซุงสักสำคัญคน
ถ้ามันตื่นขึ้นเห็นพี่จูบเจ้า	ตายเปล่าคอที่นี้ขาดบน
สิ้นปลุกปลุกจริงสิพี่จน	ลุกขึ้นได้ไล่ชนที่ตายจริง ๆ

บทขับ

ครานั้นวันทองมุ่งโรสภา	ฟังว่าสะตุ้งจาหวกริ่ง
เจ็บจิตตะละพิขินยาบิง	ช่างค่อนข้างเสียดข้าให้สบาง
รื้อเรื่องราวไรฝ่ายกระจายุ่น	นี้ขุนแผนแม่แล้วหาคราม

ตั้งต้อถือตัวไม่กลัวใคร
 นิ่งอยู่ช่างประชันประชด
 เป็นไรก็เป็นไปตามกรรม
 นึกพลางทางหันเข้าเส้นปลูก
 ครว้หน้าหลยตาช่างลืมตัว
 ว่าพพลางนางปัตพานหมากหก
 ยืนบังฉากแค้นแสนทวี
 ความสัตย์สารพัดจะสัจจัง
 น้ำลายคายขาดจากปากไป

มีแต่ฤทธิ์แล้วจะไล่พพารลทา
 เหลืออดว่าเล่นไม่ เป็นสำ
 จะเหยียบย่ำที่ระยาไม่อยากกลัว
 ลูกขึ้นเกิดเจ้าจอมหม่อมพัว
 ไม่กลัวหรือพระกาลกาญจน์บุรี
 น้ำตาตกลูกไปเสียจากที่
 ชะดีแล้วเจ้าข้าขอบใจ
 ที่แท้ถึงดอกหาซัดไม่
 กลับกลักสิ้นได้เจ้าดีจริง ๆ

บทขับ (ตอบโต้ระหว่างขุนแผนกับนางวันทอง)

ขุนแผนแค้นคานแล้วตอบนาง
 เบรียงแบร้นแสนคมคารมจริง
 เมื่อกี้ว่าใครไม่มีสัตย์
 แสนงอนก่อนว่าสารพัน
 อันตัวเจ้าแลเสียสัตย์วิบัติคิด
 เจ้าเจนนตวงท่วงทีดีสินัก
 ขุนช้างได้นางมาสอบสวน
 แสนคมคารมเต็มเจรจา
 ไม่อดสูปลูกชูขึ้นชิงพัว
 ล้นปลูกลุกขึ้นท้าวไมคร
 ไม่อ้อมอกอ้อมใจบ้างเจียวหรือ
 มิฟังก็หลังจะเป็นแนว
 วันทองหมองค้ำที่ค่อนแค้น
 ว่าได้ว่าบาปให้ครกลัว
 นี้เส้นผมกลมน้อยเสียนักอีก
 แสนงอนก่อนว่านัยน์ตาเป็น

จะช่างพิไรได้ทุกสิ่ง
 อย่างนี้วันนี้ดีฟังกัน
 สารพัดเห็นบนนมแกมขยัน
 สัตย์ที่ถือมือมันจึงพลาดพลัด
 พี่จึงติดตามทวนมาสวนสัต
 ป้องบดบาดหมุขะมุนตา
 เจ้าจึงทวนถูกสัตย์สืบห้า
 มาขีดหน้าลอยนวลหักสวนใจ
 จะกลัวบ้างสักนิดหาไม่
 มารองให้ชมขวัญก็วันแล้ว
 ยังขึ้นต้อถือบดว่าดวงแก้ว
 ยังตื่นแต่ตัวโดดคือคนไม่รู้ตัว ๆ
 เหลือแสนเจ็บแสบสมองหัว
 ตกว่าชั่วเจ้าจึงซ้ำกระหน่ำนั้น
 ชิกเดียวเจ้ายังจักได้เจ็ดเส้น
 เช่นนี้เกิดมาไม่ คยพบ

* ตีตเจรจาของนางวันทอง เชียงตกลอน

มาชี้หน้าตำข้าวว่าไรหรือ	มาขึ้นไม้ขึ้นมืออยู่หอบหอบ
ความหลังซ้ายยังยาไว้ได้ครบ	เจ้าเรียกให้เมียตบไม้เกรงใจ
ทั้งแขวนหนังสือตำสารพัด	ตัดรอนก่อนว่าหาเลี้ยงไม่
จะนึกเชือดอีเฒ่าแม่แสบอก	ว่าไม่เลี้ยงแล้วเหมือนนกก็
แสบแค้นที่เจ้าแขวนหนังสือตำ	ก่อนว่าสับคนป่นนี่
ในตัวล้วนแต่ชั่วไม่มีดี	เจ้าชู้ได้และแกะเลือดคุด
ห้ามหวงขุนช้างมิให้รัก	อัปลักษณ์ชายหน้ามิให้อู
มารดาน้ำตาลงพรูพรู	จึงสู้สงให้เขาข้างนี้
เขาจึงได้ที่ทระยาเป็น	เมื่อได้กินแล้วอย่ากลับมาสู้
ได้เสียตัวเพราะฟ้าไม่ยุติ	ถ้ามีเมตตบ้างมิเป็นไร
ยามปรดเจ้าโรดตั้งจะเหาะ	ได้เมียเหมาะแล้วหาว่าไรไม่
สอนให้เมียตำว่าขุนไพบ	ลูกปล้ำลมเล่นตะลระ
นี้ลาวทองจากห้องไพบแล้วหรือ	จึงตั้งดีเอือคมาเวลาค่า
ไม่ตามมาจขัดใจจึงเพื่อหา	นี่คนน้ำแล้วสิหลยวมากินตม ๆ

* ตีตเจรจาของขุนแผนตอบรัตนางวันทอง เชียงตกลอน

หนังสืออะไรข้าได้แขวน	ไม่รักแล้วก็ค้นหาเสกสรร
ที่รักนั้นแลหากไม่ว่ากัน	ลายมือของกันเจ้าจอมช่าง
ชูขอบใจเจ้าเฝ้าบูแยง	เสียคตงสอดคาสักทุกอย่าง
บ้านเราก็หนักบักกริมทาง	ตอนขว่างฉีกทิ้งเสียตบ
เจ้าหากติดบ่วงมันลวงหลง	เมื่อเข้ากรงแล้วจะคืนไปไหนได้
จึงพลอยเห็นห่างระคางใจ	คิดบทั้งนี้เนื้อเอระระ
มันพอกับเรื่องนางกา	เจ้าบักยิขุนช้างพานางเหาะ
ที่เหมือนคนธรรพ์สรรจาเหาะ	อย่าจอละเลยเจ้าจะคืนวัง

บทขับ (ขุนแผนตอบรัตนางวันทอง)

มิเสียที่พี่ชอบน้ำใจรัก
 มาหาเห็นหน้าเหมือนชิงชัง
 ซิจิตชะใจวันทองเอ๋ย
 ขาดเม็ดดีดเรือม่มื่อคิด
 จากเบี้ยเสียสองเพราะต้องคาด
 ม้ากาวยาวเรือก็เหลือทน

เห็นประจักษ์แจ้งจริงมาแต่หลัง
 ยังจะซ้ำปลุกฆ่าให้ลงฤทธิ์
 กระไรเลยตัดไต่ไปเป็นปลิด
 ม้าลาเส็ดลิดอยู่ลวน
 พันพาดเบี้ยหงายกระจายปน
 เมื่อที่จนแล้วจะไล่แต่รายโรน

* ตัดเจรจาของขุนแผน

คิดมาก็หน้าน้อยใจนัก
 สีดาเดียวเบรี่ยวาจไปกับโจร
 ข้าเจ้าซื้อครองสัตย์สุจริต
 นี่เสียศีลสุดสิ้นทุกสิ่งไป
 ว่าผู้ตายมิให้ชายอื่นต้อง
 ใยมานิ่งงันมันเคล้าเขยวนยี่

อัปลักษณ์เหมือนนิยายเขาเล่นโจน
 พระรามโรนเทียวท่องระทมจ
 นิดหนึ่งเหมือนสีดาหาว่าม
 านเล่าเจ้าว่าแต่เดิมที
 ว่าจะครองอารมณ์แต่ตัวที่
 นี้ผู้หรือมิฆ่าให้ว่ามา

บทขับ

เจ้าใจงามน้อยทั้งถ้อยคำ
 แค้นคาน้ำตาลงตลอดตา
 วันวิวาทกันกับลาวทอง
 กั้นกางขวางไว้มิให้ทำ
 แค้นใจข้าจึงไปผูกคอตาย
 ขึ้นข้างพานางลาวทองไป
 ข้านอนกับขุนช้างก็จริงอยู่
 เสียตัวชั่วช้าจะตื่นตา

ทิ่มตาแตกคันรักกันว่า
 สะบัดหน้าแฉะเจ้าไม่จำคา
 แผลร้องโรมโรมพิไรรำ
 ข้าปลงจะพันาหับรรลัย
 สายทองมาบอกยังดำให้
 ตั้งพระสุธนได้มรินทร์รา
 แต่ได้สู้รบกันเป็นหนักหนา
 เพราะพรายเขาเข้ามาสะกดไว้

* ติดเจรจาของนางวันทองเชิงบทกลอน

ถ้าหัวเมตตามาบมือ	วันทองหรือใครจะทำได้
เจ้าลอยซ่อนเอาปลาที่หน้าไซ	เพราะใจของเจ้าไม่เมตตา
ขึ้นข้างไปกับนางลาวทองน้อย	ข้านี้ตั้งตาคอยละห้อยหา
หม่อมเมมมีย์เหินยิววิมาหิมา	แต่คนจะมีหน้าว่าไม่สมคำ
อีวันทองชั่วชาติอุบาทว์แล้ว	พอหลายแกก็จะเลี้ยงมันไหนได้
มานั่งใกล้ไม่กลัวตัวจิ้งไร	โง่โง่คดไปมั่งแล้วกระมังนา
ไม่พอที่ที่หม่อมจะกินเคน	มันนอกเกณฑ์ดอกไม้สมเสมอหน้า
อย่างนเวียนระไวอยู่ไปมา	เหมือนปล่อนกบปล่อนกาที่ปลอดไป
จะต้องการเงินทองสักสองสัด	น้องไม่ขัดดอกจะสู้ทนหัวว่า
หรือเสียเจ้าลาวทองจึงหมองใจ	จะหาให้กอดเล่นอย่าเป็นทุกข์
ขอใจจะเอาไทยหรือเอาลาว	ที่สาวสาวจะเอามวยหรือเอาจุก
น้องไหวกราบกรานอย่าลานลูก	อย่ามาคลุกเคล้าน้องจะหมองมัว ๆ

บทขับ

แสนกรรมนี้เปรียบเบรียง	แจ้งอนซ่อนเสียงมิาชั่ว
แค้นนักว่าปลอมมอมแมมมัว	ระวังหัวจงตีเตี้ยนี้แล้ว
มาลอยหน้าทำเล่นอยู่หรบหรบ	คารมจบบจัดจ้านออกแจคแจ้ว
ว่าได้ตั้งใจคราไม่รู้แกว	หวานแล้วล้อมเล่าเจ้ากระบวน
เห็นว่าจนเงินทองซื้อซัด	มาเยาะหยัดเข้ายิวว่าถึถ้วน
อย่าลอยหน้าว่านักจะหักกवल	อย่ามาสวนสอบคำให้ข้าใจ

* ติดเจรจาของขุนแผนเชิงบทกลอน

รู้แล้วว่ารู้เจ้าเศรษฐี	มั่งมีเงินทองจะกองงาให้
เงินทองจะพร่องไปเมื่อไร	ช่างว่าได้พูดพราจะทาขุน

* ตีตเจรจาของนางวันทองเชิงบทกลอน

ถ้าหัวเมตตามาปกป้อง	วันทองหรือใครจะทำไ้ได้
เจ้าลอยซ่อนเอาปลาที่หน้าไซ	เพราะใจของเจ้าไม่เมตตา
ขึ้นข้างไปกับนางลาวทองน้อย	ช้านี้ตั้งตากอยละห้อยหา
หม่อมเมมมีย์เหี้ยวไว้มีให้มา	แค้นจะมีหน้าว่าไม่สมคำ
อีวันทองชั่วชาติอุบาทว์แล้ว	พ่อหลายแก่จะเลี้ยงมันไหนได้
มานั่งใกล้ไม่กลัวตัวจิ้งไร	รอยโรคไปมั่งแล้วกรรมงนา
ไม่พอที่ที่หม่อมจะเงินเคน	มันนอกเกณฑ์ดอกไม้สมเสมอหน้า
อย่างนเวียนระไวอยู่ไปมา	เหมือนปล่อนกปล่อนกาให้ปลอดไป
จะต้องการเงินทองสักสองสัด	น้องไม่ขัดดอกจะสู้ทนหัวให้
หรือเสียเจ้าลาวทองจึงหมองใจ	จะหาให้ทอดเล่นอย่าเป็นทุกข์
ขอใจจะเอาไทยหรือเอาลาว	ที่สาวสาวจะเอามวยหรือเอาจุก
น้องไหว้กราบกรานอย่าลานลูก	อย่ามาคลุกเคล้าน้องจะหมองมัว ๆ

บทขับ

แสนคมคารมนี้เปรี๊ยะเปรี๊ยะ	แ่งอนซ่อนเสียงมิาชั่ว
แค้นนักว่าปลอมมอมแม่มมัว	ระวังหัวจงตีเตี้ยนี้แล้ว
มาลอยหน้าทำเล่นอยู่หรรหรร	คารมจับจัดจ้านออกแจตแจว
ว่าไ้ตั้งใครไม่รู้แกว	หว่านแล้วล้อมเล่าเจ้ากระบวน
เห็นว่าเงินทองซื้อซัด	มาเยาะหยัดเข้ายี้ว่าถี้ถ้วน
อย่าลอยหน้าว่านักจะหักกवल	อย่ามาสวนสอบคำให้ข้าใจ

* ตีตเจรจาของขุนแผนเชิงบทกลอน

รู้แล้วว่ารู้เจ้าเศรษฐี	มั่งมีเงินทองจะกองให้
เงินทองจะพร่องไปเมื่อไร	ช่างว่าได้พูดพร้าจะทำทุบ

ขุนแผนเฝ้ามันแกมทุกสิ่งอัน
 ฝั้วเจ้ามีทรัพย์นับพันดูลย์
 ถึงว่าเราอยู่ไกลเข้าจหมด
 แม่เจ้าเข้าด้วยช่วยกระทำ
 มีพรายมันบอกแก่เราสิ้น
 ความรักจริงใจไม่จิตจาง
 ถึงเสียตัวชั่วเข้ามาแต่หลัง
 จวนรุ่งเวลาจะคลาไคล

ของก้านลามีมีคร กือทขุน
 เป็นเจ้าคุณอยู่แล้วแต่ค้วนาง
 ช่างรีบคทาเล่นใหม่เป็นสำ
 เข้าบสำส่งให้กับขุนช้าง
 ตัวตื่นแต่ใจไม่แห่าง
 อย่างพลาญเลยมาจะพาไป
 ก็ซึ่งเิดิดขื่อนั้นหาว่าไม่
 ไม้ไปหรือจะพาคให้ขาดกลาง

* ขุนแผนเป่ามนต์สำนางวันทอง

บทขับ

ว่าพลาญทางเป่าละลวยลง
 แกว่งฟ้าพื้นอยู่อย่าดูเบา
 วันทองต้องลมละลายเป่า
 ระวังกลัวดาบวิ้วาไป
 นือะไร เช่นนี้พ่อคุณเอ๋ย
 รู้หรือว่าจะไปจะได้สารอง
 ยิ่งสะบัดก็ยิ่งรัดข้อมือแน่น
 เเงื่อง่าจะมาฆ่าข้าทาไม
 แสนเอ๋ยแสนคม
 เปรียงแปรั้นแค้นขัดสะบัดมือ
 จะไปเลือกผ้าจะมาหรือ
 ฝักรักเจ้าจริงจริงไม่ชิงชัง
 วันทองต้องลมก็ลิมแค้น
 ฉันทบอกทันหรือว่าฉันทไม่โคลคลา
 ว่าพลาญลูกย่างเข้าในห้อง

ตรงหน้าวันทองให้ต้องเจ้า
 เร็วเข้าลุคมมาจะคว่นไป ฯ
 เคลิ้มเขลาคลายแค้นไม่ผลึกา ๗
 เเงื่อดาบขึ้นที่ไรก็หวีดร้อง
 อย่างกวนใจนักเลยจะหาของ
 แหวนทองเงินผ้าจะหาไป
 สองแขจะขาดกลางหาว่างไม้
 จะไปตีตีแล้วจงวางมือ ฯ
 คารมนี้หย่อนลงแล้วหรือ
 ตีก็ตีไปอีกซิจะขอพึ่ง
 เป่ามนตร์สำมือแล้วลูบหลัง
 หยอกมั่งก็มีแต่โกรธา ฯ
 ทำแชนกัมเสียงเข้าเรียงหน้า
 หาผ้าผ่อนก่อนจึงค่อยไป
 หาของค้นลูกกุดแจ ฯ

เปิดหีบหอมฟุ้งจรุงใจ
 หยิบหยิบแล้วก็จับประจวบ
 ผ้าหอมย้อมสีระยับมัน
 เช็ดหน้าผ้าไหมฝรั่งหอ
 เพชรนิลมรกตอรชร
 เก็บรอมหอมหอผ้าห่มแน่น
 คึดกลางลูกอย่างขยับมา

ล้วนนำหม่าหม่าหมด้วยมีหลายพรรณ
 หับหีบฯ ต่อขมิขมัน
 น้ามันจันทน์ประทีนกลิ่นขจร
 ไซต่อหีบทอง เถือกสลอน
 พิวคร้อน เรือนเพชรพะพรายตา
 ช้านักขุนแผนจะคอยท่า
 ห่อผ้าพาดปากกระตายน้อย ๆ

* นางวันทองเดินมาที่เตียงขุนช้าง เกิดความอาลัยในตัวขุนช้าง

บทขับ (อาลัยขุนช้าง)

มาถึงเตียงเสียงข้างขุนช้างหลับ
 จะจากเจ้าเหมือนดังว่าขาดลมลอย
 ก้มกอดเท้าผ้าเหินม้วนึง
 นี้จะทาคันใดให้พอรู้
 เขาจะฆ่าฟันน้องจึงต้องไป
 คึดกลางนางจึงเขียนหนังสือ
 เขียนเสร็จพับปิดสนิท
 แล้วปลุกสั้นเข้าเรียกพ่อช้างเอ๋ย
 หรือผีพรายร้ายรองคองทัก
 วันทองกอดผ้าเหินม้วนึง
 ห้วนน้ำหวานนางระริกิ้ว

พอมนตร์เสื่อมนางกลับหวนและห้อย
 อย่างหมายคอยเลยว่าเมียจะเป็นตัว
 ร้อสสั้นบุญจริงพ่อขุนหัว
 พ่อขุนแผนเขาจู่เข้ามาได้
 มีขันอกจางแล้วหลีกสี่
 เล่าความตามชื่อเป็นถ้วนดี
 เหน็บไว้ที่ฝาเรือนของศักรัก
 กระไรเลยหลับเหลือที่หลับนัก
 น้องรักจักถวายพลีการ
 สั้นบุญจริงแล้วพ่อขุนหัว
 ก็มีควมจับหลับคือโยไป ๆ

บทละครเสภาขุนช้างขุนแผน

ตอน

นางสร้อยฟ้าศรีมาลาอุยไฟ

ขับเสภาไหว้ครู

องค์ที่ 1 สมเด็จพระพันวษาเสด็จออกตัดสินคดีความ
(ตัวละคร นางทองประศรี, สร้อยฟ้า, ศรีมาลา, ขุนแผน, พระไวย, พลายชุมพล
ชาวบ้าน) ฉากบริเวณพลับพลาหน้าพิชัยอุยไฟ

บทขับ

จะกล่าวถึงพระจอมจักรพรรดิ	ครองสมบัติอยุธยามหาศรรักษ์
เนาในปราสาทแก้วแพรพรรณ	พระกษัตริย์ปราบทั้งประมณกร
ทรงราพิงถึงเมื่อยจมีนไวย	ได้สั่งให้อุยไฟไว้วันก่อน
ภูจะต้องดูแลให้แน่นอน	เสด็จออกพระบัญชาด้วยทันใจ
พร้อมพร้อมเข้าเฝ้าเจ้าพระยา	เสนาอำมาตย์ผู้น้อยใหญ่
พระกาณณ์บุรีชุมพลจมีนไวย	ก็หมอบเฝ้าอยู่หน้าพระลาน ฯ

* ตีตะจรจา สมเด็จพระพันวษาสั่งสืบคดีความกับขุนแผน และพระไวย

บทขับ

แล้วพระองค์ทรงตรัสไว้บัดล	อ้ายแผนชุมพลหมื่นไวยหว่า
อย่าให้ข้าสงสัยอันวิญญาน์	สาบานเสียดหน้าอย่าเข้าใคร
ขุนแผนพระไวยพลายชุมพล	ทั้งสามคนสาบานถวายไว้
ถ้าแม้ว่าข้าพเจ้าเข้าข้างใด	ให้ตกรรทหมกไฟหมื่นโรลกันต์
จะตั้งจิตให้ตรงจงแท้เที่ยง	ไม่ลาเอียงนี้กร้ายหมายวัน

ทั้งสร้อยฟ้าศรีมาลาไม่อากรรม

ทูลแล้วบังคมคัลลงบัณฑล ฯ

* ติตเจรจา นางสร้อยฟ้าศรีมาลาเตรียมลุยไฟ โดยมีพราหมณ์ออกมาทักท้วง
นางสร้อยฟ้าเกรงกลัว แอบกระซิบคุยกับนางพี่เลี้ยงถึงเรื่องการลุยไฟ

บทขับ

พราหมณ์ตรวจบาดแผลที่เท้านาง	ทั้งสองข้างบริสุทธิ์ไม่ขัดสน
ให้นั่งข้างรางไฟทั้งสองคน	พดุงอาจารย์อเนกมนตรีกันกระทำ
ส่งข้าวตอกดอกไม้ให้สองนาง	พราหมณ์ทั้งสองข้างบูชารำ
บายศรีวัตรพลีเสกกรรม	เสกข้าวสังเวยซึ่งเทวา
ร้ององค์พระสยามภูวนาถ	องค์บรมพรหมนาถา
พระจักรกฤษณ์ฤทธิรงค์ทรงศักดิ์	พระคงคาพระเพลิง ฤทธิฤทธิ
พระคเณศร์พระขันธกุมาร	มัญวานทั้งพระพายกายสิทธิ์
โลกบาลบริหารทั้งสี่ทิศ	ขอเชิญมาสกิดักสันนา
ทั้งเทวารักษาภุมันดร	ปฏิบัติบารุงพระศาสนา
เสื่อเมืองทรงเมืองเรืองฤทธา	พระหลักเมืองอยุธยาธาฤทธิ
เชิญมารับกระยาสังเวย	อย่าเข้าด้วยโรคทักจำเลยอันคนผิด
ถ้าครเถ็จาห้าพหุหมี่เป็นพิษ	จงประจักษ์ศักดิ์สิทธิ์แก่ตาคน

* ติตเจรจาของนางศรีมาลาเชิงบทกลอน (อธิษฐาน)

ถ้าร่วมรู้ท้าวผู้กับชุมพล	ขอเพลิงห้าหมื่นล้านจันทังพอง
ถ้าตัวข้าสัตย์ชื่อต่อสามี	อย่าให้พิษอัคคีนั้นถูกต้อง
ขอเชิญเทวามาคุ้มครอง	ให้เหยียบย่องอย่างน้ำเป็นลำไป

* นางสร้อยฟ้ากลัวลนลานไม่กล้าอธิษฐาน จนสมเด็จพระพันวษาดร้สสั่ง

บทขับ

ฝ่ายนางสร้อยฟ้าขึ้นหน้าคา	ชูปานเพิ่มพาวอธิษฐาน
โพลเสื่อเพื่อพอกอยู่สนลาน	เออผีสงประรางความมาช่วยคอม
พวกพราหมณ์หัวเราะฮาตุน่าขัน	อธิษฐานอย่างนั้นหรือฮาหม่อม
ทองประศรีร้องคำอ้อหน้ามอม	อธิษฐานลอมบอมมาให้เห็นตัว
นางสร้อยฟ้าจึงอธิษฐานใหม่	ถ้าข้าทาคุณไสยกับเณรขรัว
ท้าวให้พระไวยหลงโหล่มัว	ไปฝังรูปสระหัวกับเณรลาว
ชื่อหนึ่งพลายชุมพลกับศรีมาลา	ไม่ท้าวสู้หาเหมือนข้ากล่าว
ขอให้ไฟไหม้พองทั้งสองเท้า	ตัวสันตาขาวให้หนาไวจ ๆ

* ตีคดลกแทรกเป็นพราหมณ์เข้ามาทักท้วง
(เจรจาตีคดลก)

บทขับ

ขุนแผนหนีไวยทองประศรี	พลายชุมพลนั่งที่ริมรางไหญ่
จตุสมภักกรมเมืองนั่งเฝ้าไย	พวกต้าวจนอกานก็ครบครัน
ฝูงคนยัดเบียดเบียดเสียดเตียง	บ้างวัดเวียงผลักรุนกันนุหนัน
เอะอะปะทะล้มลงจมกัน	บ้างผลักใส่พลวันตัวสันรัว

* ตี เจรจา สมเด็จพระพันวษาดร้สสั่งให้สร้อยฟ้า ศรีมาลาลุยไฟ

บทขับ

ครานั้นสร้อยฟ้าศรีมาลา	ไดยันตร้สสั่งมาไม่ช้าได้
------------------------	--------------------------

เข้าคนละข้างหัวรางไฟ
 เขาโรคบิดพัดพาให้ถ่านแดง
 ศรีมาลาเพราะพริ้มยิ้มแ้มมา
 สีลาสดั่งราชเหมหงส์
 นางมิได้หวาดหวั่นพรั่นฤทัย
 เทวตารักษาด้วยความสัจย์
 ต้องนางอย่างกพิพาริ

ถวายบังคมไปมิได้ช้า
 นางสร้อยฟ้าแสงเป็นหนักหนา
 บังคมแล้วโคลคลาเข้ารางไฟ
 เยื้องย่างเหยียบลงหาร้อนไหม้
 ลูมมาลูมไปได้สามที
 พระพายชายพัดอยู่เรื่อยรี่
 เสียงคนชมมีใบทั้งกอง ฯ

* ตัดเจรจานางทองประศรี สั่งให้สร้อยฟ้าลุยไฟพิสูจน์ สร้อยฟ้าวิ่งเข้าไปหา
 พระไวย เพื่อให้ช่วยแก้สถานการณ์ แต่ไม่เป็นผล

บทขับ

สร้อยฟ้ากระดากอยู่ปากกราง
 ฟ้าที่ครั้นคร้ามกลัวว่าไฟไหม้พอง
 เหยียบไฟลงได้สองสามก้าว
 โจนจากรางไฟมิได้ช้า
 อีไหมเข้าคร่าพาลากถู
 ผู้คนฉากล่าฮาห้องโอบ
 เอาเท้าปายสีข้างลงดังผลุง
 พระไวยว่าไว้ทำไมนา

เปลวไฟร้อนนางบินจงด้อง
 แฉ่งใจเยื้องย่องชมขานมา
 ตัวสั้นเท้ายาวไหม้ดินถ่า
 อีสั่งเอ๋ยร้อนหาวจะขาดใจ
 ดินแดงเป็นลูกหนูเขียวเข้าหัว
 พระหมื่นไวยขบขันตัวสั้นมา
 ขุนนางห้ามฝูงว่าอย่าอย่า
 เอาไปฆ่าเสียหัวตะแลงแกง ฯ

* ตัดเจรจาระหว่างขุนแผนกับนางศรีมาลา

ขุนแผนแสนสงสารศรีมาลา
 มันเฝ้าแต่เบียนเบียดเสียดแทง
 เพราะคนอื่นเขาไม่รู้จึงสงสัย
 ที่นี้แลจะสิ้นที่นินทา

ไม่ควรถอยสร้อยฟ้ามันกลั่นแก่ง
 พอนจึงอยู่แล้วแต่รำมา
 จับเข้าหน้าใจเป็นหนักหนา
 ประจักษ์หน้าพระที่นั่งพร้อมกัน

* นางทองประศรีเข้าไปค่านางสร้อยฟ้า

ทองประศรีความแค้นนางสร้อยฟ้า	แกขบเหงือกเหลือกตาตำตัวสั้น
ฉวยได้คืนเสมแรมมาพลัน	กูจะต่อยหัวมกเฝ้าหอจาง
ทูดอเฝ้ายามแผดแปดยาข้าง	มานอนอ้าขาจากงครางอยู่ไต่
ร้อนหรือเอาพิษเสนแก่พิษไฟ	ให้สาใจเจ้าเสน่ห์ส่กกลดี
ท้าวตัวแล้วยังมีหน้า	ซ้ำว่าขุมพลนั้นเอาผี
คบเณรเณรอุบบาทวิชาดีปรีดิ์	ร้องอ้ออ้าชี้อาอยู่ว่าไร
ขุมพลถึงพวยฉวยชายฟ้า	อย่าท้าวุ่นคุณอย่าติดเข้าหัว
ทองประศรีโรครรทหนักผลึกมือไป	จะต่อยให้หัวพกดกเขมรมา
เป็นไรเป็นไปกู่มั่งฟัง	พวกผู้คุมรุ่งทั้งหลังหน้า
เหมือนเขาเล่นชักสาวคนฉาวฉา	ลงทรุดนั่งยังดำดาเป็นมัน
ขุมพลตราบตีนพีศรีมาลา	มือชิดน้ำตาแล้วหุนหัน
มาถึงสร้อยฟ้าร้องคำปลัน	อิช้อนตะแครงแกลังกันน้ำได้อาย
พีศรีมาลาเขารักกูเหมือนลูก	มาตุณูมูสาว่าง่ายง่าย
อีลาวป่าหน้ามึงไม่มีอาย	มานอนหงายครางร่นคนดูอิง

สมเด็จพระพันวษาทรงกริ้ว สั่งประหารชีวิตนางสร้อยฟ้า

บทขับ

ครานี้เสมเด็จพระพันวษา	กริ้วนางสร้อยฟ้าดังเพลิงไหม้
ครานี้รู้เช่นใดเห็นนาง	อีจัญไรเจ้ากลมารยา
ท้าวแผดสาอ้าวยพิว	ให้เมามัวหลงเสน่ห์สนหา
จนเสียมเวทเสียมฤทธิ์วิทยา	จะเป็นบ้าแล้วยังไม่พอจาง
ยังยุให้ลูกพอก่อวิวาท	ดูบังอาจกำเริบเดิบบาหุญ
จะให้ล้างผลาญกันน้ำหีบรลลย	พอมันนั้นจะได้มาเล่นดู
แล้วคิดร้ายอ้ายขุมพลศรีมาลา	แกลังสาคลจะให้ฆ่าอีกทั้งคู่

คิดอ่านสารพัดเป็นศัตรู
 ฮ้ำเฮี้ยเหวยพระยายมราช
 ผ่าอกด้วยขวานประจานไว้

ดูเป็นกบฏที่เห็นแน่จ
 จงเอาใบพันพาคาให้ตักขย
 อย่าให้คนผู้เอียงมัน ฯ

บทขับ

พระยายมรับพระราชบัญชา
 จุดมือสร้อยฟ้าคร่ำขบพัน
 ดินนี้จะบรรลัยไปเป็นผี
 จะต้องสมลาภยศศรีมาลา
 ทะลวงฟันเข้าปีกทั้งสองข้าง
 กราบยำกราบพัวกราบทัวไป

เรียกทะลวงฟันมาขมีขมัน
 นางวอนว่าท่านได้เมตตา
 จะขออาสาไปกับท่านอย่า
 อย่าให้เป็นเวรเมื่อบรรลัย
 พานางแวงมาหาข้าไม
 แล้วร้องไห้ไปที่ศรีมาลา

* ตัดเจรจาของนางสร้อยฟ้าเชิงบทกลอน

แม่คุณทูนหัวลูกชั่วช้า
 ำให้สิ้นเวรสิ้นกรรมทัญญูเกิด
 ถึงบาปกรรมท้าวคิดตัวไป
 เพราะว่ากรรมนำใบ้ำใจชั่ว
 เอาอิจลาพยาบาทมาเป็นเกณฑ์
 แล้วมีหน้ช้ำว่าแม่เป็นผู้
 ำใส่โคลส้จะให้เจ้านายช้ง
 ลูกนี้เห็นชาติอุบาทว์เมือง
 อับยสอดอวยขายหน้าตัว
 เทวดาอารักษ์ท่านเส็งเห็น
 ควรท่านประหารพลาณชีวี
 ำม่มีคิดจะติดตามไปด้วย
 ช้ง ำม่ได้เห็นเดือนเห็นตะวัน

แม่จงรับสมออย่าจงภัย
 ลูกจะได้ไปเกิดนชาติหน้าใหม่
 พอจะได้คลายร้อนด้วยพ่อนเวร
 จึงเมาเป็นคหกับเณรเณร
 ำม่แลเห็นโทษผิดช่างปิดบัง
 ร่วมรู้กับซุมพลแต่ทนหลัง
 รกหกโรหังด้วยเมาเป็น
 จนพุงเฟื่องคนผู้ ำรู้ทั่ว
 ำรู้ว่าชั่วสืเป็นถึงเช่นนี้
 ว่าท่าน ำญจึง ำไปเป็นผี
 มาปราณีแต่ลูกที่ ำนครรภ์
 ำได้ จิตเดือนมา้วยพลอยอาสัณ
 ำม่ทันรู้ว่าชายหญิงจะช้งม้วย

รอแม่ เจ้าประคุณของลูกเอ๋ย
เอาไว้ใช้เป็นจ้ำกว่าจะมีวัย

อย่าผูกเวรลูกเลยช่วยขอด้วย
นึกว่าช่วยลูกน้อยที่ในครรภ์ ฯ

บทขับ

ทองประศรีฟังว่าน้ำตาตก
ต่อฟ้า เคืองสั่นแล้งจึงร่ำพัน
กูสั่งสอนเท่าไรมาสำ
ช่างเย่อหยิ่งนี้กระไรกูไม่เคย
เห็นกับย่า เกิดศรีมาลาเอ๋ย
มันทา จ้ำกับหัวถึงชั่วดี

อียาจากิรทาท่าหึงมัน
กูนี้กลั้นน้ำตามิได้เลย
เอาการมข่มกูเสียอีกเหวย
มากอดเกยตีนว่านัจปราณี
เจ้าละเลยเสียก็เห็นจะเป็นผี
จงปราณีลูกน้อยในอุทร ฯ

* ดิเคจรจาระหว่างนางทองประศรีกับนางศรีมาลา

บทขับ

ศรีมาลาฟังคำที่ร่ำว่า
เห็นสารภาพผิดคิดอวรณ์
เกลือกว่าวาสนามีเคยมีวัย
โง่หมายเอาตอขเรนแทนคุณ
อย่านึกเลยว้าข่าพยาบาท
นางตั้งอธิษฐานด้วยทันใจ
ปรารถนาจะให้พ้นจากสงสาร
จะช่วยสัตว์ให้พ้นมรณา
ถึงหน้าพระที่นั่งก็บังคม
จะควรมิควรประการใด
บัดนี้สร้อยฟ้าซึ่งต้องโทษ
จะพานูตรพระไวยไปววยปราณ

น้ำตาหลังไหลด้วยใจอ่อน
จะผันผ่อนทูลขอตุตามบุญ
กุศลส่งคงจะช่วยมาอุดหนุน
จะเอาบุญช่วยกู้ชีวิตใหม่
อย่าประมาทภาวนาเอาจาใส่
ขอเคชะข้าได้ทาบุญมา
เอาทางพระนิพพานายภาคหน้า
นางตั้งสัจจาแล้วคลาไคล
ประนมกรกราบทูลเฉลยไข
ชีวิตอยู่ได้พระบาทมาลัย
รับสั่งโปรดเกล้าให้ไปประหาร
ด้วยมีกรรมประมาณ เจ็ดเดือนมา

กระหม่อมฉันมีจิตคิดสงสาร
ขอพระราชทานโทษโปรดสร้อยฟ้า

จะติตมารดาด้วย เช่นฆ่า
กับบุตรที่มีมาได้รอดตาย ฯ

บทขับ

ครานั้นจึงองค์นเรนทร์สูง
ไม่รู้ว่ามันจะมาพาลูกตาย
วาสนาสร้อยฟ้าจะไม่ม้วย
ทั้งบุญบุนดาในท้องนั้นป้องกัน

ฟังศรีมาลาทูลพระทัยหาย
เสื่อมคลายกริ้วลงด้วยทรงธรรม
กุศลศรีมาลาช่วยทำบุญนั้น
บันดาลให้ภยันต์นั้นพ้นไป

* ติดเจรจา สมเด็จพระพันวัสสาอริยเจ้านางศรีมาลา

บทขับ

มีงขอโทษก็จะโปรดชีวิตไว้
นานไปมันจะทำให้รำคาญ
ตรัสพลางสั่งพระยายมราช
ศรีมาลามาชขอชีวิตไว้

แต่จะเลี้ยงมันไว้ดูบาทว์ก้าน
กูชี้คร้านจะดูมีงลุยไฟ
อีสร้อยฟ้าดูบาทว์ไม่เลี้ยงได้
ก็ขับไปให้พ้นจากพารา ฯ

- ปดมาน -

ศูนย์วิทยการศึกษาศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

องค์ที่ 2 นางสร้อยฟ้าลากลับเมือง

(ตัวละคร นางสร้อยฟ้า, นางทองประศรี, ชุนแผน, นางศรีมาลา, พระไวย,
หลายชุมพล) ฉากบริเวณบ้านชุนแผน

นางสร้อยฟ้าขึ้นลาพระไวย

บทขับ

ครั้นรุ่งเช้าสร้อยฟ้านารี	เข้าบาทบาทสามีนลั้วร้องไห้
กราบกรานขอประทานซึ่งโรยภัย	ลูกได้ทำหัวใส่ตัวเอง
งคราญเกิดหน้าจะลาแล้ว	จะคลาดแคล้วห่างไกลไปทั้ง
ได้ฟังบุญคุณนอกจะวังเวง	เจ้าประคุณคุ้มเกรงแต่ลงมา
ทั้งพ่อแม่ได้ฟังเมื่อตกใจ	พ่อกราบทูลแก้ไขหาหนักรักษา
หาไม่เขียงใหม่ทั้งพารา	ก็จะมาเป็นจุดวิจุดไป
จนบรรดาให้ลูกมาเขียงคู่	ถึงคิดชอบก็ชื่นดูว่าว่ามี
เป็นกรรมหนักหลังมาบังไว้	จึงให้คิดคิดเพอญเป็น
จากเมืองฟังพ่อเห็นหน้า	กลับคืนพาราจะห่างเห็น
เข้าคำรำไห่อกใจเป็น	แสนเข็ญบุกป่าไปแต่ตัว
เมื่อลงมาเข้าคนก็มากมาย	จะกลับเดียวเปลี่ยนวศายแล้วทูนหัว
ปากวังข้างสี่ก็หนักแล้ว	แรคร้ายควายวัวคะนองทาง

* ตัดเจรจาของนางสร้อยฟ้าซึ่งบทกลอน

อนิจจาเวรกรรมจำวิบาก
ถึงจะต้องตกลาบหายากไร้
พ่อเจ้าดูเมียเสียยังแล้ว
ตั้งแต่ไม่มีได้เห็นดังเช่นเคย

เมียจะจากพ่อไปอย่างไรได้
ถ้าอยู่ได้แล้วมาจากพระคุณเลย
พ่อทูลกระหม่อมแก้วของเมียเอ๋ย
จะลับเลยสุดสิ้นชีवालย์ ฯ

บทขับ

ครานั้นพระไวยเจ้าปลายงาม
คิดแสนสงสารเมื่อยเสียน้ำใจ
แจ้งใจปลอบโยนนางสร้อยฟ้า
อันทุกข์สุขมีทั่วทุกหญิงชาย

ได้ฟังความสะท้อนถอนใจใหญ่
น้ำตาไหลรินเช็ดด้วยความอาย
จงดับความรศกาให้เหือดหาย
ยามเคราะห์ร้ายก็ต้องยากลำบากตัว

* ตีติเตจจาระหว่างพระไวยกับนางสร้อยฟ้า

บทขับ

นางสร้อยฟ้าได้ฟังคำพระไวย
คำพ่อสอนสั่งสิ้นทั้งนั้น
แต่น้ำใจอาลัยด้วยความรัก
น้ำตาไหลนองสองมือพาย
พ่อเจ้าประคุณของเมียแก้ว
พ่ออยู่ดีอย่างมีซึ่งโรคา
ลาแล้วครวญคำร้องไห้
เจ้าประคุณคุณย่าได้ปราณี
ให้แม่ศรีมาลามาขอไว้
จะใคร่อยู่แทนคุณจนวอดวาย
ค่อยอยู่เถิดใจบุญเจ้าประคุณเอ๋ย
เหมือนตายจากคุณย่าจะลาไป
ทองประศรีได้ฟังนางสร้อยฟ้า
กูก็อพลอยรำคาญสงสารครัน
ยิ่งว่ายิ่งเป็นเล่นยาแผลด
จนความตายจะถึงจึงได้คิด
กูอยู่กับควั่นจนตัวเฒ่า

ค่อยคลายใจที่วิญครุสกลาลัย
จะจำไว้ทั้งนั้นจนวันตาย
ยิ่งหักก็ยิ่งพร่นยิ่งขวัญหาย
สยายขมลงเช็ดกับบาทา
จะจากวันนี้แล้วไม่ เห็นหน้า
ให้ซัดเฝ้าอายุพ่อพันปี
เข้าไปกราบไหว้ทองประศรี
ชั่วดีได้ทั้งให้หลานตาย
หลานรักจึงไม่ม้วยนิบหาย
ไม่เหมือนหมายรับสั่งให้เข้าไป
ที่ไหนเลยจะได้กลับมาเมืองได้
ทางไกลตายเป็นไม่ เห็นกัน
น้ำตาไหลระออยู่ตัวสิ้น
มิ่งขุนหันทาได้ช่างไม่คิด
ร้อยแปดปากคอไม่ต่อติด
เป็นสุดฤทธิ์ที่กูจะช่วยมิ่ง
ยาแผลดยาเมาไม่คิดถึง

มึนแล้วไปไม่พริ้นพริ้ง

เป็นเม็งฎไม่ทาท้าคราคาญ ๆ

* ตีตเจรจาสั่งสอนระหว่างนางทองประศรีกับนางสร้อยฟ้า

บทขับ

สร้อยฟ้าประนมก้มกราบไหว้
 หลานนี้ชั่วจนตัวมีมวายปราณ
 ยกเอาเท้าเข้าขึ้นทูนหัว
 ขอขมาลาโทษโปรดอภัย
 ไปกราบขุนแผนผู้แค้นใจ
 ลูกท้าวจวนตัวจะมรณา
 ลูกนี้ร้องเง่าเงาเจารอด
 เอาอิจฉาพยาบาลมาเป็นเกณฑ์
 ทั้งพ่อพหลายชุมพลจงอยู่ดี
 ฟ้าที่มีสุขสมบองอย่าหมองมัว
 ฝ่ายว่าขุนแผนหลายชุมพล
 เอ็นดูอยู่ที่ตีมีฟังคำ
 จนเรื่องลือทั้งบ้านสะท้านเมือง
 ไม่พอที่อึ่งมีทั้งแผ่นดิน
 จะผูกเวรกันโยโยเกิดเจ้า
 เหมือนหนึ่งสัตว์พลัดตกลงรก
 นางสร้อยฟ้าได้ฟังทั้งสองว่า
 กราบจนแผนแผ่นดินตัวสิ้นรั้ว

คุณข้าหวังจะให้ เป็นแก่นสาร
 กรรมของหลานเองแล้วจะโทษใคร
 ตัวสิ้นรั้วรั้วร้องไห้
 กราบไหว้แล้วก็กลับมา
 คุณพ่อได้ครโทษโปรดเกล้า
 ฟ้าให้บิดาเหือดร้อนอย่าผูกเวร
 อารามโรครชไปฟังถ้อยคำเถร
 กรรมเวรลูกสสร้างมาล้างตัว
 วันนี้พี่จะลาพ่อทูนหัว
 พี่ชั่วแล้วจะลาไปตามกรรม ๆ
 ฟ้าได้ฟังยุบลก็บ่นพร่ำ
 มาทาทกรรมใส่ตัวกลัวลทิน
 ฟังเฟื่องเขาตาทหนีดิน
 ไม่ประคั้นวินชาอุลามก
 อันความเก่าเจ้าอย่าได้วิตก
 เรายกให้แล้วเจ้าอย่ากลัว
 สมควรแล้วเจ้าฟ้าพ่อทูนหัว
 แล้วลาน้องหัวมาทันใด ๆ

* นางสร้อยฟ้าเข้าหานางศรีมาลาเพื่ออาลา ตีตเจรจาเชิงบทกลอน

แม่เจ้ามีคุณทุกขอไว้

หาไม่จะบรรลือไปเป็นผี

คุณของแม่หมอนานชื่อนี้
วันนี้แล้วแม่จะกลับ
ข้าของน้องนี่มีเสียดาย
ถ้ารอดไปได้ถึงเมืองเชียงใหม่
มาติดอยู่แต่แม่มีคุณ
แม้ว่ามีตายไปภายหน้า
ลูกจะได้ก้มหน้ามาทดแทน

จะสาธยายเทศน์วันตาย
ไปแล้วหรือจะกลับมาได้ง่าย
ช่วยถวายพระสงฆ์สงฆ์ส่วนบุญ
ที่น้องก็จะได้ช่วยอุทิศ
ไว้ตั้งบุญแล้วมิได้จะทดแทน
คงจะกลับลงมาเป็นมันแม่น
อย่าคุณเห็นลูกเลยจะลาไป ๆ

บทขับ (นางศรีมาลา)

ครานั้นฝ่ายนางศรีมาลา
แม้เข้ากุมแค้นแน่นใจ
จะแทนบุญคุณไปทำไม่มี
สงสารลูกในท้องของสร้อยฟ้า,
ข้าของที่ถูกหึงจะทำให้
จอกันข้าของอยู่เมืองน้อง
สร้อยฟ้าพึ่งนางศรีมาลา
พระคุณแม่เป็นล้นพันไป
ถ้าแม่ทำได้ทำส่วนบุญ
อภัยโทษโปรดเถิดจะขอลา
ที่ถูกทำวุ่นให้ขุ่นเคือง
แต่วันนี้จึงระงับดับเวร
ศรีมาลาจับแล้วขอขมา
สร้อยฟ้ารับสมาแล้วว่าไป

ตอบคำสร้อยฟ้าหาข้าใหม่
ที่ไหนจะไปทูลขอขมา
ข้านี้มีได้บรรณา
ข้าจะเอาแต่บุญไม่ขุ่นเคือง
ผ้าขาวนั้นไซ้จะข้อมเหลือ
จะเป็นเครื่องบริวารเจือจานไป
ยกมือโรมทนาแล้วกราบไหว้
ไม่ผูกมัดก่อกรรมที่ทามา
ครึ่งหนึ่งอุทิศแทนตัวข้า
ผิดหลังแต่หลังมาอย่าเป็นเวร
เป็นเรื่องลงมาจนตาเถร
นางประเคนพานข้าวตอกดอกไม้
ส่งให้สร้อยฟ้าหาข้าใหม่
แม่ปลงใจเถิดหนาอย่าง
แคลงกลาง ๆ

องค์ที่ 3 นางสร้อยฟ้าพบเดรชวาดผูกใจเจ็บหลายชุมพล เดรชวาดพานางสร้อยฟ้ากลับเชียงใหม่
(ตัวละคร นางสร้อยฟ้า, คนรับใช้, เดรชวาด, และเดรจิว) ฉากริมฝั่งน้ำ

บทขับ

ครานั้นเจ้าเฒ่ากับเดรชวาด	องอาจส่องหนเที่ยวดันหนี
เป็นจระเข้ที่ยวเร้านาวารี	อยู่ที่หัวย่านบ้านนางแมว
ครั้นคำก็ทำสีหนาท	ขึ้นผูกมาดลยส่องเล่นคล่องแคล่ว
นิยน์ตาลูกเป็นไฟอยู่แวว	เรือแจวออกกลาตามไม่อาจไป
ก้มก้งจอตดูอยู่ที่วายุ้ง	เห็นเรือมุงแกก็เมียงเข้ามาใกล้
จะฟังข่าวสร้อยฟ้าว่าอย่างไร	พอได้ยินร้องไห้เข้าบัพพัง
ก็รู้เที่ยงว่าเสียงเจ้าสร้อยฟ้า	แก้วยามาคัดขึ้นบนมรั้ง
แล้วกลายเป็นจระเข้เดินเขซัง	เจ้าเฒ่าจิวตามหลังตรงลงมา

* ตัดเจรจาเดรชวาดร้องเรียกนางสร้อยฟ้า นางไหมคนรับใช้ นางสร้อยฟ้า
เห็น จึงถอยเรือมารับ

บทขับ

เดรเฒ่าอย่างลงใจเรือปลัน	เห็นนางสร้อยฟ้า นั่งร้องไห้
จึงเล่าความแต่ต้นจนปลายใบ	รูปรอดตัวมาได้ด้วยวิชา
ส่องหนออกหันที่จงจา	ลงน้ำเป็นจระเข้ ช้มาคอยท่า
ฟังข่าวราวเรื่องเจ้าสร้อยฟ้า	จะมรรณาหรือรอดตลอดไป
เสียงร้องไห้จาได้ขึ้นมหา	เหตุจณจึงมาถึงที่นี่ได้
ต้องเป็นโทษนี้โปรดประการใด	จะไปไหนสามคนชุกชนมา ๆ

* ตัดเจรจางานสร้อยฟ้าเล่าความทั้งหมดให้เดรชวาดฟัง และพากันเดินทาง
ไปเชียงใหม่

บทละครเสภาขุนช้างขุนแผน

ตอน

หลายแก้วได้เป็นขุนแผน ขุนช้างไถ่นางวันทอง

ขับเสภาหวัศร

องค์ที่ 1 หลายแก้วยกทัพกลับพร้อมนางลาวทอง
(ตัวละคร หลายแก้ว, นางลาวทอง) ฉากบริเวณบ้าน

บทขับ

จะกล่าวถึงโฉมเจ้าหลายแก้ว	ครั้นส่องแว้วแสงสว่างกระจ่างไข
ออกนั่งหน้าโรงพลันทันใด	ขุนนางไทยลาวหมอบนอนน้อมกาย
ปรึกษาเสร็จสงครามตามกระแส	พอนายเวรตำรวจแร่เข้าในค่าย
นั่งลงยับหยักทวย	แน่นายมีรับสั่งอย่างจริงจัง
ให้เลิกทัพกลับไปยังกรุงศรี	เจ้าหลายยินดีเป็นหนักหนา
จึงสั่งเพี้ยลาวท้าวพระยา	อยู่รักษาบ้านเมืองให้มั่นคง

* ตัดเจรจาระหว่างหลายแก้วกับเพี้ยลาว

บทขับ

หลายแก้วสั่งไพร่ให้ผูกช้าง	แลสล้างกบตางามระหง
ข้าวของเงินทองบรรทุกลง	แล้วส่งครัวลาวให้ล่องมา
ครั้นได้ฤกษ์ให้เลิกโยธี	ร้องตีโห่ท้าวฉาวฉ
ยกหมู่พยุหุบาตรยาตรา	ช้างม้าคาทุ่งเป็นแถวทิว
เจ้าหลายแก้วชี้ช้างสับคัน	ความขับเข้าตรงคงละลิว
ลมพัดธงชายปลายปลิว	พระพายผิวโรชกลืนสุมามาลัย ๑

ลาวทองน้องขึ้นข้างฟุ้งยอด	พี่เลี้ยงนั่งกกกอดสอดประสาน
บังร้องไห้ผู้มีใครจะเบิกบาน	รำคาญด้วยพ่อแม่แก่ชรา
เจ็บไข้ตายเป็นไม้มเห็นผี	ใครจะมีมาพิทักษ์รักษา
คนอื่นหรือจะขึ้นเหมือนลูกยา	นางโรสกษาแซ่ซ้องมากองทาง ฯ

* ตัดเจรจาระหว่างพลายแก้วกับนางลาวทอง

- บิดมาน -

องค์ที่ 2 พลายแก้วเข้าเฝ้าสมเด็จพระพันวษา และได้เป็นขุนแผน
(ตัวละคร พลายแก้ว, สมเด็จพระพันวษา) ฉากบริเวณท้องพระโรง

บทขับ

จะกล่าวถึงพระองค์ผู้ทรงฤทธิ	สถิตยังปรากฏค้ำเสาปราสาททอง
ครั้นสุริยาสูงส่องขึ้นสองโรมง	เสด็จออกท้องพระโรงพรจนา
นางในห้ามแทนแน่นเนื่อง	เชิญเครื่องแห่ห้อมมาพร้อมหน้า
เสด็จประทับพระแท่นแผ่นดินลา	เสนาประนมบังคมคืบ
เสียงประโคมครื้นครึกกึกก้อง	พิณพาทย์ระนาดฆ้องกลองสนั่น
เป่าสังข์กระหึ่มแตรแจจัน	พระทรงธรรม์ประภาชราชการ
ทุกตำแหน่งแกลงความไปตามเรื่อง	มีน้ำเคืองบาทมูลที่ทูลสาร
มหาดเล็กอ่านถวายรายงาน	พระสัราณฤทัยใหญ่ลย์
ท่านผู้ใหญ่ได้ที่ทูลสนอง	ขอเดชะพระผู้ครองมาโหสุรบย์
จงโปรดเกล้าข้าพเจ้ามากราบทูล	เดิณมูลมีศึก เชียงใหม่มา
ล้อมเมืองเชียงทองเป็นสามารถ	เจ้าเมืองไม่อาจรบรับกลับเข้าหา
ยินยอมพร้อมมาจำทัพารา	ทรงพระกรุณาให้นายพลาย
คุมไพร่ขึ้นไปเป็นแม่ทัพ	เข้ากันกับสามบุรุษตีถวาย
พระบารมีตีได้สะดวงคาย	ครอบครวรวัวควายก็ได้นำ

หอกดาบปืนผาอาวุธ	เครื่องยุทธสันเหลือทิ้ง เสือผ้า
าห์กรุงตามบาณชีตีตรา	ขอพระกรุณาจงโปรดปราน ๆ
ครานั้นพระองค์ผู้ทรงเดช	ฟังเหตุตบพรหัตถ์อยู่ฉุดฉาน
อ้ายเชียงทองแสนกลเป็นคนพาล	เขี่ยเอ็งคิดอ่านประการใด

* ดิเคจรจาระหว่างสว่เต็จพระพิทเวษากับบรรดาขุนนาง ปรีกษาหารือ และ
กล่าววิทษ เชียงทอง

บทขับ

เชียงทองได้ฟังรับสั่งซัก	าห์อีกอกร้อนอกตกประหม่า
ขอเดชะพระองค์ทรงพระกรุณา	อันวิทษเข้าผิดครันถึงบรรลัย
าห์จะแกลั้ง เบือนมัดคิตคค	หาเป็นขอบต่อฝ่าพระบาทม่
คิดอ่านออกตัวด้วยกลัววิญ	ม่ยอมลงปลงใจก็วายปราณ
ด้วย เชียงาหม่ยกทัพมานับหมื่น	คาดคั้นล้วนลาวห้าวหาญ
แม่ทัพฟ้าลั่นสิ้นบาดาล	ก็หน้งเหนียว เขียวชาญชาตรี
พอกัฟไทยไปถึง เข้าวันนั้น	จึงรีบรัดคั่นกันม่อิงมี
มันหลงกลล่อลวงได้ท่วงที	ออกตีกระหน่ำฟ้า ดิมใบ
ม่ทันรู้ที่จะสู้จึง เสียเชิง	แตกเปิงตายป่นม่ทนได้
ม่ันม่วิบรรดาวิทษเข้าถึงบรรลัย	เป็นความสัดย์จริงใจได้รู้ณา ๆ
พระองค์ทรงฟัง เชียงทองทูล	นเรนทร์สุรจึงควัสดรัสว่า
ก็ยังสงสัยานวาจา	เขี่ยอ้ายหลายรู้ม่ว่ากระไร
ดูเป็นนกลสองหัวซัวซัว	เชียงาหม่มาก็เปียงเข้า เชียงาหม่
ครั้งไทยถึงก็ฟั้ง เข้ากับไทย	ทาเป็นม่ปั่นเลนโรเล ๆ
เจ้าพลายแก้วรับสั่งบังคมทูล	เค้ามูลเนื้อความโบทตามเสห์
อัน เชียงทองแปรปรวนทาวเรนเร	เห็นจะเทถ่ายคนาห์หันตาย
ม่ันว่า เข้ากับ เชียงาหม่มจริง	าหนจะวัง เข้าไปแตกแตกค่าย
ม่ถอยเลยสักก้าวทั้งบ่าวนาย	ถึงคิดมากหากหายด้วยขอมมี

บทขับ

ครานั้นพระองค์ได้ทรงฟัง	จึงดำริสตรัสสั่งพระหมื่นศรี
ประทานของดีองตามความชอบมี	เจียดกระบี่เส้าส้าได้ประทาน
ตัวอ้าวหลายาที่ตั้งเป็นขุนแผน	อยู่รักษาเขตแดนที่ปลายด่าน
คุมไพร่หาร้อยคอยเหตุการณ์	แล้วประทานเรือยาวแก้วา
ทั้งพระยากันพะงระแหงเถิน	ได้รางวัลนั้นเกินที่อาสา
ถาดหมากคนรโทษของนานา	บังคมลมพระองค์ผู้ทรงธรรม
ออกจากวังงามมิได้ช้า	รีบลงนาวาขมิ้น
เชียงทองก็ครราไปด้วยกัน	สิบห้าวันถึงบ้านสาธาณูจ ๆ

* สมเด็จพระพันวษา! สด็จกลับเข้าหลังโรง

- ปิดม่าน -

องค์ที่ 3 ขุนแผนกลับบ้าน นางวันทองทะเลาะกับนางลาวทอง ขุนแผนวิวาทนางวันทอง ทั้งนางวันทองไปกาญจนบุรี
(ตัวละคร ขุนแผน นางวันทอง นางลาวทอง นางสายทอง นางลาวทอง ฉากบริเวณบ้านนางวันทอง)

บทขับ

จะกล่าวถึงโรม เจ้าพลายแก้ว	เป็นขุนนางขึ้นแล้วท่านตั้งาให้
มีชื่อเป็นขุนแผนวันาว	บังคมลาคลาโคลงเรือพลัน
พาเจ้าลาวทองสองพี่เลี้ยง	นั่งเรียงมานเรือที่นอนนั้น
ออกเรือจากท่ามาด้วยกัน	โรยยาวลาวลั่นสนั่นมา
พระจันทร์ทรงกลมดนม	ดูวิเวกในระหว่างกลาวเวหา
ดาวดาษกลาดพร่างสว่างตา	ต้องหน้าลาวทองละอองนวล

พระยายายมา เวลาดีก
 ป่านละนี้แก้วพี่จะคอยครวญ
 ใกลตาสารพัดจะขัดขวาง
 ว่านอนสูงนอนคว่ำขาเสียงดู
 หนึ่งด้านนอนอยู่ เบื้องต่ำ
 มีเมียงงามมาให้ฝากกับแม่ยาย

รำลึกถึงพินน้อยละห้อยหวาน
 หรือรัญจวนเง็บาซึกี่ไม่รู้
 เสมือนอย่างคัมภีรานั้นมีอยู่
 มีเหตุจะรู้ซึ่งแบบค้าย
 ตัราราพราสังสอนาหันนอนหงาย
 ไร้เจ้าสายสุดที่รักอยู่ใกลตา

* ติดเจราจา ขุนแผนรักฟังถึงนางพิม

- ปิดม่าน -

แสดงหน้าม่าน ขุนแผนขึ้นจากเรือ เพื่อมานางพิม นางสายทองเห็นขุนแผน
 รีบวิ่งไปบอกนางพิม

- ปิดม่าน -

บทขับ

ครานั้นจึงโรมเจ้าวันทอง
 เข้าเย็นเป็นทุกซัทุกเวลา
 จับผ้าห้อยป่าเผยหน้าต่าง
 หม่อมแก้วมาแล้วมิช้าคร

เสรำหมองโรสกสร้อยละห้อยหา

ได้ยินสายทองว่าก็ดีใจ

เห็นเรือที่นอนจอดข้างสะพานใหญ่

ลงจากบันไดรีบเดินมา

* ติดเจราระหว่างนางพิมกับนางสายทองหันหน้าไปพบขุนแผน

บทขับ

วันทองเห็นหน้าน้ำตาตก

ยกมือไหว้พัวแล้วมัวหมอง

ออกปากยากจิตจะพึงพอง

ขุนแผนเห็นนางสะอื้นอ่อน

ดูคอมรูปผิดรูปแต่ก่อนไร

เห็นจริตผิดเทศถึงเพียงนี้

จึงร้องว่าทำไมบอกอกว้าจ

เห็นหน้าผัวมาจะตีจ

สิ้นรู้สิ้นฤทธิ์หักดีแคลน

เป็นไรน้องหมองเศร้าเจ้าพี่มเอย

ซ่อนกลางพรางเช็ดขี้ผึ้งน้ำตา

กอดสองเท้าพี่สะอื้นไย

เจ้าเพื่อนนอนพิมพ์เป็นโฉน

หรือไซ้จับหมองมัวว่าพี่ชั่ว

เสื่อมศรีเศร้าสร้อยเป็นหนักหนา

ต่อจะมีใครมากระทบเห็น

นี้ร้องว่าพี่สกเศร้าจนเหลือแสน

คิดแล้วขุนแผนก็ถามมา

อย่าร้องว่าหนักเลยพี่ว่า

เจ้าแค้นสิ่งไรมานอกน้อง ฯ

* ตัดเจรจาระหว่างนางวันทองกับขุนแผน

บทขับ

วันทองร้องว่าพี่ไรบอก

ออกปากยากจิตจะพึงพอง

ระวิ้งรังรวงไม่รุ่งรา

กาเหยี่ยวมิได้เฉี่ยวฉวยฉก

อยู่หลังรังรวงก็ร่วงร้าง

ห้องห้ายับไปไม่เป็นเรือน

ก่ายขุนช้างมาบอกกับแม่น้อง

เสียทัพยับตายกระจายไป

เอากระดูกพ่อผัวมาหัด

กับสายทองสองคนบนที่นอน

ไปดูโพธิ์สามต้นก็หล่นเหลืออง

สุดฤทธิ์สุดคิดจะโรสก

ตัดตรงส่งบุญไปที่หม่อม

ล้มไปเพราะใจเจ็บระกา

ตั้งหมายขอกออกกรมระบมหนอง

พ่อครอบครองเมียอยู่เหมือนหนึ่งนก

รักษราชาไว้มาหัดก

พ่อจากอกเมียไปไม่ถึงเดือน

กาเหยี่ยวเฉี่ยวล่างลงกลาดเกลื่อน

เพราะพ่อมีตรคิดคดคนตาจ

ว่าหม่อมไปเชียงทองไม่มาได้

อ้ายลาวแทงทิ้งไว้ที่กลางตอน

น้องรู้ร้องว่าทำไมหยุดหย่อน

ซ่อนอกพกข้าทุกเวลา

ไว้แค้นคือขุ่นเข็ญเป็นหนักหนา

จึงอุตสาห์ทำบุญแล้วกรวดน้ำ

ไม่วายตรอมโรสกเศร้าทุกเช้าค่ำ

ปิ่นปักประหนึ่งจะบรรลัย

แม่ช่วยรักษาพยาบาล
จึงไปถามขรัวตาวัดป่าเลไลยก์
มิจากกลัวก็ตัวจะบรรลัย
ผลัดชื่อเสียหมจะใคร่เป็น
จึงผลัดชื่อเสียปล้นว่าวันทอง
อยู่มาโรคาค่อยบางเบา
ทั้งผู้เฒ่าผู้แก่มาช่วยบ้าน
ว่ากลัวตายเป็นม่ายจะนี่นา
ว่ากลัวไปศึกสงครามเสีย
แม่ไม่รู้ทำกลคนมันลวง
แม่ศรีประจันแก่โลกทรัพย์
หอเก่าเขารื้อไปวัดกลาง
ด้วนจิตวันน้องไม่เข้าหอ
ผูกมือโยงไว้ห้อยคน
ว่าพลางทางเบรื่องผ้าขาวกรอง
น้องแค้นแสนสัลย์พันทวี

เป็นช้านานก็หาคลายหายขึ้นไม่
แก่ทวยไว้ว่าเคราะห์เจ้าเพราะเป็น
จะแก้ไขอย่างไรไม่วายเชิญ
เห็นว่าโรคนั้นจะบรรเทา
จึงครอบครองทรัพย์สินมาดั่งเก่า
ฮ้ายชี้คำขุนช้างก็วางมา
มาว่าชานกับท่านมารดาข้า
กฎหมายมีมาตารกระทรวง
เมื่อนั้นให้เก็บเป็นม่ายหลวง
มันจึงจ้วงขอข้าให้ขุนช้าง
รับให้มันจึงทำเป็นหอห่าง
สร้างหอใหม่เสร็จแล้วสวดมนตร์
แม่กตีด่าทอเสียจนปาน
แต่ทนทนมาจนได้ถึงวันนี้
ดูหลังให้ลั่นน้องยับเป็นสับสี
พ่อไม่เชื่อน้องนี้ก็จนใจ ๆ

* ติดเจรจา นางสายทองห้องขุนแผน

บทขับ

ครานั้นขุนแผนแสนสนิท
ซิชะควรหรือมิตรคิดนอกใจ
เมียถูกเขาก็รู้ที่อยู่บ้าน
อืแก่แม่มันนั้นก็ดี
สมคบคิดกันจะเอาเมีย
ให้ร้ายต่างๆทุกอย่างไป
บังอาจน้อยหรือมารื้อหอ

คิดแค้นเลือดตาจะหลั่งไหล
เป็นไรเป็นกันในวันนี้
ฮ้านหัวล้านเล่นกันที่บันปี
จะจับจิกหัวตีให้หน้าใจ
ว่าลาวแทงทิ้งเสียไม่มาได้
ตัดรากโพธิ์ทรเป็นล้างร้าย
ปลูกเรือนคร่อมต่อเล่นง่ายง่าย

ไม่ทดแทนมันได้มีชชาย	เจ้านายไม่เลี้ยงก็ตามที่
นี้หากว่าวันทองไม่เข้าหอ	รอรออยู่ถึงเจ็ดราตรีนี้
ถ้าหญิงอื่นก็จะเสียประเพณี	เจ้าดีสิ้นสุดอยุธยา
แม้หญิงอื่นหมั้นแสนก็ทำเนา	จะชิงรักหักเอาฟ้าไม่ว่า
นี้มาชิงเจ้าพินนิมณฑลตา	เหมือนมันแหวะควันคว่าเอาดวงใจ
อ้ายพวกไพร่หนึ่งไยอยู่พร้อม	ลูกไปล้อมบ้านไว้อย่าซ้ำได้
ชักดาบลแกว่งกวัดด้วยซัดจ	จะใส่พันเสียที่สิ้นทั้งสุพรรณ ฯ

* เสียงอีกทีก็กรรมกรรม ขุนแผนจะไปฆ่าขุนช้าง

บทขับ

ครานั้นลาวทองอยู่ยาม่าน	เห็นหัวเหือดดาลจนตัวสั้น
ตกใจกลัวจะไปใส่พาดพัน	เผยท่านออกมาทันขุนแผนไว้
งคก่อนผ่อนคิดให้จงดี	ฟังคำเมียบนี้อัชฌาสัย
บ้านเมืองมีชื่ออ้ออิงไย	ไปไหนจะพันสีมือกัน
ชอบผิดคิดให้เป็นคำมูล	พิศกุลถ้อยความเป็นโรนนั้น
พ่อจะบังอาจใส่ใส่พาดพัน	ภายหลังจะอันตรายตัว
ฟังความข้างเดียวมาด่วนโรทร	คุณโทษยังไม่เห็นว่าดีชั่ว
เขานั้นเป็นอย่างไรจึงไม่กลัว	เมื่อเมียบหัวเคยอยู่เป็นคู่ครอง
จะมียอมอย่างไรที่ไหนหรือ	จึงกล้าแข็งแย้งขี้ทั้งหอห้อง
ตื่นลึกพ่อจงนึกคะนึ่งตรง	ฟังน้องเถื่ออย่าเพอละเมอเมา
เขามีชคอทั้งสิ้นหลังเหล็ก	เขาเด็กเล็กอยู่เมื่อไรที่ไหนเล่า
ทั้งท่านแม่ยายก็ยอมเอา	เขาจึงกล้าเข้าได้พร้อมเพรียง ฯ

* ดิฉะเจรจาระหว่างนางลาวทองกับขุนแผน

บทขับ

ครานั้นวันทองได้ฟังว่า	ดังฟ้าผ่าหัวแตกสีกเจ็ดเสียง
น้อยหรือลอยหน้ามาขวางเคียง	ขึ้นเสียงลอยทรงดังหงส์บิน
ตัดความห้ามฟ้าเจ้าตัวโปรด	คุณโทษอย่างไรเข้าใจสิ้น
สงสัยสากลเป็นมลทิน	ลอยสิ้นเล่นตัวให้ตัวรัก
นี่เมียหม่อมหรือเจ้าจอมผู้หญิงไหน	จึงตามได้กระทั่งตองจนคอหัก
หรือพี่น้องของหม่อมสะหรือมพริก	หรือสักลูกสาวตกได้กลางทาง

* นางวันทองแสดงกิริยาอาการไม่พอใจต่อนางลาวทอง พร้อมกับเจรจา
ประชดประชัน

บทขับ

เมียที่คนนี้อยู่จอมทอง	พ่อแม่ให้ครองพามาล่าง
เป็นลูกกว้านบ้านใหญ่ที่ไม้พราง	ชื่อนางนี้ชื่อเจ้าลาวทอง
ที่พามาหมายจะให้หัวเจ้า	พอเกิดความขวางเข้ามาขัดข้อง
ลืมไปไม่ทันจะทรงดอง	สองเจ้าจงเอ็นดูที่เกิดรา
ลาวทองน้องให้เจ้าพิมพ์ก่อน	เจ้าพิมพ์ก่อนรับรออย่าโทษา
จะอดคอยยอมกันอย่าฉันทา	เพื่อความมีเราจะว่ากันต่อไป

* ดิฉะเจรจาระหว่างนางสายทองกับนางวันทอง นายสายทองเข้ามาสมทบ
คำทอนางลาวทอง

บทขับ

เถอะคะหม่อมเท่านั้นถึงงามหน้า	หาบรารณาจะเอาหัวของใครมา
ลงมาตั้งหน้ามาเมื่อไร	ซึ่งได้รู้เมียก็ไม่ว่า

มาบอก้าวด้วยตัวนั้น เกิดความ	หรือมาล่องหนาบพามาที่ เคียงหู
วิ่งมาวุ่นวายน้ำลายพรู	หรือฟังดูเห็นชอบ เป็นชอบค้น
ด้อยค่าห้ามเป็นครามทา	มันงามหน้าอยู่แล้วหรือไรนั้น
เป็นความแคลงแย้งว่าสารพัน	คมสันเห็บแวมมาที่แหลมความ
ดีชั่วก็หัวเป็นบรรทัด	หรือชัดเจนเห็นใครไปใส่ห้าม
ช่างส้าออยลอยนวลกระบวนงาม	มิใช่ตามหม่อมแก้วมาเป็นเมีย ๆ

* นางลาวทองแสดงอาการโรธ และโต้ตอบ

บทขับ เสภาตอบโต้ระหว่างนางวันทองกับนางลาวทอง

ครานั้นลาวทองได้ฟังว่า	แทบจะคลั่งเป็นบ้าประดาเสีย
แค้นใจดังโหมลามาเสีย	และเขี่ยก้อนที่สารพัน
ไม่ทันรู้ว่าเจ้าจอมหม่อมเมียหลวง	ราชจะจ้วงจาบเงินให้กินทัน
เห็นหม่อมหลายวุ่นวายจะฆ่าฟัน	จึงห้ามก่อนผ่อนพันให้ดับแค้น
ว่าข้าข้าจะได้ปราศองเล่มงาม	หรือเนื้อความขวางไว้หันนางแขวน
มิใช่ไม่มีกลิ่นเอนคลอนแคลน	เห็นหัวเรียงก็จะเปรี้นพิราพลอย
มิห้ามไว้หนเธอจะหยุดเล่า	เพราะเห็นเจ้าอีกาใหญ่ไม่ราดอย
เห็นเฝ้าโลกพินชุกเสียดตะบอย	ถึงผูกผอยข้าบาทนุ่ทั้งดุ่นแดง
ที่ไม่บรารถนาจะรับไว้หัว	มิใช่ว่าคนชั่วอิหฺวะแข็ง
หัวสั่งตั้งใจจะจัดแจง	ราชจะแกล้งว่าหัวจะเสียมือ
พอวุ่นวายเข้าด้วยกันไม่ทันไหว	ข้าเป็นลาวขาวไพรประสาชื่อ
ไม่หยิ่งรู้ตื่นสีกกรือ	ชื่อเสียงหม่อมเมียนั้นชื่ออด
ถ้าแต่หลงรู้มั่งว่าเมียมี	จะจัดของดีดีลงมาที่
ตามประสาชาวดงอยู่พงไพร	ทั้งเนื้อไม้กฤษณาแลงาช่าง
นี่นาจแล้วแม่มามือเปล่า	ไม่ทันเอาอะไรมาที่ข้าง
พอรู้จักทักทายกันไว้พลาง	นี่นางข้าเจ้าไว้อย่าโรธา ๆ

* นางวันทองแสดงอาการโรครธ ตอนวัดกลับ

บทขับ (นางวันทอง)

ชีชะถ้อยคำอีลาวดอน	แจ้งอนไม้่น้อยร้อยภาษา
งาข้างเนื่อไม้มีงได้มา	กู่จะ เกณฑ์ข้างงานออกไปรับ
เจ้าลาวทองก็มีต้องลงเดินดิน	จะไว้ขึ้นแคว่ปีนมาหยับหยับ
ให้เขาชมโรมนางอยู่กลางทัพ	ผลัดกันรับคานหาตามมาทาง
จึงจะสมสกุลคุณจอมทอง	ด้วยศักดิ์บ้านช่องท่านกว้างขวาง
จะจัดแจงข้าวปลาไว้ทานาง	พอวางแคว่จะได้แร่ ข้าพันควัน
ข้าขอบใจเจ้าระโยระวังผิด	ด้วยความคิดรวดเร็วดังกังหัน
เห็นตัวฮักก็สะฮักเข้าห้ามกัน	หาไม่วั้นนี้วุ่นขึ้นจริงจริง
พระเจ้าห้ามความเงียบสงบหมด	หายหดเพราะเจ้าจอมหม่อมผู้หญิง
หน้าเบรี้ยวตละเที้ยวตะลึงปลิง	มาชักชิงดุนไฟไปชุบน้ำ
มิเข้าไม้ปักเลนเอนคลอนแคลน	เจ้าเป็นดินเหนียวแน่นอยู่ยงคำ
เสาประโศคนโยนลงสักเก้ากำ	เล่นเอาหม่อมหลายพลาลงทั้งยี่
ถ้าหาไม่ที่ไหนจะอาจมา	ที่นื้อบุชยาจะเป็นคลื่น
จะลือเล่าข่าวกันทุกวันสิ้น	หญิงอื่นไม้เหมือนทั้งแผ่นดิน
ร้อยบ้านพันเมืองไม้เหลือหลอ	จะชมปรออยู่แต่ต่างคนนี้สิ้น
อย่าว่าแต่มนุษย์ที่เดินดิน	ถึงพระอินทร์ก็คงจะลงมา ฯ

บทขับ (นางลาวทอง)

จริงแล้วนะคนดีสิมิชม	มานิยมคนร้ายาให้ขายหน้า
เราเหมือนหลักปักวันศิลา	ไม่วุ่นเยียงหน้าทำเป็นเล่นตม
พอเรือจอดสอดเท้าก้าวก็เลอะ	เปื้อนเบรอะไม้มีที่จะพาดคม
แกลบรำข้าวมาทั้งอาจม	จอกแทนเสสมเข้าซ้อนจับ
ล้างน้ำตากแดดเสียให้สิ้น	เพราะพิชดินเหลวกว้างเป็นยางหนับ

ข้าขอบใจที่จะให้เอาข้างรับ
 นี้วันทองสารองไว้ก่นเคลื่อน
 แต่ล้วนจับมันบ้างจากกาง
 ไปได้ย่นว่าป่วยไข้จนไม่พอ
 ทั้งผู้คนบ่าวไพร่ก็ไม่มี
 เสวีส่างข้างซัดหักกระยา
 เเคราะห์ร้ายหมอลายแต่ก่อนมา
 นี้หากว่าสะเดาะพระเคราะห์กัน
 จึงผลัดชื่อโรคนหัวให้หัวแปลก

ข้ากับหม่อมพลายไม่มีข้าง
 รื้อเรือนปลูกาหม่าหักกว้างขวาง
 ข้างคนข้างจริงทุกสิ่งมี
 เพราะหม่อมพลายกลัวพราโกไปจากที่
 เจ้าต้องซัดข้างทุกเวลา
 จึงปลูกาหม่าใส่ข้าสะเออะหน้า
 สุกข์เข้าสาร์ลาอังกคารแทรก
 แต่กระนั้นเงินจกแหล่งแหล่ง
 ถึงแม้แตกก็ติดสนิทรอย ๆ

* ตีตเจรจางานางวันทอง เป็นเชิงกลอน

ถึงกระนั้นก็การอะไรใคร
 ทูดีลาวชาวป่าขึ้นหน้าลอย
 เจ้าใจไม่ย่อสักร้อยเท่า
 สายทองกับอัสสัมทั้งอัสสัม

หรือข้างแทงมีงเข้าไปจนคอหอย
 แม่จะตอยเอาเลือดลงล้างดิน
 ตั้งใครเอาดาบผาดให้ขาดวัน
 ปืนเรือลงมาด้วยมาช่วยกู

* นางวันทองตะโรคนเรียกนางสายทอง และคนรับใช้ให้มาช่วยกันตบตีนางลาวทอง

บทขับ

ลาวทองแอบหลังบังตัวดู
 อย่างอย่างวุ่นวายเจ้าสายทอง
 ชอบแต่ละบลอนนางให้บางเบา

ขุนแผนเข้ากั้นน้องวันทองอยู่
 พวกสายทองกรูจะตบเอา
 เป็นไรน้องมาเป็นเช่นนี้เล่า
 อย่างจะเจ้าวันทองจงอดใจ

* ตีตเจรจาชุนแผนกับนางวันทอง และนางสายทอง นางวันทองเจรจาดบรัด
 เป็นเชิงกลอน

ไม่แล้วคะหม่อมไม่ฟังสิ้น
หม่อมไม่เลี้ยงแล้วก็แล้วไป
ถึงตัวต่าสักเท่าไรก็ไม่เลี้ยง
นี่อีลาวชาวตอนก่อนเจรจา

ถึงพระอินทร์ลงมาห้ามหาฟังไม่
พาดพันลงไว้บนนาวา
จะต๋อยสักสิบเสียงก็ไม่ว่า
อีกินกึ่งกำกบจะตบมัน

บทขับ

ว่าพลาจฉายแขนเจ้าลาวทอง
ลาวทองเหล็กหลบตบไม่ทัน
เออก็ดูเอาเกิดอะไรนี่
บึงห้ามยั้งลามตั้งไปฮือ
ตีก็ตีเข้าเกิดเจ้าพลายแก้ว
เดี๋ยวนี้ฮือฮึกทาทหนักไป
เห็นเราอะไรซังตั้งเห็นเสือ
มันแหวะควักออกาหักกินจนสิ้นตัว
สีหน้าผ้าขลิบจับจุมุก
นานไปก็จะชานคลานระย้า

ขุนแผนร้องอย่าอย่าเอามือกิน
ชวนขุนแผนนั้นเข้าเติมมือ
ไม่กลัวพี่บ้างเจียวทีเดียวหรือ
ตีก็ตีเข้ามาจะปั่นไร
ผิดแล้วหาเลยปั่นเช่นนี้ไม่
จะเหาะได้แล้วกระมังกำลังมัว
ถูกยาเบื่อแล้วหรือหม่อมเจ้าจอมแก้ว
ซาบทั่วชนเข้ากระตูกตา
ป้ายอุกริมสีปากดลากดลา
มันจะเข้าสี่คอเล่นต่างวัว

* ขุนแผนแสดงอาการโรครธเข้าต่อว่านางวันทอง

บทขับ (ขุนแผน)

เอ๊ะเอาแล้วสิเจ้าวันทอง
ตั้งตั้งถือผิดไม่คิดตัว
ชั่วตีที่ก็ได้เป็นหัวเจ้า
อย่าหนักไปนักมักขัดใจ
ถ้ารักตัวกลัวอายจงวายแค้น
ถ้ามีฟังยังยินดีเข้ามา

เกินหนักแล้วน้องไม่เกรงกลัว
ถึงมิกลัวก็จะเกรงบ้างปั่นไร
หาได้ช่วยเรามาเป็นหัวไม่
มาตีปลาหน้าไซให้เสียปลา
อย่าเบรียงแปร้นแปร้นนักจกชายหน้า
มีอายชาวพาราที่ดูเอา ๆ

บทขับ (นางวันทองตอบโด้ขุนแผน)

รู้แล้วว่าไม่รักอย่าพักว่า	จะฆ่าเสียก็ฆ่าเถิดหนา เจ้า
แกล้งพามาบ้านประจันเรา	พอรู้เท่ากันสิ้นเจ้าสิ้นทอง
ได้แต่เพียงอีกาสีเมือง	ยังตั้งเรื่องประหนึ่งจะทุบถอง
ถ้าได้ตีใบกว่านี้อย่าถือง	จะลงรองรับที่กลางเป็นอ่างน้ำ
ถึงพันวันทองใบก็ไม่ฆ่า	จะเป็นขี้ขี้ขี้ขี้ขี้ขี้ขี้ขี้
อีลาวมันจะสับยับระยา	สิ้นบุญสิ้นกรรมกันวันนี้
ว่าหลางจริงขี้แบนสะพาน	จะตักน้ำล้างบ้านเอาดินสี
สิ่งไรมิให้ เป็นราที่	น้ำท่ามีอยู่จะดูขี้
ทั้งนั้นมันกระจกกระแจะแบ่ง	จะทิ้งไว้ให้แห้งเป็นสะเท็ด
ให้สิ้นวายุหาชาติของคนเท็จ	จะซุดวิ่งหนีดินให้สิ้นรอย
ชาติคิดเสร็จกันวันนี้	ไม่มีอาลัยท่าปลายถ้อย
ถึงพระอินทร์ลงมาว่าก็อย่าคอย	ที่วันทองนั้นจะถอยมาสินดี ๆ

* คิดเจรจาของขุนแผนเชิงกลอน ต่อว่านางวันทอง

เหมอีวันทองจงหงอนจ้าน	จะมาพาลเอาคิตุหรือนี่
เมื่อแรกลงมาคิดว่าดี	ดินที่ดูก็ยังไม่รู้กล
แกล้งมาร้องว่าให้ไปบอก	ยกยกออกไม้น้อยอีสร้อยสน
กูจับมันได้สิ้นสิ้นกะลาวน	จวนจนกลัวกูจะขึ้นไป

* ขุนแผนแสดงอาการโรครนางวันทองจะขึ้นไปฆ่าขุนช้าง นางลาวทองเข้า
มาห้ามขุนแผน

บทขับ (ของขุนแผน)

พันอ้ายขุนช้างไว้กลางบ้าน	มันรักหัวหัวล้านไม่นั่งได้
---------------------------	----------------------------

พาลตำลาวทองบ้องบิดาไว้	จนได้ทะเลาะตัดรอนญ
ไม่ปรารถนาจะค้าคบ	อีหน้าด้านพาลตลบหน้าอกสู
ฝ่าใบยังไม้พันประตู่	คบชู้แน่เช่นไม้ไว้เต็มใจ
ตาแยกเจ้าเอ๋ยมันแสนคัน	จะเท่ามันคนนี้หาไม้ไม่
กลากเกลื่อนซี้เรือนพรพราน	หยุดยหาหาสีกี้หายคัน
อีชาติชั่วเป็นตัวทำตัวนอน	ไซซ่อนศิบเคี่ยมจนตัวสิ้น
ถึงหายาให้สิ้นเกินสุพรรณ	วันเดียวก็จะสิ้นตำรายา
มีงหายเสียเถิดวันทองเอ๋ย	อย่าอยู่เลยชักคาบออกเงือง่า
กระตือรือร้นหว่างกลางนาวา	จิกหัวเอามาฆ่าให้ตาย ๆ

- บิดมาน -

องค์ที่ 4 นางวันทองครวญจะผูกคอตาย ในห้องนอน

บทขับ (ตัวละคร นางวันทอง, นางสายทอง, นางศรีประจัน, ชุนข้าง) จากบริเวณ
ห้องนอนนางวันทอง นางวันทองร้องไว้

เสียแรงน้องครองตัวไม่มัวหมอง	ตั้งแวงทองส่องสว่างพระเวหา
ดูจางฟ้าวันสิลา	ดูตสาที่ซ่อนเร้นทั้งเรือคร
แต่ทพระพรายมิได้ชายมาพัดต้อง	หัวน้องราสีหามีไม้
สงวนตัวทำฟ้าไว้เท่าไร	พอได้พบฟ้าก็เกิดความ
จะโทษฟ้าว่าชั่ววเคราะห์ใด	สามเท่าจวจาเราเหยียบหยาม
ที่นี้แลหน้าเป็นทาศราม	ฝ่าห้ามยังอีกไม่เห็นภัย
สารพัดตัดเด็กสาวเรีจขาด	ประมาทหนักหักบ่นไม่ทนได้
ตั้งไม้สูงสุดเพื่อนวมฟ้าคร	ลมประลัยพานหักก็ทิ้งลง

* ตัดเจรจาของนางวันทองเป็นเชิงกลอน

โธ่แต่น็อกวันทอง เอ้ย	ไม่ควรเลยที่จะแหกเป็นผุยผง
จะครองตัวไววายาห์คืนคง	เสมือนหงส์ปีกหักลงปลักดม
สุดสิ้นสีทองที่ผ่องแผ้ว	จะกลายเป็นกาแล้วเพราะชื่นชม
เชื้อหงส์หงส์เฝ้าจะพาจม	เพราะการมจึงได้ร้อนรำคาญจ
เจ้าประคุณทูนหัวของเมียแก้ว	ลับแล้วเข้าเป็นหาเห็นใหม่
พ่อเพื่อนกินเพื่อนนอนแต่ก่อนไร	เพื่อนไซ้เพื่อนสุขทุกเวลา
แต่รักพึ่งจักทะเลาะกัน	พ้อมาทันน้องรีบลงไพบา
พ่อรักน้องหมายครองแต่ก่อนมา	เพราะอีमारิชยามันกาสิ

บทขับ (รำพัน)

น้อยจาจถ้อยนี้น้อยหรือ	มาด่วนคือถึงได้ไม่พอที่
ถ้าอคาจกลั้นไว้สักครึ่งปี	จะได้ดีต่อথাให้คนเฝ้า
ผิดแล้วพ่อพลายพลอยทิ้งขว้าง	จะหลีกหนีย้ายขุนช้างกระไรได้
หนักอกแม่จะยกาให้มันไป	เมื่อจะมีรักการันอารมณ์
แต่อายุเพียงนี้มีสองหัว	แสนชั่วแสนเด้อยทุกเส้นผม
มีแต่จะอับอายไม่วายตรม	ชีวิตสิ้นดินดมก็เชื่อถือ
ความเจ็บเท่าไรจะรู้หาย	ความอายเมื่อไรจะสิ้นชื่อ
ตั้งหมึกสักปักไว้ที่หลังมือ	ยังจะรื้อรักรูปไปยังมี
ตายเสียดายดิคบระเสริรุกว่า	กลัวได้เชื่อแลกมาจากที่
ยกมือกราบงามลงสามที่	ชาตินี้น้องพลัดพ่อหลายแล้ว
กลัวอายจะตายไปคอยทำ	ชาติหน้าขอพบพ่อหลายแก้ว
อย่าให้อ้ายขุนช้างมาวิ่นแว	ว่าแล้วแฝงม่านลูกขึ้นมา
เกาะเสาท่าป็นขึ้นถึงชื่อ	สองมือผูกคอให้แน่นหนา

* นางสายทองเดินเข้ามาพบพอดี จึงร้องร่ำววยลัยบ้าน

อุ้มเอาวันทองเข้ามาที่ตกาจ	พอสายทองเข้ามาที่ตกาจ
ร้องแซ่แม่เอ๋ยมาวาวว	แล้วฉวยมีดมาตัดเชือกเสียได้
ศรีประจันร้องว้ายกุดตายจริง	วันทองทำใ้ผูกคอตาย ๑
ขุนช้างโรคนมนันต์ตาย	ลุกขึ้นวิ่งล้มคว่ำจะมาหงาย
ศรีประจันจับครางว่าอ้ายช้างเฒ่า	ล้มจมแม่ยายลงตัวอีก
ขุนช้างร้องว้ายตายนัก	กระแทกเอาหินกบฏแถมหัก
เข้าทานเรือนก็ร้องแซ่	สะบัดลูกก็จมไปเจียนตาย
สายทองร้องแซ่แน่หม่อมหลาย	นวดแก้เจ้าวันทองมีศรีหาย
	วันทองผูกคอตายมาตุใจ ๑

- ปิดม่าน -

องค์ที่ 5 นางศรีประจันส่งตัวนางวันทองให้ขุนช้าง ขุนช้างได้นางวันทอง
(ตัวละคร นางวันทอง, ขุนช้าง, และนางศรีประจัน) จากบริเวณท้องหอกขุนช้าง

บทขับ (นางศรีประจัน)

บัดนั้นศรีประจันท่านแม่ยาย	เห็นลูกเขยกระสับกระส่ายอยู่วาวุ่น
ปลอบลูกเจ้าอย่าเฉยเลยแม่คุณ	เนื้ออุ่นของแม่อย่าร้องร้อ
ด้วนสิบหัววันวันนี้แล้ว	ลูกแก้วจงบุกไปเข้าหอ
ขุนช้างล่อยแหงนจนแค้นคอ	อย่าลิดหรือถอยเลยนะลูกอา ๑

บทขับ (นางวันทอง)

แม่เจ้าประคุดของลูกแก้ว	จะแกลิ่งฆ่าลูกแล้วกระมังหนา
หัวลูกบาทพิงจึงกลับมา	ก็เห็นอยู่แก่ตาแม่ด้วยกัน
ถ้าตัวมาไม่รอดผมอ้อมวัย	จะสมสู่อยู่ด้วยไม่เสียดั้นท์
นี้ทิ้งจากวันทองไปสองวัน	จะขึ้นคั้นคอกูกาให้จ่าตาย

วันทองร้องอิงอยู่ในห้อง	ขุนช้างข่มเหงน้องพ่อหลายแก้ว
อ้ายहांมันจะฆ่าเมียเสียแล้ว	บุตรน้องแหวเหมือนแมวคราว
อ้ายซี้ด้อยถอยออกไปให้พันธุ	หัวฟูเหมือนลูกมะพร้าวห้าว
ขุนช้างฮึดฮัดยืนเมื่อยาว	น้ำสาวหัวโหลเข้าในมุ้ง
วันทองถีนฝางเข้ากลางอก	พลัดตกจากเตียงเสียงดังผลุง
ขุนช้างผลุดกลับขึ้นทับพุง	สายมุ้งขาดเส้นดั้นแทบตาย
มุ้งพันวันทองคั่งเข้าพอก	ภูหาษาจมน่ออกอ้ายถีนหาษ
ขุนช้างเข้าข่วว่าเข็นดาลาย	มุ้งพันวุ่นวายอยู่สิ้นที

บทขับ บทอัศจรรย์ (เสียงชายขับเสภา)

ปล้ำล้มจมเตียงเสียงตำเอือก	วันทองเลือกตาตาป้อหลอ
อัศจรรย์ฟ้าลั่นฝนตกปรอ	เสียงจ้อไหลอาบซาบแผ่นดิน
กุ่มปลาตีจาล่มศุครผล	แต่ล้วนตัวโรดโรดเข้าคล้าหิน
เทพเทพาเที่ยวหากิน	ว่ายวารินชแรกแทรกถึงวัน
วันทองหมองศรีมีแต่ทุกข์	ช้างขุนช้างเป็นสุขสาธาณูริน
รักนางฟางเพียงจะกล้ากลืน	หญิงอื่นหมิ่นแสนพี่ไม่รัก
เงินทองไม่น้อยร้อยกระบุง	พี่ก็มุ่งจะหาพี่เจ้าบุญหนัก
ไปไหนก็มีหัวเจ้าเหนือพัก	ซี้คอผิวรักต่างข้างหลาย

ประวัติผู้เขียน

นายธีรเดช ชื่นประภาณุสรณ์ ศิลปศาสตรบัณฑิต (ภาษาและวรรณคดีอังกฤษ)
มหาวิทยาลัยนเรศวร พิษณุโลก 2533 Cert in Tourism and Hotel Business. Cert
in Teaching English as a Second language.

ศูนย์วิทยพัชร์พยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย